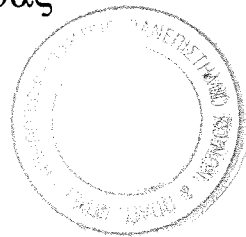

Σχέσεις ανάπτυξης και περιβάλλοντος στην Αφρική.

Η περίπτωση των χωρών νοτίως της Σαχάρας

Διπλωματική εργασία στο Πρόγραμμα Jean Monnet

Ευρωπαϊκή Ένωση – Αναπτυσσόμενες χώρες

Φρόσω Καπετανάκη

Επιβλέπων Καθηγητής: Γρηγόρης Τσάλτας

Στους αδελφούς μου

Θοδωρή,

Κώστα,

Σπύρο

Κατά τη διαδικασία εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας, είχα την τιμή και τη χαρά να συνεργαστώ με αξιόλογους ανθρώπους, η συμβολή των οποίων ήταν καθοριστική για την ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας. Έτσι, το να ευχαριστήσω όλους εκείνους που συνέβαλλαν στην ολοκλήρωση αυτής της μελέτης, δεν αποτελεί μια τυπική διαδικασία αλλά κατάδειξη της θετικής συμβολής και συνεργασίας όλων των φορέων που συνυπάρχουν στην Πανεπιστημιακή Κοινότητα, αλλά και της σύνδεσης του Πανεπιστημίου με την κοινωνία.

Μέσα λοιπόν από αυτή τη λογική θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Γρηγόριο Τσάλτα του οποίου η υπομονή, η επιμονή και η ανοχή που έδειξε ήταν παράγοντας αποφασιστικής σημασίας για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Λέκτορα του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης κ. Τάσο Καραγάνη για την παροχή πλούσιου στατιστικού υλικού και τις πολύ χρήσιμες υποδείξεις του σε θέματα κατασκευής χαρτών και διαμόρφωσης κειμένων, τον φοιτητή κ. Γιώργο Ζαρίκο καθώς και την φίλη μου κ. Ρούλα Φωτοπούλου, για τη βοήθεια της στα ξενόγλωσσα κείμενα.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στις δύο αστείρευτες πηγές κάθε δημιουργίας μου, το σύζυγο μου Θανάση Καπετανάκη και την κόρη μου Ηλέκτρα που πάντα με στηρίζουν

Σχέσεις ανάπτυξης και περιβάλλοντος στην Αφρική.
Η περίπτωση των χωρών νοτίως της Σαχάρας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Οι θεωρητικές απόψεις για τις σχέσεις αναπτυξιακής ολοκλήρωσης και περιβαλλοντικής διαχείρισης, 2
2. Περίγραμμα μεθοδολογικής προσέγγισης, 4
3. Συνοπτική παρουσίαση, 5

ΜΕΡΟΣ Α' ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1. Το οικονομικό υπόβαθρο της ανάπτυξης, 9
 - 1.1 Το σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών της υποσαχάρας Αφρικής, 9
 - 1.2 Πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον, 17
 - 1.3 Ανάπτυξη διεθνούς εμπορίου και οικονομίας της αγοράς, 18
 - 1.4 Οικονομική ανάπτυξη και τεχνολογική πρόοδος, 21
2. Το κοινωνικό υπόβαθρο της ανάπτυξης, 25
 - 2.1 Η ποιότητα του εργατικού δυναμικού και ο ρόλος της εκπαίδευσης στην Αφρική, 25
 - 2.2 Καταπολέμηση της φτώχειας και βελτίωση συνθηκών ζωής, 27

ΜΕΡΟΣ Β' ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

1. Η μεθοδολογική προσέγγιση του περιβάλλοντος, 31
 - 1.1 Οι περιβαλλοντικές κατηγορίες ανάλυσης, 31
 - 1.2 Τα στατιστικά στοιχεία ανάλυσης. Έννοιες, ορισμοί και πηγές, 35
2. Η υφιστάμενη κατάσταση του περιβάλλοντος στη αφρικανική ήπειρο, 42
 - 2.1 Δάση, 42
 - 2.2 Βιόσφαιρα, 43
 - 2.3 Εδαφος και χρήσεις γης, 44
 - 2.4 Ποιότητα ατμόσφαιρας, 45

- 2.5 Υδάτινοι πόροι, 45
- 3. Οι επιπτώσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας στο περιβάλλον, 47
 - 3.1 Επιπτώσεις στα δάση, 47
 - 3.2 Επιπτώσεις στη βιόσφαιρα, 47
 - 3.3 Επιπτώσεις στο έδαφος και στις χρήσεις γης, 49
 - 3.4 Αέρια ρύπανση, 50
 - 3.5 Υδάτινη ρύπανση, 51

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗ

- 1. Υφιστάμενο πλαίσιο περιβαλλοντικής πολιτικής, 54
- 2. Δυνατότητες άσκησης αναπτυξιακής οικονομικής και περιβαλλοντικής πολιτικής, 57
 - 2.1 Η στρατηγική για την αντιμετώπιση της φτώχειας, 57
 - 2.2 Οικονομικές ευκαιρίες και περιβάλλον, 59
- 3. Ο ρόλος των διεθνών οργανισμών στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, 66
 - 3.1 Οι συμβάσεις της ΛΟΜΕ, 66
 - 3.2 Η νέα συνθήκη της ΛΟΜΕ, 69
 - 3.3 Η σύμβαση της ΚΟΤΟΝΟΥ, 75
 - 3.4 Συμπέρασμα, 76

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- Χάρτης 1: Αφρική
- Χάρτης 2: Πληθυσμός
- Χάρτης 3: ΑΕΠ κατά κεφαλή
- Χάρτης 4: Ποσοστό καλλιεργούμενης γης
- Χάρτης 5: Επιφάνεια δασών σε χιλιάδες τετρ. Χλμ.
- Χάρτης 6: Ρυθμός αποψίλωσης δασών
- Χάρτης 7: Γνωστά είδη πανίδας
- Χάρτης 8: Απειλούμενα είδη πανίδας
- Χάρτης 9: Κατά κεφαλή εκπομπές CO₂ (mt)
- Χάρτης 10: Ποσοστό πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε πόσιμο νερό
- Χάρτης 11: Βρεφική θνησιμότητα ανά 1000 γεννήσεις

Εισαγωγή

Η εισαγωγή αποτελείται από τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα εξετάζει τις θεωρητικές απόψεις για τις σχέσεις αναπτυξιακής ολοκλήρωσης και περιβαλλοντικής διαχείρισης. Η δεύτερη ενότητα θέτει μια σειρά από μεθοδολογικά ζητήματα που αφορούν κυρίως τις πηγές των στατιστικών στοιχείων καθώς και τον τρόπο υπολογισμού τους. Τέλος η τρίτη ενότητα περιγράφει τη δομή της εργασίας και περιλαμβάνει την περίληψη των τριών μερών που την αποτελεί.

1. Οι θεωρητικές απόψεις για τις σχέσεις αναπτυξιακής ολοκλήρωσης και περιβαλλοντικής διαχείρισης

Η προστασία του περιβάλλοντος και η στόχευση προς τη βιώσιμη ανάπτυξη αποτελούν πεδίο προσπαθειών και εξελίξεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα νέα δεδομένα αποτυπώνονται σε διεθνείς συμφωνίες, αποφάσεις, κανονισμούς, θεσμικές ρυθμίσεις και προγράμματα δράσης.

Η πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών ζητημάτων, καθιστούν απαραίτητη την ολοκληρωμένη και συντονισμένη διαχείριση των θεμάτων αιχμής, όπως είναι η προστασία των υδατικών πόρων, η διαχείριση των στερεών απορριμμάτων, η ποιότητα της ατμόσφαιρας, η διατήρηση της βιοποικιλότητας και η αστική ανάπτυξη, ενώ παράλληλα, προωθείται η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης σε όλες τις άλλες πολιτικές κυρίως σε κρίσιμους, περιβαλλοντικά, αναπτυξιακούς τομείς όπως είναι η βιομηχανία, οι μεταφορές, η γεωργία, ο τουρισμός και η ενέργεια, πράγμα που απαιτεί και τους κατάλληλους μηχανισμούς εφαρμογής.

Κατά την τελευταία εικοσαετία παρουσιάστηκε εκρηκτική αύξηση των απαιτήσεων ως προς τη διαχείριση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Δεν υπήρξε όμως και η αντίστοιχη ενδυνάμωση των θεσμών, των μηχανισμών, της διοίκησης, της πληροφόρησης των χωρών αλλά και των δυνατοτήτων που παρέχει η πληροφορική και οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας στην διαχείριση και προστασία του περιβάλλοντος.

Παρ' όλα αυτά, οι εξελίξεις των τελευταίων ετών δείχνουν μία τάση για ενίσχυση και ενδυνάμωση του τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας. Η τάση αυτή έχει τη μορφή διατάξεων, οδηγιών, κανονισμών ή και κατευθυντήριων συστάσεων

από διεθνείς φορείς ή κυβερνήσεις, καθώς και σημαντικού αριθμού διεθνών συμβάσεων, συνθηκών ή πρωτοκόλλων.

Βασικοί στόχοι της πολιτικής για το Περιβάλλον¹ είναι η προστασία, διαχείριση, αναβάθμιση και ανάδειξη του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, που είναι βασικοί παράγοντες για τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των κατοίκων. Στο πλαίσιο αυτό είναι αναγκαίο να συσχετισθούν η Πολιτική για το Περιβάλλον με τις αναπτυξιακές πολιτικές, όσο και η ανάγκη μιας συνολικής και ολοκληρωμένης θεώρησης και αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων.

Συνήθως η πολιτική για το περιβάλλον διαρθρώνεται σε τομείς οι οποίοι αντιστοιχούν στα κυριότερα “περιβαλλοντικά μέσα” ή περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως:

- Δάση
- Βιόσφαιρα
- Εδαφος και χρήσεις γης
- Ποιότητα ατμόσφαιρας
- Υδάτινοι πόροι

Η πολιτική για το περιβάλλον σε κάθε έναν από τους ανωτέρω τομείς ασχολείται με την προστασία, διαχείριση και αναβάθμιση υποβαθμισμένων ή προστατευόμενων περιοχών, τη διασφάλιση της Δημόσιας Υγείας και Υγιεινής καθώς και την προστασία και αναβάθμιση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος σε σχέση με το επίπεδο ανάπτυξης. Τέλος, συσχετίζει τις περιβαλλοντικές παρεμβάσεις με την ακολουθούμενη οικονομική πολιτική, ενσωματώνοντας σε αυτήν την περιβαλλοντική διάσταση.

¹ Τσάλτας-Σαμιώτης «Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος» σελ. 45 Προστασία του περιβάλλοντος και λοιπές έννοιες.

Η πολιτική για την προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος για να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να σχετίζεται άμεσα με τους στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης όπως αυτοί έχουν επιστημονικά διατυπωθεί και έχουν γίνει οικουμενικά αποδεκτοί στις διεθνείς συνδιασκέψεις των τελευταίων δεκαετιών.

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης επιγραμματικά συνοψίζεται στην αρχή της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και του πολιτισμικού αποθέματος με τέτοιο τρόπο ώστε η ικανοποίηση των αναγκών του παρόντος να μην υποθηκεύει το μέλλον και τη δυνατότητα των επόμενων γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες. Αυτό σημαίνει ένα νέο τύπο ανάπτυξης που διαπνέεται από δύο βασικές αρχές:

1. την αλληλοσυσχέτιση και την αλληλοσύνδεση της πολιτικής περιβάλλοντος με την οικονομική πολιτική, πράγμα που ισοδυναμεί με πολιτικές που θεωρούν την ποιότητα του περιβάλλοντος ως ένα από τους κύριους στόχους τους.
2. τη συνολική θεώρηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό των παρεμβάσεων που πρέπει να αναληφθούν για την αντιμετώπισή τους.

2. Περίγραμμα μεθοδολογικής προσέγγισης

Η επιλογή των Κατάλληλων Δεικτών Περιβαλλοντικής Απόδοσης για την μέτρηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, είναι έργο κατά περίπτωση, γιατί δεν είναι δυνατόν να αναπτυχθεί ένα «σύστημα παγκοσμίων δεικτών για την παρακολούθηση της ποιότητας του περιβάλλοντος». Συνήθως οι δείκτες που κάθε φορά συλλέγονται και είναι διαθέσιμοι οργανώνονται κατά κατηγορία περιβαλλοντικού θέματος ενδιαφέροντος για τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της υπό μελέτη περιοχής. Τα χαρακτηριστικά αντιπροσωπευτικά περιβαλλοντικά θέματα είναι τα δάση, η

βιοποικιότητα, η χρήση γης, η μόλυνση του αέρα, η μόλυνση του νερού, παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα και θεσμικά θέματα.

Ο στόχος των Δεικτών Παρακολούθησης Απόδοσης είναι να παρακολουθεί και εκτιμά τις μακροπρόθεσμες περιβαλλοντικές επιδράσεις που προκαλούν οι ανθρώπινες δραστηριότητες στο περιβάλλον. Αυτό επιβάλλει την ανάγκη να εκτιμάται ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα σε αρκετά χρονικά σημεία : ώστε να είναι δυνατή η μελέτη των επιδράσεων.

Όσον αφορά στην ερμηνεία των δεικτών και την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αυτή ποικίλει ανάλογα με το πρόβλημα στο οποίο αναφέρονται. Όπου υπάρχουν καθιερωμένοι δείκτες, όπως τα πρότυπα της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας τότε η σύγκριση μπορεί να γίνει άμεσα με αυτά. Σε άλλες περιπτώσεις, χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν στατιστικές τεχνικές για να προβλέψουν τι θα είχε συμβεί. Επίσης, επειδή πολλοί δείκτες αλλάζουν με το πέρασμα του χρόνου, πριν εξαχθεί οποιοδήποτε συμπέρασμα είναι αναγκαίο να γίνονται τακτικές μετρήσεις για μακρά χρονικά διαστήματα και παράλληλα να επανυπολογίζονται οι παλαιότερες μετρήσεις, γιατί διαχρονικά μεταβάλλεται, συνήθως προς το καλύτερο, η ποιότητα των συλλεγόμενων στατιστικών στοιχείων. Τέλος, η διαθεσιμότητα των δεικτών περιορίζεται από το κόστος της συλλογής και της ανάπτυξης τους

3. Συνοπτική παρουσίαση

Η εργασία αποτελείται εκτός από την Εισαγωγή από τρία μέρη. Συνοπτικά η διάρθρωση της εργασίας ξεκινά από την υφιστάμενη κοινωνική και οικονομική

κατάσταση των χωρών της υποσαχάριας Αφρικής, συνεχίζει την ανάλυση των περιβαλλοντικών επιδράσεων και τελειώνει με την περιβαλλοντική διαχείριση και πολιτική.

Στο πρώτο μέρος αναλύεται το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο της ανάπτυξης. Συγκεκριμένα το πρώτο μέρος αποτελείται από δύο ενότητες, μία ενότητα για το οικονομικό και μία για το κοινωνικό υπόβαθρο της ανάπτυξης. Στην πρώτη ενότητα αναλύεται το σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών της Αφρικής, το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον οι απόψεις για τις επιπτώσεις από την ανάπτυξη διεθνούς εμπορίου και της οικονομίας της αγοράς και τέλος ο ρόλος της τεχνολογίας στην οικονομική ανάπτυξη. Στη δεύτερη ενότητα αναλύεται η ποιότητα του εργατικού δυναμικού ο ρόλος της εκπαίδευσης και οι προσπάθειες για την καταπολέμηση της φτώχειας και τη βελτίωση συνθηκών ζωής.

Στο δεύτερο μέρος αναλύονται οι περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες των χωρών της Αφρικής νοτίως της Σαχάρας. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από τρεις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται η μεθοδολογική προσέγγιση του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι περιβαλλοντικές κατηγορίες ανάλυσης, δίνονται οι ορισμοί των στατιστικών στοιχείων της ανάλυσης και σχολιάζεται η ποιότητα των στοιχείων αυτών. Στη δεύτερη ενότητα αναλύεται η υφιστάμενη κατάσταση του περιβάλλοντος στη αφρικανική ήπειρο, δηλαδή παρουσιάζεται η σημερινή κατάσταση των δασών, της βιόσφαιρας, του εδάφους και των χρήσεων γης, της ποιότητας της ατμόσφαιρας και των υδάτινων πόρων των υπό μελέτη χωρών. Τέλος, στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται οι επιπτώσεις της οικονομικής διαδικασίας στο περιβάλλον.

Το τρίτο μέρος αποτελείται από τρεις ενότητες και εξετάζει τη διαχείριση του περιβάλλοντος παράλληλα με τις επιδράσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας. Η πρώτη

ενότητα περιλαμβάνει το υφιστάμενο πλαίσιο περιβαλλοντικής πολιτικής, δηλαδή την πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν οι χώρες της υποσαχάριας Αφρικής. Στη δεύτερη ενότητα περιγράφονται οι δυνατότητες άσκησης αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής πολιτικής από αυτές τις χώρες και από διεθνείς οργανισμούς. Συγκεκριμένα εξετάζεται η στρατηγική για την αντιμετώπιση της φτώχειας και οι οικονομικές ευκαιρίες ανάπτυξης. Τέλος, η τρίτη ενότητα αναλύει το ρόλο των διεθνών οργανισμών στο πλαίσιο των συνθηκών της Λομέ και Κοτονού.

Μέρος Α΄

ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στο πρώτο μέρος αναλύεται το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο της ανάπτυξης. Συγκεκριμένα το πρώτο μέρος αποτελείται από δύο ενότητες, μία ενότητα για το οικονομικό και μία για το κοινωνικό υπόβαθρο της ανάπτυξης. Στην πρώτη ενότητα αναλύεται το σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών της Αφρικής, το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον οι απόψεις για τις επιπτώσεις από την ανάπτυξη διεθνούς εμπορίου και της οικονομίας της αγοράς και τέλος ο ρόλος της τεχνολογίας στην οικονομική ανάπτυξη. Στη δεύτερη ενότητα αναλύεται η ποιότητα του εργατικού δυναμικού ο ρόλος της εκπαίδευσης και οι προσπάθειες για την καταπολέμηση της φτώχειας και τη βελτίωση συνθηκών ζωής.

1. Το οικονομικό υπόβαθρο της ανάπτυξης

1.1 Το σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών της υποσαχάριας Αφρικής

Η Αφρικανική ήπειρος στο σύνολο της, αποτελεί μία ιδιαίτερη περίπτωση όσον αφορά τη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτή η ιδιαιτερότητα προκύπτει τόσο σαν αποτέλεσμα των γεωγραφικών χαρακτηριστικών της όσο και σαν αποτέλεσμα των ευρύτερων κοινωνικοπολιτικών δομών που τη χαρακτηρίζουν.

Στην Αφρικανική ήπειρο υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός χωρών οι οποίες στερούνται άμεσης πρόσβασης στις θαλάσσιες οδούς¹. Επίσης η ύπαρξη της Σαχάρας δημιουργεί ένα φυσικό «γεωγραφικό» όριο μέσα στο σύνολο των εκτάσεων της Αφρικανικής ηπείρου. Αυτές οι δύο εξωγενείς προς την οικονομία παράμετροι, δημιουργούν μία ιδιαίτερη διάσταση οικονομικής ανάπτυξης.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο, να γίνει μία αναφορά στον όρο οικονομική ανάπτυξη² και στις διαστάσεις που λαμβάνει αυτός ο όρος ανάλογα με τη χρήση την οποία γίνεται. Στην πορεία της ιστορίας της πολιτικής οικονομίας, ο όρος οικονομική ανάπτυξη δεν επιδέχεται μόνο μία ερμηνεία, αντίθετα σε συνάρτηση με τον εκάστοτε μελετητή η έννοια του συγκεκριμένου όρου διαφοροποιείται. Οι όποιες διαφορετικές ερμηνείες δίνονται αποτελούν, ουσιαστικά, το στίγμα της ιδεολογικής θέσης του εκάστοτε μελετητή.

¹ Τσάλτας «Αναπτυξιακό φαινόμενο και τρίτος κόσμος» σελ. 121 Ο γεωγραφικός παράγων.

² Ρέππας «Οικονομική ανάπτυξη θεωρίες και στρατηγικές» σελ. 19 Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της ανάπτυξης.

Μία προσέγγιση του όρου της οικονομικής ανάπτυξης θα μπορούσε να είναι η ακόλουθη σειρά διαδικασιών:

- Κοινωνική δικαιοσύνη απαλλαγμένη από εκμετάλευση, βασισμένη σε ανθρώπινες σχέσεις ισονομίας και συνεργασίας.
- Οικονομική ευημερία για όλους τους πολίτες των κοινωνιών, με ιδιαίτερη έμφαση στη βελτίωση του επιπέδου ζωής ιδιαίτερων κοινωνικών ομάδων, όπως οι γυναίκες, οι εθνικές μειονότητες και λαοί περιοχών πλούσιων σε φυσικούς πόρους, που στερούνται των δυνατοτήτων εκμετάλευσης αυτών των πόρων.
- Μεγιστοποίηση της πολιτιστικής ολοκλήρωσης ως αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικοποίησης των πολιτών.
- Δημιουργία και διαφύλαξη ενός οικολογικά υγιούς περιβάλλοντος το οποίο θα έχει πρωτεύοντα ρόλο στη διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ο συσχετισμός μεταξύ του περιβάλλοντος, της οικονομικής ανάπτυξης και των εξωτερικών επιβαρύνσεων όπως αυτές λαμβάνουν χώρα στις διαδικασίες της οικονομικής μεγέθυνσης.

Κρίνεται σκόπιμο να τονιστεί ότι, η λεπτομερής ανάλυση και μελέτη της οικονομικής ανάπτυξης είναι πέρα από τους στόχους του παρόντος κειμένου. Οι αναφορές που γίνονται πάνω στο συγκεκριμένο θέμα έχουν στόχο να δημιουργήσουν το απαραίτητο επιστημονικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα αναλυθεί η αναπτυξιακή πορεία των χωρών νοτίως της Σαχάρας στην Αφρικανική ήπειρο.

Στο κείμενο αυτό ως μέτρο ανάπτυξης θεωρείται το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, χωρίς να αναιρείται η σημασία άλλων παραμέτρων οικονομικής ανάπτυξης. Η υιοθέτηση του συγκεκριμένου μέτρου θεωρείται η πλέον κατάλληλη κυρίως λόγω της ύπαρξης επίσημων στοιχείων τόσο για τις χώρες μελέτης όσο και για άλλες χώρες, των οποίων τα στοιχεία θα χρησιμοποιηθούν για τις απαραίτητες συγκρίσεις.

Στο πλαίσιο αυτής της λογικής τίθεται το θεμελιώδες ερώτημα του ορισμού της οικονομικής ανάπτυξης. Η άποψη που υποστηρίζεται σε αυτήν την εργασία, είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι ένα ιδιαίτερα σύνθετο κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο μέσα στα όρια του οποίου λαμβάνουν χώρα αλληλοεξαρτώμενες διαδικασίες. Η συνισταμένη αυτών των διαδικασιών συστήνει τη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης.

Σε μία προσπάθεια απαρίθμησης των ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών της οικονομικής ανάπτυξης θα χρησιμοποιηθεί το εκτενές τυπολόγιο του H. Liebenstein σύμφωνα με το οποίο (τα χαρακτηριστικά των μη αναπτυγμένων οικονομιών (περίπτωση των χωρών νοτίως της Σαχάρας), ταξινομούνται σε τέσσερις βασικές ομάδες.)

Δημογραφικά χαρακτηριστικά.

1. Υψηλή γεννητικότητα (άνω του 35-40 τοις χιλίοις).
2. Υψηλή θνησιμότητα και χαμηλό όριο ζωής κατά τη γέννηση.
3. Ανεπαρκής διατροφή και διαιτητικές ελλείψεις.
4. Στοιχειώδεις συνθήκες υγιεινής και δημόσιας υγείας.
5. Αστική υπερσυγκέντρωση.

Τεχνολογία.

1. Ανυπαρξία ή ανεπάρκεια δυνατοτήτων εκπαίδευσης εργατοτεχνιτών, μηχανικών και άλλων συναφών επαγγελμάτων.
2. Ανεπάρκεια και πρωτογονισμός στον τομέα των υποδομών (επικοινωνίες και μεταφορές), με έξαρση του προβλήματος αυτού στις αγροτικές και απομονωμένες περιοχές.

3. Εφαρμογή πρωτόγονων τεχνολογιών.

Κοινωνικές δομές και εκπαίδευση.

1. Ύπαρξη υψηλού ποσοστού αναλφάβητων και στοιχειώδεις εκπαίδευση για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού.
2. Κοινωνικές συμπεριφορές οι οποίες καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την παράδοση και τα τοπικά ήθη και έθιμα.
3. Υποβαθμισμένος ρόλος της γυναίκας μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι.
4. Απουσία της «μεσαίας» κοινωνικά τάξης.

Οικονομικά χαρακτηριστικά

1. Σημαντικό ποσοστό αγροτικού πληθυσμού (ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού).
2. Φαινόμενα υπερπληθυσμού στη γεωργία, με την έννοια ότι είναι εφικτή η μείωση του αγροτικού πληθυσμού χωρίς να παρουσιαστεί μείωση του παραγόμενου αγροτικού προϊόντος.
3. Χαμηλό κατά κεφαλή εισόδημα, δηλαδή επίπεδο ζωής στα όρια της επιβίωσης.
4. Ασήμαντη αποταμίευση για τις μεγάλες ομάδες των πολιτών αυτών των χωρών.
5. Υψηλά ποσοστά «κρυφής» ανεργίας και ελάχιστες ευκαιρίες για απασχόληση εκτός του αγροτικού τομέα.
6. Υψηλά ποσοστά δαπανών για είδη διατροφής και είδη πρώτης ανάγκης.
7. Εξαγωγικές δραστηριότητες στους τομείς των πρώτων υλών και των ειδών διατροφής.

8. Χαμηλός κατά κεφαλή όγκος εμπορίου.

9. Ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο πιστωτικών δυνατοτήτων.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στη γεωργία αφού αποτελεί τη βασική οικονομική δραστηριότητα των μη αναπτυγμένων χωρών . Ο αγροτικός τομέας είναι η σημαντικότερη δραστηριότητα των χωρών αυτής της κατηγορίας . Παρουσιάζει όμως μία σειρά από ιδιαίτερα γνωρίσματα τα οποία αποτελούν το στίγμα της οικονομικής ανάπτυξης των εν λόγω περιοχών. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν τα εξής:

- Οι χρησιμοποιούμενες γεωργικές τεχνικές χαρακτηρίζονται για την ακαταλληλότητα τους.
- Η γεωργική γη χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό αγροτεμαχίων, γεγονός το οποίο λειτουργεί ανασταλτικά στη χρήση σύγχρονων μεθόδων παραγωγικής δραστηριότητας.
- Συνεχής αύξηση του αγροτικού πληθυσμού σε επίπεδα αγροτικού υπερπληθυσμού.
- Σημαντικές ελλείψεις στον τομέα των αγροτικών υποδομών (μεταφορές, υγιεινή ζώων και ανθρώπων, αγροτικός εξηλεκτρισμός, αγροτική οδοποιία).

Όλες αυτές οι παράμετροι αποτελούν ενδείξεις για το αν μία περιοχή ανήκει στην κατηγορία των μη αναπτυγμένων οικονομικά χωρών, δεν αποτελούν κριτήρια. Υπάρχει ενδεχόμενο, ένα ή και περισσότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά να εντοπιστούν και σε αναπτυγμένες οικονομίες χωρίς αυτό το γεγονός να έχει επιπτώσεις σε οικονομικούς δείκτες των χωρών αυτών.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σε αυτό το κείμενο θα χρησιμοποιηθεί το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν¹ ως δείκτης της οικονομικής ανάπτυξης των χωρών

¹ Dornbusch-Fischer Μακροοικονομική σελ.53 Εθνικοί λογαριασμοί.

νοτίως της Σαχάρας. Η επιλογή αυτού του δείκτη γίνεται για δύο βασικούς λόγους α) υπάρχει επάρκεια στοιχείων (επίσημων) γύρω από αυτό το δείκτη β) βοηθά στην εξαγωγή συνθετικών συμπερασμάτων αφού επιτρέπει τη σύγκριση και με άλλες οικονομίες.

Ως Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, ορίζεται η αποτίμηση σε νομισματικές μονάδες του προϊόντος (που προκύπτει ως το σύνολο των προϊόντων και υπηρεσιών διαφόρων κλάδων και υπηρεσιών της οικονομίας), το οποίο παράγεται κατά τη διάρκεια ενός έτους, μέσα στην επικράτεια της χώρας, ανεξάρτητα από τη μόνιμη κατοικία των ιδιοκτητών των συντελεστών παραγωγής.

(Η ευρύτερη περιοχή νοτίως της Σαχάρας αποτελείται από 35 κράτη, σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι στο σύνολο αυτό συμμετέχουν και κράτη όπως η Νότιος Αφρική της οποίας τα οικονομικά μεγέθη λειτουργούν παραμορφωτικά ως προς την εικόνα της ευρύτερης περιοχής.)

Αναλυτικότερα, κατά τη χρονική περίοδο 1990-1999 το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της ευρύτερης περιοχής αυξήθηκε κατά 1,52%. Συγκεκριμένα, το Α.Ε.Π. το 1990 ήταν 4.169,369 εκατομμύρια δολάρια Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής και το 1999 έφτασε τα 4.232,644 \$ USA . Αυτή η αύξηση είναι πλασματική, αφού επηρεάζεται εμφανώς από τη βελτίωση του Α.Ε.Π. του κράτους της Νοτίου Αφρικής . Σε σύνολο 35 κρατών τα 17 κράτη παρουσίασαν μείωση του συγκεκριμένου οικονομικού δείκτη, ενώ μόλις τα 18 παρουσίασαν αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος.

Τη μεγαλύτερη μείωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος παρουσιάζει η Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό, μία μείωση η οποία «αγγίζει» το 40,65%. Η συνολική εικόνα της οικονομικής ανάπτυξης των χωρών νοτίως της Σαχάρας παρουσιάζεται ιδιαίτερα δυσμενής, γεγονός το οποίο λειτουργεί ανασταλτικά σε οποιαδήποτε

αισιόδοξη πρόβλεψη για το μέλλον υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες. Τα οικονομικά μεγέθη σε συνδιασμό με τις κοινωνικοπολιτικές δομές αυτών των χωρών αποτελούν ένα ιδιαίτερα «δύσβατο» μονοπάτι για την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών.

Σαν μέτρο σύγκρισης της οικονομικής ανάπτυξης, με βάση το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν επιλέχθηκε το σύνολο των χωρών οι οποίες αποτελούν τη G8. Η επιλογή δεν έγινε με απότερο σκοπό τη σύγκριση μεταξύ αυτών των δύο ιδιαίτερων μορφών οικονομικής ανάπτυξης. Κάτι τέτοιο θα ήταν παράλογο και ενδεχομένως να μπορούσε να χαρακτηριστεί ακόμα και άτοπο. Αυτή η καινοτομία εξυπηρετεί μία άλλη διάσταση της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας, αυτή της ανάδειξης της διαφορετικότητας, όχι πλέον των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης αλλά της διαφοράς στο σύνολο της κοινωνίας. Μίας διαφοράς η οποία όχι μόνο δεν αμβλύνεται, αλλά αντίθετα οξύνεται με επιπτώσεις οι οποίες δεν είναι κατά ανάγκη ορατές και μετρήσιμες.

Στο επίπεδο του συνόλου των οικονομικά αναπτυγμένων χωρών η πορεία της οικονομικής τους ανάπτυξης παρουσιάζεται εντελώς διαφορετική, κάτι το οποίο ήταν αναμενόμενο άλλωστε. Μέσα στη χρονική περίοδο 1990-1999 το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν τους παρουσιάζει αύξηση της τάξης του 36,24%. Εάν ληφθεί υπόψη το σημείο εκκίνησης για τη μέτρηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος καθίσταται σαφής η οικονομική οπισθοδρόμηση των χωρών νοτίως της Σαχάρας.

Αναλυτικότερα, όλες οι χώρες αυτής της ομάδας παρουσιάζουν σημαντική αύξηση του Α.Ε.Π. αυτή η πορεία ακολουθείται από όλες τις χώρες και μάλιστα παρατηρούνται αυξήσεις της τάξης του 46,34% για την Ιαπωνία, 45,98% για το Ηνωμένο Βασίλειο και 59,14% για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι δεν ελήφθησαν υπόψη τα οικονομικά δεδομένα της

Ρωσίας η οποία μετά το 1990 διέρχεται μία μεταβατική περίοδο όσον αφορά τις κοινωνικοοικονομικές της δομές.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης τα δεδομένα δεν αλλάζουν επί της ουσίας, αφού οικονομικά ασθενέστερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Ελλάδα, παρουσιάζει αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της τάξης του 47,29% (για την ίδια χρονική περίοδο). Φτάνοντας το Α.Ε.Π. της στα επίπεδα των 125,088 εκατομμυρίων αμερικανικών δολλαρίων.

Όσον αφορά την οικονομική δραστηριότητα στο επίπεδο του πρωτογενούς, του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα παραγωγής υπάρχουν ορισμένες ιδιαιτερότητες για το σύνολο των χωρών νοτίως της Σαχάρας. Σύμφωνα με τα στοιχεία του World Development Indicators ο προσανατολισμός της οικονομίας της ευρύτερης περιοχής είναι προς των πρωτογενή τομέα. Στο σύνολο της περιοχής, σε 10 χώρες ο πρωτογενής τομέας της παραγωγής αναδεικνύεται ο κυρίαρχος τομέας της παραγωγικής δραστηριότητας των συγκεκριμένων περιοχών. Αυτός ο προσανατολισμός της παραγωγικής δραστηριότητας ενισχύθηκε μέσα στη χρονική περίοδο 1990-1999. Εξάιρεση αποτελεί η Νότιος Αφρική, η οποία μόνο γεωγραφική σχέση έχει με την ευρύτερη περιοχή μελέτης και όχι οικονομική, όπως αποδεικνύεται από τη μελέτη των επίσημων οικονομικών δεδομένων.

Οι ερμηνείες που μπορούν να τεκμηριώσουν, το σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών νοτίως της Σαχάρας είναι πολλές και διαφορετικής βαρύτητας. Ενδεικτικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης ακολουθεί το επίπεδο ζωής των πολιτών αυτών των περιοχών. Τίποτα δεν είναι βέβαιο, και όλες οι οικονομικές δραστηριότητες έχουν σαν στόχο απλά και μόνο την επιβίωση αλλά και αυτή ακόμα είναι εξαιρετικά αμφίβολη.

1.2 Πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον

Η αφρικανική ήπειρος παρουσιάζει ορισμένα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που αφορούν το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον των χωρών της. Τα χαρακτηριστικά αυτά πρέπει να εξεταστούν σύμφωνα με το ιστορικό πλαίσιο που χαρακτηρίζει την συγκεκριμένη χωρική ενότητα. Αναλυτικότερα, κατά τα τελευταία έτη παρουσιάζονται εκείνες οι συνθήκες, οι οποίες μπορούν να αναδείξουν το απαραίτητο για την οικονομική ανάπτυξη κλίμα. Μία από τις βασικές παραμέτρους οικονομικής ανάπτυξης είναι αυτή των ομαλών πολιτικών και θεσμικών συνθηκών. Με δεδομένη την ανάγκη για επενδύσεις καθίσταται σαφής η απαιτήση για πολιτική σταθερότητα. Παρά τις απαιτήσεις των επενδυτών για την διαμόρφωση ενός σταθερού πολιτικού κλίματος και ενός άρτια δομημένου θεσμικού πλαισίου η κατάσταση σε πολλές περιοχές παραμένει άκρως προβληματική. Σε ορισμένα σημεία της υπό μελέτη περιοχής μαίνονται εμφύλιες συρράξεις. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της Ρουάντα όπου η διαμάχη μεταξύ των φυλών Χούτου και Τούτσι στοίχισε την ζωή σε 858.000 ανθρώπους, κυρίως άμαχους πολίτες. Επίσης θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι τα φαινόμενα φυλετικών διακρίσεων αποτελούν ακόμα και σήμερα μία πληγή για αυτές τις περιοχές. Το πολιτικό κλίμα σε αυτές τις περιοχές χρήζει άμεσης ανάγκης εκδημοκρατισμού και σταθεροποίησης, καθώς η μη βελτίωση του αποτελεί τροχοπέδη στην εισαγωγή ξένων κεφαλαίων στις εν λόγω περιοχές.

Ειδικότερα για το έτος 1988 και σύμφωνα με τα στοιχεία της World Bank, 14 από τις χώρες της υποσαχάριας Αφρικής είχαν στρατιωτικά ή ημιστρατιωτικά καθεστώτα. Παράλληλα για το ίδιο έτος και σύμφωνα με την ίδια πηγή οι το αντιπροσωπευτικό σύστημα στις περισσότερες χώρες της περιοχής είναι ανύπαρκτο. Ο δείκτης πολυκομματισμού για τις περισσότερες χώρες είναι κοντά στο μηδέν ,

πράγμα που είναι ισοδύναμο με μονοκομματικά καθεστώτα. Ως δείκτης πολυκομματισμού θεωρείται η διαφορά από τη μονάδα του αθροίσματος των τετραγώνων των ποσοστών των κομμάτων. Αν ο δείκτης είναι μηδέν σημαίνει την ύπαρξη ενός μόνο κόμματος. Τέλος, την τελευταία τριακονταετία, σε όλες τις χώρες της υποσαχάριας Αφρικής έχουν γίνει επαναστάσεις. Ως επανάσταση θεωρείται η ανατροπή ή η απόπειρα ανατροπής του κυβερνώντος καθεστώτος, καθώς και η οποιαδήποτε ένοπλη εξέγερση με στόχο την ανεξαρτησία κάποιου τμήματος της χώρας από την κεντρική εξουσία.

1.3 Ανάπτυξη διεθνούς εμπορίου και οικονομίας της αγοράς

Το κυριότερο χαρακτηριστικό της σημερινής παγκόσμιας οικονομίας είναι η τεράστια ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και ο ταχύς μετασχηματισμός όλων των οικονομιών σε οικονομίες της αγοράς. Επομένως το θέμα δεν είναι αν το διεθνές εμπόριο και το περιβάλλον συνδέονται, αλλά με ποιο τρόπο συνδέονται¹. Η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων έχει ως προϋπόθεση την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους οι οικονομικές και οι περιβαλλοντικές διαδικασίες. Τούτο διότι το θέμα δεν είναι αν το διεθνές εμπόριο και η ανάπτυξη της βιομηχανίας -οι κυριότερες διεθνείς οικονομικές διαδικασίες- και το περιβάλλον συνδέονται, αλλά με ποιο τρόπο συνδέονται και κυρίως τι επιπτώσεις έχει στο περιβάλλον η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης.

¹ Τσάλτας-Σαμιώτης «Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος» σελ. 81 Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η προστασία του ως διεθνές πρόβλημα.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής ανάπτυξης στο περιβάλλον ποικίλουν ανάλογα με την φύση τους και τα τελευταία χρόνια συγκεντρώνουν την προσοχή πολιτικών και επιστημόνων. Συγκεκριμένα, μπορεί να αφορούν δημόσια ή ιδιωτικά αγαθά και υπηρεσίες, οι επιδράσεις τους να αποτελούν απόθεμα ή ροή ρύπων, να ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα ή όχι. Οι συγκεκριμένες ενέργειες για την αντιμετώπιση τους μπορεί να διαφέρουν σε εθνικό επίπεδο, αλλά οι βασικοί τους στόχοι είναι οι ίδιοι. Η θέσπιση και στη συνέχεια η διαπραγμάτευση κανονισμών τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο αποτελούν παραδείγματα της διεθνοποίησης των προβλημάτων καθώς και μέτρο αποδοχής της σπουδαιότητας του προβλήματος. Έτσι, έχουν θεσπισθεί πρότυπα ασφαλείας τόσο για προβλήματα που ξεπερνούν τα σύνορα όσο και εντός των εθνικών συνόρων. Τέτοιοι κανονισμοί είναι φόροι, εισφορές και πρόστιμα. Τα μέτρα προστασίας παρουσιάζουν μεγάλες αναλογίες σε κρατικό και διεθνές επίπεδο. Και στις δύο περιπτώσεις όμως, η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής τους ποικίλει από χώρα σε χώρα και αυτό οφείλεται στο αν εφαρμόζονται με επιτυχία από τις ενδιαφερόμενες χώρες.

Ο επιστημονικός διάλογος για το ζήτημα αν η απελευθέρωση του εμπορίου είναι «καλή» ή «κακή» για το περιβάλλον δεν έχει καταλήξει σε συμπέρασμα υπέρ ή κατά. Ένα κοινό επιχείρημα υπέρ της απελευθέρωσης είναι ότι η απελευθέρωση της παγκόσμιας αγοράς μπορεί να βελτιώσει το περιβάλλον χάρις στις συμβιβαστικές της επιδράσεις. Για παράδειγμα η απαλλαγή κυρώσεων στον τομέα της γεωργίας και της ενέργειας μειώνει την υπερβολική εκμετάλλευση των πόρων και ενθαρρύνει την υιοθέτηση τεχνολογιών εξοικονόμησης ενέργειας, κάτι που μειώνει την πίεση στο περιβάλλον. Με την ίδια λογική, υποστηρίζεται ότι η απελευθέρωση του εμπορίου θα μείωνε το κόστος προστασίας του περιβάλλοντος και θα διευκόλυνε την διάδοση τεχνολογίας που στόχο έχει την μείωση της μόλυνσης. Αντίθετα, άλλοι

επιχειρηματολογώντας κατά της απελευθέρωσης ισχυρίζονται ότι η απελευθέρωση οδηγεί σε μεγαλύτερη συγκέντρωση δραστηριοτήτων που τελικά βλάπτουν το περιβάλλον. Τελικά αν η απελευθέρωση του εμπορίου είναι καλή ή κακή για το περιβάλλον είναι ένα εμπειρικό ερώτημα που πρέπει να αναλυθεί κατά περίπτωση. Σε διεθνές επίπεδο εξαρτάται από την προθυμία των χωρών να κάνουν παραχωρήσεις στο θέμα της οικονομικής αρχής της μεγιστοποίησης της κερδοφορίας προκειμένου να προστατεύσουν το περιβάλλον τους και αυτό απαιτεί πολλές και δύσκολες αποφάσεις. Μπορεί για παράδειγμα η μεταφορά μιας οχλούσας βιομηχανίας από μια περιοχή σε μια άλλη να είναι θετική για το περιβάλλον της πρώτης περιοχής αλλά να βλάπτει το περιβάλλον της δεύτερης αν δεν γίνουν οι αναγκαίες τροποποιήσεις στην παραγωγική διαδικασία. Οι αναγκαίες τροποποιήσεις της παραγωγικής διαδικασίας αυξάνουν το κόστος παραγωγής μειώνοντας την κερδοφορία.

Τα κυριότερα ερωτήματα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο είναι:

- α. αν οι κίνδυνοι από τις αλλαγές στο εμπορικό καθεστώς ξεπερνούν τα οφέλη αυτών των αλλαγών,
- β. αν υπάρχουν τρόποι αντιμετώπισης των προβλημάτων που προέρχονται από αυτές τις αλλαγές και,
- γ. αν υπάρχουν μηχανισμοί παρακολούθησης και τήρησης των κανόνων που διέπουν τις αλλαγές αυτές.

Σε διεθνές επίπεδο, οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα εξαρτώνται τόσο από τις φυσικές όσο και τις θεσμικές συνδέσεις μεταξύ οικονομικών και περιβαλλοντικών διαδικασιών. Οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι που σχετίζονται με την επέκταση του διεθνούς εμπορίου και της οικονομικής ανάπτυξης είναι μια πλευρά των διαδικασιών αυτών στα πλαίσια των αρχών που διέπουν τις αγορές και προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει όλα τα κράτη να συντονίζουν τις προσπάθειές τους.

1.4 Οικονομική ανάπτυξη και τεχνολογική πρόοδος

Η τεχνολογία σαν ένας από τους συντελεστές παραγωγής καθορίζει στο μέρος το οποίο της αναλογεί, τόσο την παραγωγική διαδικασία όσο και την οικονομική ανάπτυξη. Καθίσταται σαφής ο συσχετισμός μεταξύ της εξέλιξης – πρόοδου της τεχνολογίας και της οικονομικής ανάπτυξης.

Η τεχνολογία ορίζεται ως το σύνολο των τεχνικών οι οποίες είναι εφικτό να υιοθετηθούν στην παραγωγική διαδικασία, δηλαδή όλο το εύρος των διαδικασιών οι οποίες μετατρέπουν μία μορφή ύλης σε κάποιο προϊόν συμπεριλαμβανομένων και του συνόλου των υπηρεσιών. Για μία χώρα η οποία επιθυμεί να προβεί στην παραγωγή ενός προϊόντος, οι επιλογές για την υιοθέτηση της κατάλληλης τεχνικής ή τεχνικών παραγωγής είναι δύο. Μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα σύνολο ήδη γνωστών τεχνικών ή να δημιουργήσει το σύνολο των τεχνικών που θεωρεί ότι απαιτούνται για τη συγκεκριμένη παραγωγική διαδικασία. Σε αυτό το σημείο της ανάλυσης θα αναπτυχθεί το ένα σκέλος το οποίο αφορά την επιλογή του συνόλου των τεχνικών παραγωγής μέσα από τις ήδη γνωστές τεχνικές, αυτό άλλωστε ισχύει και στις περισσότερες Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες (Λ.Α.Χ).

Η διαθέσιμη τεχνολογία όπως προαναφέρθηκε είναι ένα σύνολο τεχνικών παραγωγής. Οι τεχνικές αυτές διαμορφώνονται μέσα από τις διαδικασίες της οικονομικής ανάπτυξης και αποτελούν ένα είδος «στίγματος» για την κάθε χρονική περίοδο. Οι χώρες, οι οποίες πρωτοστατούν στην οικονομική ανάπτυξη παγκοσμίως είναι αυτές οι οποίες εξελίσσουν και διαμορφώνουν το σύνολο των τεχνικών παραγωγής. Έτσι διαμορφώνεται ένα πλέγμα αλληλεξάρτησης, μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και τεχνικών παραγωγικής διαδικασίας.

Η οποιαδήποτε τεχνική μπορεί να περιγραφεί σαν ένα διάνυσμα του οποίου οι συντεταγμένες καταγράφουν τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης τεχνικής. Τα χαρακτηριστικά της τεχνικής αφορούν παραμέτρους όπως οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται, η κλίμακα παραγωγής, ο τύπος του παραγόμενου προϊόντος, οι απαιτήσεις για εργασία (ανειδίκευτη ή μη), καθώς επίσης και ορισμένες ιδιαίτερες παραμέτρους όπως η ανάγκη για προχωρημένη τεχνογνωσία και χρήση πολύπλοκων συστημάτων επικοινωνίας και διαχείρισης δεδομένων παραγωγής.

Το σύνολο αυτών των τεχνικών – διανυσμάτων δημιουργεί μία «μήτρα» η οποία περιέχει όλες τις υπάρχουσες τεχνικές σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό το γεγονός από μόνο του δε σημαίνει ότι όλες οι τεχνικές είναι διαθέσιμες στον οποιοδήποτε ενδιαφερόμενο. Αντίθετα δημιουργείται μία εξωγενής παράμετρος, προς τις τεχνικές παράμετρος η οποία αφορά την πρόσβαση στην πληροφορία για αυτή τη μήτρα. Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται ένας «πληροφοριακός προθάλαμος» για την ολοκληρωτική πρόσβαση στο σύνολο των διαθέσιμων τεχνικών.

Συνεπώς οι ενδιαφερόμενοι καλούνται να αποκτήσουν πρώτιστα την πρόσβαση στην πληροφορία και σε δεύτερο στάδιο να υιοθετήσουν την τεχνική που θεωρούν ως την πλέον κατάλληλη για την παραγωγική διαδικασία που επιθυμούν να εφαρμόσουν. Θεωρητικά όλες οι τεχνικές είναι γνωστές στο σύνολο των ενδιαφερομένων, αν και αυτό το οποίο αμφισβητείται έντονα τις τελευταίες δεκαετίες. Σε δεύτερο επίπεδο οι ενδιαφερόμενες χώρες καλούνται να υιοθετήσουν το σύνολο των τεχνικών που θα χρησιμοποιήσουν για τις παραγωγικές τους διαδικασίες.

Το θεωρητικό ζήτημα που προκύπτει σε δεύτερο επίπεδο, είναι αυτό που αφορά τα κριτήρια με βάση τα οποία θα γίνει η επιλογή των πλέον ενδεδειγμένων τεχνικών για την παραγωγική διαδικασία της κάθε χώρας. Τα κριτήρια είναι ενδεικτικά της οικονομικής οργάνωσης της ίδιας της παραγωγικής διαδικασίας.

Δηλαδή, διαφοροποιούνται βάσει των αναγκών και των δυνατοτήτων της οικονομίας της χώρας. Είναι τελείως διαφορετικές οι προδιαγραφές για την οικονομική δραστηριότητα στις αναπτυγμένες χώρες από αυτές που ισχύουν στις λιγότερες αναπτυγμένες χώρες.

Ενδεικτικά, μπορεί να αναφερθεί μία ομάδα οικονομικών δραστηριοτήτων η οποία αφορά παραγωγή προϊόντων προηγμένης τεχνολογίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παραγωγή hardware και software για συστήματα παραγωγής και ελέγχου αυτών (ρομποτική παραγωγή). Αυτού του είδους οι παραγωγικές διαδικασίες απαιτούν άρτια δομημένα συστήματα πληροφορικής και επικοινωνίας. Καθίσταται σαφές, ότι ορισμένες παραγωγικές διαδικασίες δεν είναι εφικτό να λάβουν χώρα οπουδήποτε. Παρά το γεγονός, αυτών των διαφοροποιήσεων μία ενδεικτική αναφορά κριτηρίων είναι η ακόλουθη:

- Κλίμακα παραγωγής των παραγωγικών μονάδων¹.
- Μέθοδοι οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας.
- Απαιτήσεις εξειδίκευσης στην παραγωγική διαδικασία.
- Δυνατότητες υποστήριξης των συστημάτων παραγωγής.
- Βιωσιμότητα της παραγωγικής διαδικασίας και δυνατότητες προσαρμογής της σε εξελικτικές διαδικασίες.

Οι χώρες νοτίως της Σαχάρας δεσμεύονται και από άλλες παραμέτρους όσον αφορά την επιλογή των ενδεδειγμένων τεχνικών παραγωγής, όπως η τεχνολογική εξειδίκευση των ανθρώπων οι οποίοι θα κληθούν να αναλάβουν την παραγωγική διαδικασία. Το βασικό ερώτημα το οποίο δημιουργείται είναι με ποιό τρόπο τελικά οι

¹ Κώττης Γεώργιος, *Μικροοικονομική ανάλυση του τόπου εγκατάστασης*, σελ. 254 Η επίδραση της υπέρξεως οικονομικών κλίμακας στην παραγωγή.

Λ.Α.Χ. επιλέγουν την τεχνολογία που χρησιμοποιούν στην παραγωγική διαδικασία¹. Το μεγαλύτερο ποσοστό των τεχνικών που επιλέγονται είναι οι παρωχημένες τεχνικές που δε χρησιμοποιούνται από τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες πλέον. Το γεγονός αυτό δημιουργεί μία σειρά επιπτώσεων τόσο σε επίπεδο παραγωγής τόσο και σε επίπεδο διακίνησης των προϊόντων.

Με δεδομένο το γεγονός, ότι αυτές οι χώρες αποτελούν εισαγωγείς βιομηχανικών προϊόντων, κάθε προσπάθεια παραγωγής αυτής της κατηγορίας προϊόντων είναι καταδικασμένη σε παταγώδη αποτυχία αφού τα αντίστοιχα εισαγόμενα προϊόντα λόγω της βελτιωμένης παραγωγικής διαδικασίας με την οποία παράγονται είναι συνήθως πιο φθηνά. Η πολιτική της επιβολής δασμών για την προστασία των εγχώριων προϊόντων² θεωρείται ανεπαρκής και συνοδεύεται με μία σειρά επιπτώσεων όπως η διεθνής οικονομική απομόνωση, αντίμετρα και άλλες επιπτώσεις.

Οι Λ.Α.Χ. αναγκάζονται να εισέλθουν σε μία διαδικασία «εξομοίωσης»³ της οικονομικής τους ανάπτυξης, σύμφωνα με τα δεδομένα των αναπτυγμένων οικονομικά χωρών.

Για το σύνολο των χωρών νοτίως της Σαχάρας το πρόβλημα είναι ακόμα πιο σύνθετο, αφού τίθενται ζητήματα όχι μόνο αναπτυξιακής διαδικασίας αλλά και θέματα που αφορούν την αστικοποίηση που απαιτεί η βιομηχανική παραγωγή⁴, τις υποδομές που απαιτούνται για την σύσταση περιοχών ικανών να φιλοξενήσουν αγροτικούς πληθυσμούς. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία το 73% του πληθυσμού των

¹ Pearce D. *Economics and Environment* σελ. 210 The economics of African wildlife utilization.

² Καρφάκης Κ. *Διεθνείς νομισματικές σχέσεις*, σελ. 107 Παρεμβατική πολιτική.

³ Ρέππας Π., *Οικονομική ανάπτυξη θεωρίες και στρατηγικές*, σελ. 332 Τα επιχειρήματα υπέρ της άμεσης εκβιομηχάνισης.

⁴ Γεωργόπουλος « Γη ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης » σελ. 156 Φυσικοί πόροι.

χωρών νοτίως της Σαχάρας ζει σε αγροτικές περιοχές και μόνο το 27% κατοικεί σε αστικές περιοχές (πηγή: World Development Report). Συνεπώς, οι τεχνικές παραγωγής εάν αφορούν παραγωγικές διαδικασίες του αστικού τομέα θα αφορούν ένα πολύ μικρό ποσοστό του συνολικού πληθυσμού δημιουργώντας ένα ορατό κίνδυνο για περιθωριοποίηση μεγάλης ομάδας του οικονομικά ενεργού πληθυσμού των αγροτικών περιοχών. Λογική συνέχεια αυτής της πορείας είναι η ανεξέλεγκτη αστικοποίηση συγκεκριμένων περιοχών και εγκατάλειψη ορισμένων άλλων.

Εάν υιοθετηθούν τεχνικές παραγωγής που αφορούν τον αγροτικό τομέα δημιουργείται και οξύνεται το πρόβλημα της πλήρους εξάρτησης αυτών των χωρών από χώρες οικονομικά αναπτυγμένες όσον αφορά τη βιομηχανική παραγωγή.

Η οικονομική ανάπτυξη και η τεχνολογική πρόοδος είναι δύο διαστάσεις του ίδιου προβλήματος για τις Λ.Α.Χ. Το ζήτημα το οποίο προκύπτει είναι, το κατά πόσο οι χώρες αυτές είναι έτοιμες σε επίπεδο υποδομών να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της οικονομικής ανάπτυξης¹. Την ίδια χρονική περίοδο κατά την οποία πολλές χώρες αντιμετωπίζουν όχι αναπτυξιακά προβλήματα αλλά προβλήματα επιβίωσης σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού τους.

2. Το κοινωνικό υπόβαθρο της ανάπτυξης

2.1 Η ποιότητα του εργατικού δυναμικού και ο ρόλος της εκπαίδευσης στην Αφρική

Μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους για τον προσδιορισμό της οικονομικής ανάπτυξης σε επίπεδο προγραμματισμού, είναι αυτή της εκπαίδευσης. Μεταξύ

οικονομικής ανάπτυξης και εκπαίδευσης υπάρχει μία αμφίδρομη σχέση η οποία χαρακτηρίζεται για το ευέλικτο στοιχείο της αποτελεσματικότητας της. Η εκπαίδευση αποτελεί μία συνιστώσα της ευρύτερης κοινωνικής ζωής της κάθε κοινωνίας μεμονωμένα. Αποτελεί εξ ορισμού το πεδίο ενεργοποίησης του συνόλου των δυνατοτήτων του ατόμου το οποίο εντάσσεται σε μία ευρύτερη κοινωνική ομάδα.

Η κάθε παραγωγική διαδικασία αποτελεί ένα πεδίο εφαρμογής διαφόρων τεχνικών οι οποίες με την σειρά τους προαπαιτούν μία συγκεκριμένη εκπαίδευση. Οι σύγχρονες μέθοδοι παραγωγής απαιτούν γνώσεις διαφορετικού επίπεδου και προσανατολισμού, το γεγονός αυτό από μόνο του καθιστά την εκπαίδευση ως ένα φυσικό χώρο προετοιμασίας των ατόμων για την ένταξη τους στις παραγωγικές διαδικασίες κάθε είδους. Μία σημαντική παράμετρος της οικονομικής ανάπτυξης είναι αυτή της εφαρμογής των τελειότερων παραγωγικών διαδικασιών. Αυτή η διαδικασία δημιουργεί οριακές καταστάσεις σε μεταβατικές περιόδους για τις εφαρμοζόμενες τεχνικές παραγωγής. Συνεπώς δημιουργείται η ανάγκη για άρτια επιστημονική και τεχνική εκπαίδευση η οποία θα είναι σε θέση να παρέχει τις απαιτούμενες γνώσεις για το παρόν ενώ ταυτόχρονα θα πρέπει να αφήνει τα απαιτούμενα περιθώρια για τις όποιες μεταβολές επέλθουν στον τομέα της νέας γνώσης γύρω από την παραγωγική διαδικασία στο μέλλον.

Ιδιαίτερα για το σύνολο των χωρών νοτίως της Σαχάρας και την οικονομική ανάπτυξη αυτών των περιοχών οι απόψεις και οι πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί μέχρι σήμερα δίνουν μία νέα διάσταση στην σχέση μεταξύ ποιότητας εργατικού δυναμικού και εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα οι εφαρμοζόμενες μέχρι πρότινος παραγωγικές διαδικασίες, ήταν παραγωγικές διαδικασίες με εφαρμογή τεχνικών εντάσεως κεφαλαίου σύμφωνα με τα πρότυπα των αναπτυγμένων οικονομικά χωρών.

¹ Καρφάκης Κ., *op. cit.* 107.

Το γεγονός αυτό δημιούργησε σημαντικά προβλήματα ανεργίας σε αυτές τις χώρες παρά το γεγονός ότι σε επίπεδο παραγωγής σημειώθηκε βελτίωση σύμφωνα με ορισμένους οικονομικούς δείκτες.. Μία νέα διάσταση στην εφαρμογή των τεχνικών παραγωγής για αυτές τις χώρες θα μπορούσε να είναι η εφαρμογή τεχνικών παραγωγής εντάσεως εργασίας. Στη σύγχρονη παραγωγική διαδικασία οι απαιτήσεις για το εργατικό δυναμικό είναι απόλυτα συνυφασμένες με την ακολουθούμενη παραγωγική διαδικασία το γεγονός αυτό έχει σαν άμεσο αποτέλεσμα να δημιουργούνται ανάγκες για ιδιαίτερης μορφής εκπαιδευτικές διαδικασίες. Σύμφωνα με αυτές τις απαιτήσεις οι εκπαιδευτικές διαδικασίες τροποποιούνται διαρκώς εφόσον καλούνται να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένους επιστημονικούς και εργασιακούς προσανατολισμούς.

2.2 Καταπολέμηση της φτώχειας και βελτίωση συνθηκών ζωής

Η οικονομική ανάπτυξη ως μία διαδικασία συνεχής και αδιάλειπτη προσδιορίζει τόσο το οικονομικό επίπεδο εκάστης χώρας όσο και τις δυνατότητες για περαιτέρω βελτίωση των διαδικασιών κοινωνικής και οικονομικής ζωής¹. Μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους που πρέπει να αντιμετωπιστούν είναι το ζήτημα της φτώχειας και των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών². Σύμφωνα με τις πιο σύγχρονες επιστημονικές απόψεις, οι συνθήκες ζωής απαρτίζονται από ένα σύνολο επιμέρους παραμέτρων οι οποίες αφορούν τόσο το άτομο μεμονωμένα, όσο και το κοινωνικό

¹ Ρέππας Παναγιώτης, Διαστάσεις της Οικονομικής Ανάπτυξης, Ι.Π.Α.

² Ρέππας Π., *Οικονομική ανάπτυξη θεωρίες και στρατηγικές*, σελ. 314 Η θεωρία του φαύλου κύκλου της φτώχειας.

σύνολο Συγκεκριμένα, υπάρχει μία ιεράρχηση των παραμέτρων που αφορούν τις συνθήκες ζωής των πολιτών μίας οργανωμένης κοινωνίας, επειδή όμως τα δεδομένα κάθε κοινωνίας τροποποιούνται σύμφωνα με τις ανάγκες και την ιστορία της κάθε κοινωνίας δεν υπάρχει η δυνατότητα για μία και μοναδική καταγραφή αυτών των παραμέτρων.

Μία ενδεικτική καταγραφή των παραμέτρων που συγκροτούν τις συνθήκες ζωής είναι η ακόλουθη:

- Φαινόμενα φτώχειας.
- Ζητήματα υγιεινής διαβίωσης των πολιτών.
- Φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας.
- Δυνατότητες ανάδειξης και προστασίας της προσωπικότητας των πολιτών.

Όταν τίθεται το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης για μία χώρα, άσχετα με το οικονομικό της επίπεδο, θεωρείται δεδομένο ότι προηγουμένως έχουν απαντηθεί ζητήματα που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών, την εξάλειψη των έντονων φαινομένων φτώχειας. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ότι ο καθορισμός των όρων φτωχός άνθρωπος και όριο φτώχειας είναι ιδιαίτερα δύσκολο θέμα καθώς επηρεάζονται παράμετροι, οι οποίες είναι συγκεκριμένες για κάθε κοινωνία.

Οι συνθήκες διαβίωσης των πολιτών για το σύνολο των χωρών νοτίως της Σαχάρας είναι ιδιαίτερα προβληματικές καθώς παρουσιάζονται πολύ υψηλά ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας που σε ορισμένες περιοχές αγγίζει το 136 τοις χιλίοις. Ένα επίσης σημαντικό πρόβλημα είναι αυτό της υδροδότησης, ιδιαίτερα για τις αγροτικές περιοχές. Σε αυτές τις χωρικές ενότητες παρατηρείται το φαινόμενο της χρήσης μη

πόσιμου ύδατος ως πόσιμου, γεγονός το οποίο δημιουργεί περιστασιακά προβλήματα στην υγεία των χρηστών αυτού του ύδατος.

Οι ελλειπείς διαδικασίες πληροφόρησης και ενημέρωσης γύρω από ζητήματα υγιεινής έχουν σαν αποτέλεσμα την εξάπλωση διαφόρων ιών στις περιοχές αυτές, δίνοντας μία «θλιβερή πρωτιά», στην αφρικανική ήπειρο. Σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας η αφρικανική ήπειρος είναι πρώτη όσον αφορά τους θανάτους από τους ιούς του AIDS καθώς επίσης έχει τον μεγαλύτερο αριθμό μολυσμένων ατόμων από το συγκεκριμένο ιό. Εάν δεν υπάρχει ουσιαστική αντιμετώπιση αυτών των παραμέτρων καθίσταται σαφές ότι οι διαδικασίες της οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι εφικτό να ευωδοθούν.

Μέρος Β'

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ

ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Στο δεύτερο μέρος αναλύονται οι περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες των χωρών της Αφρικής νοτίως της Σαχάρας. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από τρεις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται η μεθοδολογική προσέγγιση του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι περιβαλλοντικές κατηγορίες ανάλυσης, δίνονται οι ορισμοί των στατιστικών στοιχείων της ανάλυσης και σχολιάζεται η ποιότητα των στοιχείων αυτών. Στη δεύτερη ενότητα αναλύεται η υφιστάμενη κατάσταση του περιβάλλοντος στη αφρικανική ήπειρο, δηλαδή παρουσιάζεται η σημερινή κατάσταση των δασών, της βιόσφαιρας, του εδάφους και των χρήσεων γης, της ποιότητας της ατμόσφαιρας και των υδάτινων πόρων των υπό μελέτη χωρών. Τέλος, στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται οι επιπτώσεις της οικονομικής διαδικασίας στο περιβάλλον.

1. Η μεθοδολογική προσέγγιση του περιβάλλοντος

1.1 Οι περιβαλλοντικές κατηγορίες ανάλυσης

Ορισμός του Περιβάλλοντος

Το «Περιβάλλον» γενικά μπορεί να θεωρηθεί ως μια βάση φυσικών πόρων που παρέχει εισροές στις ανθρώπινες οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες και ταυτόχρονα λειτουργεί ως τόπος απόθεσης και απορρόφησης των προϊόντων και παραπροϊόντων αυτών των δραστηριοτήτων. Το περιβάλλον περιλαμβάνει πόρους τους οποίους οι άνθρωποι αξιοποιούσαν στο παρελθόν αλλά δεν αξιοποιούν τώρα πλέον, είτε γιατί οι πόροι αυτοί εξαντλήθηκαν, είτε γιατί έχουν αντικατασταθεί από κάποιους άλλους πόρους, ή από την τεχνολογία.. Επίσης μπορεί να περιλαμβάνει πόρους που οι άνθρωποι δεν χρησιμοποιούν πλέον αλλά θα μπορούσαν να χρησιμοποιούν με κάποιες αλλαγές γνώσης ή τεχνολογίας. Τα περιβαλλοντικά θέματα συχνά ασχολούνται με αγαθά που χρησιμοποιεί το κοινό, όπως η πρόσβαση στους υδάτινους πόρους ή τους βοσκότοπους. Μερικοί τομείς του περιβάλλοντος μπορεί επίσης να αναφέρονται σε δημόσια αγαθά, όπως ο αέρας μέσα σε ένα σπίτι, σε έναν εργασιακό χώρο ή στο πόσιμο νερό ενός νοικοκυριού.

Η αντιμετώπιση του περιβάλλοντος μόνο ως βάση φυσικών πόρων και ως χώρο απόθεσης των κατάλοιπων της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι ελλιπής. Το περιβάλλον δεν είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης μόνο. Αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα επιβίωσης του ανθρώπινου είδους αφενός, και απαραίτητο όρο για την ποιότητα ζωής των ανθρώπων αφετέρου. Ετσι, βγαίνει στοπροσκήνιο η έννοια της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, έννοια που έχει και οικονομικό αλλά κυρίως

οικολογικό περιεχόμενο αφού τίθενται σε κίνδυνο τόσο η ευημερία όσο και η ίδια η επιβίωση των ανθρώπων. Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος είναι η συνέπεια των περιβαλλοντικών αλλαγών¹. Ο όρος υποβάθμιση μπορεί να ερμηνευθεί με διάφορους τρόπους που δείχνουν διαφορετικές μεθόδους χρήσης της γης. Εδώ ο όρος «περιβαλλοντική υποβάθμιση» σημαίνει:

- α. *Εξάντληση*: Ζημιά σε σύστημα φυσικών πόρων που επηρεάζει αρνητικά παρούσες και μελλοντικές ανάγκες του ανθρώπου. Η ευημερία πλήττεται έμμεσα με την μείωση της παραγωγικότητας όταν εξαντλείται μια ανανεώσιμη φυσική πηγή.
- β. *Μόλυνση*: Βλάβη στην ανθρώπινη υγείας ή στην μείωση της ικανότητας του περιβάλλοντος να διατηρήσει τα φυσικά του συστήματα, ζημιώνοντας άμεσα την ευημερία και την ποιότητα ζωής.

Η σχέση περιβάλλοντος και φτώχειας

Οι περιβαλλοντικές αλλαγές επηρεάζουν την ευημερία των φτωχών λαών τόσο θετικά όσο και αρνητικά. Οι περιβαλλοντικές αλλαγές σχετίζονται με διάφορες διαστάσεις της φτώχειας, όπως είναι η ύπαρξη οικονομικών ευκαιριών, η οικονομική και πολιτική ασφάλεια και η ανάπτυξη της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι η σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και φτώχειας είναι περίπλοκη και ποικίλλει ανάλογα με τις κατά τόπους κοινωνικοοικονομικές και ευρύτερες μακροοικονομικές στρατηγικές.

¹ Γεωργόπουλος, *Γη ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης*, σελ. 33 Η φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων.

2.3 Εδαφος και χρήσεις γης

Κάθε χρόνο η διατροφή του παγκόσμιου πληθυσμού¹ που αυξάνει κατά απόλυτο μέγεθος κατά 80 εκατομμύρια ανθρώπους απαιτεί 26 εκατομμύρια τόνους επιπρόσθετων σιτηρών ετησίως. Η γονιμότητα του εδάφους είναι το αποτέλεσμα φυσικών διαδικασιών σε υγιή οικοσυστήματα, τα οποία περιλαμβάνουν δάση, καλλιεργήσιμες εκτάσεις και εύφορα εδάφη. Μια παγκόσμια έρευνα το 1990 έδειξε ότι 1,2 δισεκατομμύρια εκτάρια γης, σχεδόν το 11% της καλλιεργήσιμης γης του πλανήτη μας, έχει υποστεί σημαντικές ζημιές από τις ανθρώπινες δραστηριότητες τα τελευταία 45 χρόνια. Η υποβάθμιση του εδάφους επηρεάζει την ζωή περισσότερων από 900 εκατομμυρίων ανθρώπων σε 100 χώρες, στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες κυρίως. Διάβρωση, συγκέντρωση αλάτων, συμπίκνωση και άλλες μορφές μόλυνσης καταστρέφουν μεγάλες περιοχές σε όλο τον πλανήτη.

Οι αριθμοί αυτοί θα πρέπει να σταθούν απέναντι στην πρόκληση που βρίσκεται μπροστά μας: η παραγωγή στα ήδη υπάρχοντα εδάφη θα πρέπει σχεδόν να διπλασιασθεί τα επόμενα 30 χρόνια. Τα καλλιεργήσιμα εδάφη γίνονται όλο και πιο σπάνια και τα νέα εδάφη που μπαίνουν στην καλλιέργεια είναι πολύ λιγότερα από αυτά που καταστρέφονται από τη μόλυνση ή την αστικοποίηση. Η προστασία και ενίσχυση αυτής της παραγωγικής βάσης απαιτεί πολλές και ποικίλες προσπάθειες.

Οι χώρες της υποσαχάριας Αφρικής υπολείπονται σημαντικά στο ποσοστό των καλλιεργήσιμων εδαφών. Το 2000 στην περιοχή καλλιεργείται το 6,4% των εδαφών, έναντι του 10,6% των εδαφών που καλλιεργούνται σε παγκόσμιο επίπεδο. Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως όσο πιο αναπτυγμένη είναι μία χώρα τόσο μεγαλύτερο ποσοστό των εδαφών της καλλιεργείται. Επιπλέον ο ρυθμός αύξησης των εδαφών

που καλλιεργούνται είναι μικρότερος από την αύξηση του πληθυσμού, επιτείνοντας έτσι το πρόβλημα της πείνας και της φτώχειας.

2.4 Ποιότητα ατμόσφαιρας

Σοβαρό περιβαλλοντικό πρόβλημα αποτελεί τις τελευταίες δεκαετίες η ρύπανση της ατμόσφαιρας, βιομηχανική και αστική. Η βιομηχανική ρύπανση εντοπίζεται κυρίως σε περιοχές όπου λειτουργούν μονάδες για την παραγωγή ενέργειας ή σε περιοχές όπου λειτουργούν βιομηχανικές μονάδες, ενώ η αστική ρύπανση αφορά τις πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές, με κύρια μορφή τις κακές συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού.

Τα μεγαλύτερα προβλήματα ατμοσφαιρικής ρύπανσης εντοπίζονται στα μεγάλα αστικά κέντρα καθώς και στις περιοχές παραγωγής ενέργειας. Μικρότερης έκτασης προβλήματα ατμοσφαιρικής ρύπανσης εμφανίζονται σε ορισμένες βιομηχανικές περιοχές ή σε περιοχές που αναπτύσσεται βιομηχανική δραστηριότητα. Η ατμοσφαιρική ρύπανση τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει αυξητική τάση για ορισμένους ρύπους όπως τα σωματίδια, το διοξείδιο του αζώτου και το όζον.

2.5 Υδάτινοι πόροι

Προϋπόθεση για κάθε δράση και περαιτέρω ενέργεια που έχει στόχο την βιώσιμη διαχείριση των νερών, αποτελεί η ακριβής γνώση της ποιότητας και της ποσότητας των αποθεμάτων, με τη λειτουργία κατάλληλων δικτύων παρακολούθησης. Για την

¹ Γεωργόπουλος « Γη ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης» σελ. 327 Η τροφή

προστασία και διαχείριση του υδατικού περιβάλλοντος υφίστανται, πάντως, μια σειρά από διεθνείς συνθήκες. Έτσι, σύμφωνα με τις συνθήκες αυτές υπάρχουν οδηγίες για την παρακολούθηση του πόσιμου νερού, των ακτών, για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων και την απόρριψη επικίνδυνων ουσιών στους υδάτινους αποδέκτες και το θαλάσσιο περιβάλλον.

Οι διάφορες χρήσεις του νερού όπως ύδρευση, άρδευση, ενέργεια, βιομηχανία κ.λ.π., αντανakλώνται στην παρουσία αντίστοιχων υποδομών σε διάφορους φορείς, και καθιστούν αναγκαία την επεξεργασία σχεδίων διαχείρισης των υδατικών πόρων. Η κατάλληλη πολιτική για τους υδαίνους πόρους προσδιορίζει εκείνες τις συνθήκες που ενθαρρύνουν τη βιώσιμη χρήση του νερού από όλους τους χρήστες. Οι γενικοί στόχοι που τίθενται για το υδατικό περιβάλλον είναι κυρίως:

- η ορθολογική περιβαλλοντική διαχείριση των υδατικών πόρων, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η απαιτούμενη ποσότητα νερού για τις διάφορες χρήσεις, αλλά παράλληλα να εξασφαλίζεται και η αντίστοιχη για κάθε χρήση ικανοποιητική ποιότητα, χωρίς να διαταράσσεται η φυσική ισορροπία του περιβάλλοντος, καθώς και
- η προστασία της ποιότητας των υδατικών πόρων με κατάλληλη διαχείριση των υγρών αποβλήτων, είτε πρόκειται για αστικά, είτε για βιομηχανικά λύματα, καθώς και άλλες δράσεις πρόληψης όπως η προώθηση εναλλακτικών γεωργικών πρακτικών, δηλαδή η διαχείριση των επικίνδυνων ουσιών και των σημείων απόθεσής τους,
- η πρόληψη και αντιμετώπιση επικίνδυνων καταστάσεων για τους πολίτες και το περιβάλλον από τεχνολογικά ατυχήματα μεγάλης έκτασης (π.χ. σε βιομηχανικές εγκαταστάσεις) και από φυσικές καταστροφές, δηλαδή ο

και η παραγωγή της.

σχεδιασμός Έκτακτης Ανάγκης για περιπτώσεις Ατυχημάτων Μεγάλης Έκτασης

- η προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από ρύπανση που προέρχεται από χερσαίες πηγές και από τη ναυτιλία

3. Οι επιπτώσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας στο περιβάλλον

3.1 Επιπτώσεις στα δάση

Η καταστροφή των δασών τα τελευταία χρόνια έχει πάρει απειλητικές διαστάσεις. Περισσότερο από το 1/5 των τροπικών δασών έχει εξαφανισθεί από το 1960. Ο ρυθμός απώλειας των δασών αυξήθηκε από περίπου 12 εκατομμύρια εκτάρια το χρόνο το 1970 σε πάνω από 15 εκατομμύρια εκτάρια το 1980. Στη δεκαετία του 90 η αποψίλωση έφθασε τα 13 εκατομμύρια εκτάρια το χρόνο. Αν και οι ρυθμοί αυτοί εξακολουθούν να είναι υψηλοί, τα δεδομένα δείχνουν ότι μπορούν να μειωθούν με σωστή στρατηγική προστασίας των δασών.

3.2 Επιπτώσεις στη βίοςφαιρα

Η διατήρηση και συνεχής χρήση της βιοποικιλότητας είναι θεμελιώδης για την επίτευξη ανάπτυξης και τη συνέχιση της ζωής. Φυσικά γένη και είδη παρέχουν αγαθά για κατανάλωση και οικολογικές υπηρεσίες για την διατήρηση υγιούς περιβάλλοντος

και οικονομίας. Οι φτωχοί αγρότες εξαρτώνται κυρίως από την βιοποικιλότητα και τους φυσικούς πόρους για την ζωή τους και είναι αυτοί που υποφέρουν περισσότερο όταν αυτοί επαπειλούνται.

Πολλά από τα είδη απειλούνται σοβαρά, και πολλές μελέτες έχουν αποδείξει ότι μεταξύ του 1975 και του 2015, από 1 ως 11% των ειδών θα καταδικαστούν σε εξαφάνιση. Εάν ο σημερινός ρυθμός απώλειας των δασών συνεχιστεί, ο αριθμός αυτός θα αυξηθεί δραματικά.

Τα παράκτια οικοσυστήματα αντιμετωπίζουν επίσης μεγάλο κίνδυνο. Περίπου το 34% των ακτών του κόσμου απειλούνται με καταστροφή και άλλα 17 % αντιμετωπίζουν παρόμοιο κίνδυνο εξ αιτίας της αλόγιστης ανθρώπινης δραστηριότητας. Οι φυσικές καταστροφές συχνά παίρνουν μεγάλες διαστάσεις εξ αιτίας της κακής διαχείρισης των φυσικών πόρων.

Οι ανθρώπινες δραστηριότητες, κυρίως η καύση κάρβουνο, πετρελαίου και φυσικού αερίου καθώς και πρακτικές χρήσης της γης, κυρίως η αποψίλωση των δασών, αλλάζουν τις ατμοσφαιρικές συγκεντρώσεις αερίων που διαμορφώνουν το κλίμα του πλανήτη. Σαν αποτέλεσμα αυτών των δραστηριοτήτων, η θερμοκρασία της γης έχει αυξηθεί κατά ½ βαθμό Κελσίου, αυτόν τον αιώνα, και προβλέπεται να αυξηθεί κατά 1 έως 3.5 βαθμούς Κελσίου τον επόμενο αιώνα εάν το φαινόμενο του θερμοκηπίου εξακολουθεί να αυξάνεται, προκαλώντας πλημμύρες και ξηρασίες. Αναμένεται επίσης η αύξηση του επιπέδου της θάλασσας από 15 έως 95 εκατοστά. Αυτά τα γεγονότα θα προκαλέσουν μεγάλα προβλήματα στους φτωχούς του κόσμου, με επιδημίες, πείνα και λοιμό αφού πολλοί εξαρτώνται από απομονωμένα αγροτικά συστήματα και την αναγκαστική απομάκρυνση των κατοίκων από τις περιοχές όπου θα ανέλθει το επίπεδο της θάλασσας.

Το πρόβλημα με τις μη ανανεώσιμες πηγές σε παγκόσμιο επίπεδο, δεν θεωρείται σημαντικό κυρίως γιατί οι μη ανανεώσιμες πηγές που θα εξαντληθούν θα αντικαθίστανται από νέες τεχνολογίες και ανακαλύψεις. Η ανησυχία για το πρόβλημα αυτό επικεντρώνεται στις χώρες που διαθέτουν μη ανανεώσιμες πηγές και δεν φροντίζουν να αποταμιεύουν κεφάλαια που κερδίζουν από αυτές για τις μελλοντικές τους ανάγκες. Το ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι ότι οι χώρες αυτές είναι οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Είναι απαραίτητο οι χώρες αυτές να καθοδηγηθούν έτσι ώστε να κάνουν παραγωγικές επενδύσεις και να υιοθετήσουν μηχανισμούς που θα τους ετοιμάσουν να αντιμετωπίσουν τις δαπάνες τους όταν τα έσοδα από τις πηγές τους μειωθούν.

3.3 Επιπτώσεις στο έδαφος και στις χρήσεις γης

Το θέμα της διαχείρισης του εδάφους και των χρήσεων γης γίνεται ακόμα πιο πιεστικό τόσο λόγω του αυξανόμενου πληθυσμού όσο και λόγω του υψηλότερου κατά κεφαλή επιπέδου οικονομικής δραστηριότητας. Κατά την περίοδο μεταξύ του 1990 και του 2030 ο παγκόσμιος πληθυσμός είναι πιθανό να αυξηθεί κατά 3.7 δισεκατομμύρια. Το 90% αυτής της αύξησης θα σημειωθεί στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στις επόμενες 4 δεκαετίες ο πληθυσμός της Αφρικής αναμένεται να αυξηθεί από 500 εκατομμύρια σε 1.5 δισεκατομμύριο. Η κατανομή του πληθυσμού μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στο περιβάλλον. Το 1990 οι περισσότεροι άνθρωποι ζούσαν σε αγροτικές περιοχές. Μέχρι το 2030 θα συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Ο αστικός πληθυσμός θα είναι δύο φορές μεγαλύτερος από τον αγροτικό. Οι πόλεις στις αναπτυσσόμενες χώρες

αναμένεται να αναπτυχθούν κατά 160 % στην περίοδο αυτή, ενώ οι αγροτικές περιοχές θα αναπτυχθούν μόνο κατά 10% . Αυτός ο συσχετισμός βέβαια θα διαφέρει από τόπο σε τόπο.

Μπορεί η πρόγνωση της αύξησης του πληθυσμού να είναι δύσκολη, πολύ πιο δύσκολη όμως είναι οποιαδήποτε προσπάθεια πρόγνωσης της αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος για τα επόμενα 30 χρόνια. Εντούτοις, είναι απόλυτα σαφές ότι ο αυξανόμενος πληθυσμός προωθεί ένα υψηλότερο βιοτικό επίπεδο. Αυτό συχνά σημαίνει αυξημένη χρήση των φυσικών πηγών τόσο όσον αφορά στην προσφορά προϊόντων όσο και στην απόθεση αποβλήτων. Το πώς αυτό θα επηρεάζει το περιβάλλον εξαρτάται κατά πολύ από την δομή της οικονομικής ανάπτυξης , την αποτελεσματικότητα της παραγωγικής διαδικασίας και τον αριθμό των ρύπων που δημιουργούν αυτές οι δραστηριότητες. Ύψηλότερο εισόδημα σημαίνει περισσότερους πόρους για την αντιμετώπιση της μόλυνσης του περιβάλλοντος. Οι νέες τεχνολογίες ενισχύουν την αποτελεσματικότητα και μειώνουν την ποσότητα φυσικών πόρων που χρειάζονται για ορισμένες δραστηριότητες καθώς και την ένταση της μόλυνσης κατά μονάδα παραγωγής.

3.4 Αέρια ρύπανση

Οι ρυθμοί αστικοποίησης και κατά κεφαλήν κατανάλωσης αυξάνονται σημαντικά στις αναπτυσσόμενες χώρες. Χωρίς σωστή πολιτική, η μόλυνση του αέρα θα ενταθεί τα επόμενα χρόνια¹. Το 1992 υπολογίστηκε ότι 1.3 δισεκατομμύρια άνθρωποι εκτέθηκαν σε επικίνδυνους για την υγεία τους ατμοσφαιρικούς ρύπους. Παγκόσμια,

Οι Φυσικοί Πόροι ως παράγων οικονομικής ανάπτυξης

Οι φυσικοί πόροι παρέχουν θεμελιώδη υποστήριξη ζωής, με την μορφή τόσο καταναλωτικών όσο και κοινωφελών υπηρεσιών¹. Οι οικολογικές διαδικασίες διατηρούν την παραγωγικότητα του εδάφους, την ανακύκλωση των θρεπτικών συστατικών και τον καθαρισμό αέρα και νερού. Το έδαφος αποτελεί την βάση της γεωργίας, η οποία είναι με την σειρά της το θεμέλιο της ζωής των ανθρώπων. Στο γενετικό επίπεδο, η ποικιλία που βρίσκεται στην φυσική ζωή υποστηρίζει τα γενετικά προγράμματα, τα οποία είναι απαραίτητα για την προστασία και βελτίωση των καλλιεργειών και της κτηνοτροφίας για την εξασφάλιση τροφής. Η άγρια πανίδα και χλωρίδα θέτουν τις βάσεις για την παραδοσιακή ιατρική και αποτελούν πηγή για την σύγχρονη φαρμακολογική βιομηχανία.

Η Υγεία, το Περιβάλλον και η Ανάπτυξη

Η υγεία και η ανάπτυξη είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένες. Η βρεφική/παιδική θνησιμότητα και η προσμονή ζωής –συμβατικά μέτρα γενικής υγείας των μεγάλων πληθυσμών- θεωρούνται βασικοί παράγοντες ανάπτυξης. Η καλλίτερη υγεία είναι τόσο το αποτέλεσμα όσο και το μέσον επίτευξης οικονομικής προόδου και εκρίζωσης της φτώχειας.

Η προστασία της υγείας σημαίνει κυρίως την προστασία του περιβάλλοντος².

Η μεγάλη πλειοψηφία των κανονισμών που διέπουν το περιβάλλον παγκοσμίως έχουν ως κίνητρο την προστασία της δημόσιας υγείας και οι περισσότερες οικονομικές

¹ Walker-Charman «Η χωροθέτηση της βιομηχανίας» σελ. 295 Η βιομηχανία μέσα στην πόλη.

² Τσάλτας-Σαμιώτης «Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος» σελ. 110 « Ο άνθρωπος έχει το θεμελιώδες δικαίωμα για ελευθερία ισότητα και επαρκείς συνθήκες ζωής μέσα σε ένα περιβάλλον ποιότητας, που να επιτρέπει μία αξιοπρεπή και ευημερούσα ζωή και φέρει την ιερή υποχρέωση να

έρευνες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η μεγαλύτερη ζημιά από το περιβάλλον είναι αυτή που έχει επίδραση στην υγεία. Έχει προ πολλού αναγνωρισθεί ότι το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν οι άνθρωποι, από οικιακό ως παγκόσμιο επίπεδο, έχει σημαντική επίδραση στην υγεία τους. Μέχρι πρόσφατα, όμως, δεν ήταν δυνατόν να εκτιμηθεί ακριβώς το μέγεθος των κινδύνων που απειλούν την υγεία από την έκθεση σε διάφορους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Ούτε ήταν δυνατόν να συγκριθεί το κόστος πρόληψης και των μέτρων μείωσης αυτών των κινδύνων με το κόστος νοσηλείας και ανακούφισης από τις ασθένειες που προκαλούν. Πρόσφατα όμως διάφορες εργασίες έφεραν σε φως τους περιβαλλοντικούς κινδύνους και αύξησαν τη γνώση μας γύρω από το περιβάλλον και τον τρόπο που συνδέεται με την υγεία μας. Πρόσφατες εκτιμήσεις δείχνουν ότι η μόλυνση του περιβάλλοντος ευθύνεται για το ένα πέμπτο των πρόωρων θανάτων και ασθενειών στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι κίνδυνοι που απειλούν την υγεία από τη μόλυνση του περιβάλλοντος εμπίπτουν σε δύο ευρύτερες κατηγορίες.

- Παραδοσιακοί κίνδυνοι που έχουν σχέση με τη φτώχεια και την έλλειψη ανάπτυξης, όπως η έλλειψη καθαρού νερού, οι ακατάλληλες συνθήκες υγιεινής και τα απόβλητα, η μόλυνση του αέρα μέσα στα σπίτια και ασθένειες όπως η ελονοσία
- Σύγχρονοι κίνδυνοι που προκαλούνται από κάποια εξέλιξη, η οποία στερείται μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος, όπως η αστική μόλυνση της ατμόσφαιρας και η έκθεση σε αγροτο-βιομηχανικά χημικά και απόβλητα.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες οι αυξανόμενες βλάβες της υγείας που προκαλούνται από τους σύγχρονους κινδύνους έρχονται να προστεθούν στους παραδοσιακούς κινδύνους που υπάρχουν στα νοικοκυριά τους, και οι οποίοι

προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον για τις σημερινές και

εξακολουθούν πάντα να παίζουν σημαντικό ρόλο. Σε παγκόσμια κλίμακα, η έλλειψη πρόσβασης στο καθαρό νερό και την υγιεινή καθώς και η μόλυνση μέσα στο σπίτι από την χρήση καυσίμων αποτελούν τις κυριότερες αιτίες ασθενειών και θανάτων, που κυρίως προσβάλλουν παιδιά και γυναίκες σε φτωχές οικογένειες. Σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες πάνω από 2 εκατομμύρια άνθρωποι, κυρίως μικρά παιδιά και γυναίκες, μπορεί να πεθάνουν εξαιτίας της έκθεσής τους σε ακάθαρτες στερεές καύσιμες ύλες κάθε χρόνο. Η μόλυνση του αέρα των σπιτιών από τα καύσιμα αποτελεί την μεγαλύτερη απειλή για την Ασία και την Αφρική, ενώ η ελονοσία μαστίζει κυρίως όμως τις χώρες της Αφρικανικής Σαχάρας. Παρόλο που ελονοσία δεν είναι πια απειλή σε πολλές περιοχές, εν τούτοις είναι ο τρίτος κατά σειράν περιβαλλοντικός εχθρός της υγείας παγκοσμίως.

1.2 Τα στατιστικά στοιχεία ανάλυσης. Έννοιες, ορισμοί και πηγές

Στην ενότητα αυτή περιγράφονται οι οικονομικοί δείκτες που αποτυπώνουν ποσοτικά την ποιότητα του περιβάλλοντος των υπό μελέτη χωρών. Η χρονική περίοδος που καλύπτεται κυμαίνεται από μία έως δύο δεκαετίες. Τούτο οφείλεται στο γεγονός της σπανιότητας στατιστικών στοιχείων που είναι διαθέσιμα για τις χώρες αυτές και που να είναι ταυτόχρονα συγκρίσιμα μεταξύ τους. Αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι ολόκληρη την περίοδο αυτή οι προς μελέτη χώρες υφίστανται συνεχείς αλλαγές που αλλάζουν τόσο την οικονομική και κοινωνική δομή τους, όσο και το ίδιο το φυσικό περιβάλλον τους.

μελλοντικές γενεές...».

Στο σημείο αυτό όμως πρέπει να αναφερθούν οι δυσκολίες σύγκρισης των μεγεθών. Όταν επιχειρούνται διεθνείς συγκρίσεις ανακύπτουν προβλήματα τόσο πρακτικά, όσο και εννοιολογικά. Τα πρακτικά προβλήματα αναφέρονται συνήθως στις συνθήκες μέτρησης των μεγεθών¹. Συγκεκριμένα, δεν γίνονται όλες οι μετρήσεις την ίδια χρονική στιγμή, οι στατιστικές υπηρεσίες των εν λόγω χωρών δεν είναι στον ίδιο βαθμό οργανωμένες και παράλληλα εμφανίζονται τεχνικές ή και πολιτικές δυσκολίες στην συλλογή των στατιστικών στοιχείων καθεαυτών.

Οι πηγές των στατιστικών στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν στην εργασία είναι τα Ηνωμένα Έθνη, η Παγκόσμια Τράπεζα, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και η Έκδοση Little Green Data Book 2000. Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι παράμετροι που απεικονίζουν ποσοτικά το περιβάλλον.

Αρδεύσιμη γη αναφέρεται σε περιοχές όπου παρέχεται σκόπιμα νερό, με τεχνητές λίμνες. **Καλλιεργήσιμη γη** αναφέρεται σε περιοχές που χρησιμοποιούνται για μόνιμες εσοδείες.

Αστικός πληθυσμός είναι ο πληθυσμός που έχει απογραφεί στα μέσα του χρόνου σε περιοχές που έχουν ορισθεί σαν αστικές σε κάθε χώρα και που έχει αναφερθεί στα Ηνωμένα Έθνη.

Δασική περιοχή είναι η γη με φυσική ή τεχνητή βλάστηση παραγωγική ή μη.

Διάθεση ενέργειας είναι το προϊόν της παραγωγής μονάδων και φυσικών πηγών ενέργειας. Περιλαμβάνει το αργό πετρέλαιο, το φυσικό αέριο και το κάρβουνο.

Εδαφική περιοχή μιας χώρας είναι ολόκληρη η έκτασή της εκτός από περιοχές με διαφιλονεικούμενους υδάτινους χώρους, εθνικές απαιτήσεις στην υφαλοκρηπίδα

¹ Segnestam Lisa, Environmental Performance Indicators, στο εγχειρίδιο αυτό περιγράφεται ο τρόπος υπολογισμού, τα εννοιολογικά προβλήματα και η συνιστώμενη ερμηνεία των δεικτών.

και αποκλειστικές οικονομικές ζώνες. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι διαφιλονεικούμενοι υδάτινοι χώροι είναι μεγάλα ποτάμια και λίμνες.

Εθνικά προστατευμένες εκτάσεις είναι εκτάσεις 1000 τουλάχιστον εκταρίων που προορίζονται για εθνικά πάρκα, φυσικά μνημεία και φυσικά καταφύγια άγριας ζωής, φυσικά τοπία γής και θάλασσας ή χώροι επιστημονικών παρατηρήσεων.

Είδη πουλιών (απειλούμενα) είναι κατηγορίες πουλιών ταξινομημένα από την Παγκόσμια Ένωση Διατήρησης (World Conservation Union) σαν απειλούμενα με εξαφάνιση, ευάλωτα, σπάνια, μη χαρακτηρισμένα, εκτός κινδύνου και μη επαρκώς γνωστά.

Είδη πουλιών (γνωστά) ταξινομημένα στις χώρες όπου γεννούν ή αποδημούν.

Εκπαιδευτικές δαπάνες αναφέρεται στις τρέχουσες δαπάνες λειτουργίας στην εκπαίδευση περιλαμβανομένων μισθών και ημερομισθίων εκτός των επενδύσεων κεφαλαίου σε κτίρια και εξοπλισμό

Εκπομπές διοξειδίου άνθρακα είναι αυτές που προέρχονται από την καύση αποβλήτων και την βιομηχανία τσιμέντου. Περιλαμβάνουν το διοξείδιο του άνθρακα που παράγεται κατά την καύση στερεών , υγρών και αερίων καυσίμων.

Εξάντληση του ορυκτού πλούτου είναι ίση με το προϊόν των εξορύξεων. Αναφέρεται στους βωξίτες, τον χαλκό, το σίδηρο, μόλυβδο, αλουμίνιο, φώσφορο, κασσίτερο, χρυσό και άργυρο.

Επιβατικά αυτοκίνητα αναφέρεται σε μηχανοκίνητα οχήματα, εκτός από δίκυκλα, που μεταφέρουν επιβάτες και έχουν σχεδιασθεί να εξυπηρετούν όχι περισσότερα από 9 άτομα, συμπεριλαμβανομένου του οδηγού.

Ετήσια εκδάσωση αναφέρεται στην μόνιμη μετατροπή των δασών σε περιοχές για άλλες χρήσεις όπως καλλιέργειες, εποχιακές ή μόνιμες, κατασκηνώσεις και άλλες οργανωμένες εγκαταστάσεις. Στις εκδασωμένες περιοχές δεν περιλαμβάνονται

εκείνες που έχουν υλοτομηθεί αλλά πρόκειται αναδασωθούν ή χρησιμοποιούνται για ξυλεία θέρμανσης, ή αντιπυρικές ζώνες και έχουν καταστραφεί από όξινη βροχή.

Ετήσιες απώλειες φρέσκου νερού αναφέρεται στην ολική απώλεια νερού όχι αυτή που προέρχεται από την εξάτμιση του από τις λίμνες (λεκάνες) φύλαξης. Οι απώλειες επίσης περιλαμβάνουν το νερό που χάνεται στις εγκαταστάσεις αφαλάτωσης σε χώρες όπου οι εγκαταστάσεις αυτές είναι απαραίτητες για την εξασφάλιση νερού. Οι απώλειες μπορεί να ξεπεράσουν το 100% των ανανεώσιμων πηγών σε περιοχές όπου το νερό αφαλαττώνεται η ανακυκλώνεται. Οι απώλειες για την γεωργία αφορούν το νερό που χρησιμοποιείται για την άρδευση και την κτηνοτροφία.

Η ζημία από διοξείδιο του άνθρακα υπολογίζεται σε 20 δολάρια για κάθε τόνο άνθρακα επί τον αριθμό των τόνων άνθρακα που εκπέμπουν.

Θηλαστικά (απειλούμενα) είναι τα είδη των θηλαστικών που καθορίζονται από Παγκόσμια Ένωση Διατήρησης σαν απειλούμενα με εξαφάνιση, ευάλωτα, σπάνια, μη χαρακτηρισμένα, εκτός κινδύνου ή ανεπαρκώς γνωστά.

Θηλαστικά (είδη) εκτός από φάλαινες και φώκιες.

Καθαρά εθνικά αποθεματικά είναι τα καθαρά εθνικά αποθεματικά συν τις δαπάνες για εκπαίδευση και χωρίς τις απώλειες ενέργειας, ορυκτών, δασικών εκτάσεων και τις ζημίες από το διοξείδιο του άνθρακα

Καθαρά εθνικά αποθέματα είναι τα ακαθάριστα εθνικά αποθέματα χωρίς την κατανάλωση σταθερού κεφαλαίου

Καθαρές εισαγωγές ενέργειας υπολογίζονται σαν χρήση ενέργειας χωρίς την παραγωγή, πάντα με μέτρο τα πετρελαιοειδή. Μια αρνητική αξία δείχνει ότι η χώρα κάνει εισαγωγές ενέργειας

Καθαρή καταστροφή των δασών αναφέρεται όταν η κοπή ξυλείας για εμπορικούς λόγους υπερβαίνει την φυσική ανάπτυξη των δένδρων.

Κατά κεφαλήν πηγές καθαρού νερού αναφέρεται στις ανανεώσιμες πηγές όπως τα ποτάμια και τα υπόγεια νερά από τις βροχοπτώσεις .

~~**Κατάλογος παραγωγής τροφίμων** καλύπτει τις σοδειές τροφίμων που θεωρούνται βρώσιμα και περιέχουν θρεπτικές ουσίες. Ο καφές και το τσάι δεν περιλαμβάνονται επειδή , αν και βρώσιμα, δεν έχουν καμμία θρεπτική αξία.~~

Κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας μετρά την παραγωγή εργοστασίων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας σε συνδυασμό με την διανομή και τις απώλειες κατά τη διανομή.

Κατανάλωση λιπασμάτων μετρά την ποσότητα θρεπτικών συστατικών που χρησιμοποιούνται στην καλλιεργήσιμη γη. Περιλαμβάνονται αυτά που περιέχουν άζωτο, ποτάσιο και φώσφορο και χρησιμοποιούνται από Ιούλιο έως Ιούνιο κάθε έτους.

Κατανάλωση σταθερού κεφαλαίου αντιπροσωπεύει την ανταποδοτική αξία του κεφαλαίου που χρησιμοποιείται στην διαδικασία της παραγωγής.

Μέρος του ηλεκτρισμού που παράγεται από άνθρακα αναφέρεται στον ηλεκτρισμό που παράγεται κυρίως από άνθρακα.

Μέρος του ηλεκτρισμού που παράγεται από πετρέλαιο αναφέρεται στον ηλεκτρισμό που παράγεται κυρίως από πετρέλαιο.

Μόνιμες φυτείες είναι εδάφη που καλλιεργούνται με φυτείες που ζουν στη γη για μεγάλες χρονικές περιόδους και δεν χρειάζονται επαναφύτευση μετά από κάθε συγκομιδή , όπως το κακάο, ο καφές και το κόμι. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται εδάφη στα οποία φύονται θάμνη, οπωροφόρα , αμυγδαλιές και

σταφύλια, αλλά αποκλείονται εδάφη με δένδρα που προορίζονται για δάση ή ξυλεία.

Οι κατά κεφαλήν πηγές φρέσκου νερού μετρώνται με τους υπολογισμούς των πληθυσμών όπως γίνονται από την Διεθνή Τράπεζα.

~~**Ολικά αιωρούμενα μόρια**~~ αναφέρονται στον καπνό, την αιθάλη, τη σκόνη και υγρά σωματίδια από τις καύσεις τα οποία βρίσκονται στον αέρα. Το επίπεδο των μορίων δείχνει την ποιότητα του αέρα που αναπνέουν οι άνθρωποι και την κατάσταση της τεχνολογίας μιας χώρας καθώς επίσης και τον έλεγχο της μόλυνσης.

Περιβαλλοντικές στρατηγικές ή σχέδια δράσης παρέχουν εμπειριστωμένες και ενδελεχείς αναλύσεις θεμάτων διαχείρισης των ενεργειακών πόρων με στόχο την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών θεμάτων στη διαδικασία της προόδου¹. Περιλαμβάνουν εθνικές στρατηγικές σε θέματα σχεδιασμού, διατήρησης και ανάπτυξης του περιβάλλοντος. Τα χρόνια που αναγράφονται αναφέρονται στο χρόνο κατά τον οποίον υιοθετήθηκε μια στρατηγική ή ένα σχέδιο δράσης.

Πληθυσμός (ολικός) βασίζεται στον ντε φάκτο ορισμό του πληθυσμού, που περιλαμβάνει όλους τους κατοίκους ασχέτως νομικής υπόστασης ή ιθαγένειας, εκτός από πρόσφυγες που δεν έχουν εγκατασταθεί μόνιμα στην χώρα στην οποία έχουν καταφύγει και οι οποίοι γενικά θεωρούνται μέρος του πληθυσμού της χώρας από την οποία προέρχονται. Οι αριθμοί που αναφέρονται είναι από απογραφές στα μέσα του έτους,

Ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας είναι ο ολικός αριθμός θανάτων βρεφών ηλικίας κάτω του έτους ανά 1000 γεννήσεις κατά τη διάρκεια του ίδιου έτους.

¹ Τσάλτας-Σαμιώτης *Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος*, σελ. 98 Η εξέλιξη της διεθνούς κοινότητας και η αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Πρόσβαση σε ασφαλές (καθαρό) νερό αναφέρεται στο ποσοστό του πληθυσμού με λογική πρόσβαση σε κάποια επαρκή ποσότητα καθαρού νερού – διυλισμένου ή μη αλλά όχι μολυσμένου νερού , όπως νερού από πηγές, πηγάδια, γεωτρήσεις κ.λ.π. Στις αστικές περιοχές το νερό μπορεί να προέρχεται από δημόσιες πηγές ή δεξαμενές σε απόσταση περίπου 200 μέτρων. Στις αγροτικές , ο ορισμός υπονοεί ότι τα μέλη ενός νοικοκυριού δεν χρειάζεται να διαθέτουν πολλές ώρες της ημέρας για να κουβαλούν νερό από μια απομακρυσμένη περιοχή. Επαρκής ποσότης ασφαλούς (καθαρού) νερού είναι αυτή που απαιτείται για την ικανοποίηση αναγκών του μεταβολισμού, της υγιεινής και της οικιακής χρήσης - συνήθως περίπου 20 λίτρα την ημέρα ανά άτομο.

Πρόσβαση στη υγιεινή αφορά τον αγροτικό και αστικό πληθυσμό με τουλάχιστον επαρκείς εγκαταστάσεις αφόδευσης και αποχέτευσης, οι οποίες μπορούν να προστατεύουν αποτελεσματικά τους ανθρώπους, τα ζώα και τα έντομα από την έκθεσή τους σε περιττώματα. Οι εγκαταστάσεις αυτές μπορεί να είναι απλές ή περίπλοκες αλλά για να είναι αποτελεσματικές πρέπει να είναι σωστά κατασκευασμένες και συντηρημένες.

Ποκνότητα αγροτικού πληθυσμού είναι ο αγροτικός πληθυσμός διηρημένος κατά καλλιεργήσιμες περιοχές. Ο αγροτικός πληθυσμός υπολογίζεται από την διαφορά που προκύπτει μεταξύ ολικού και αστικού πληθυσμού.

Τα ακαθάριστα εθνικά αποθέματα υπολογίζονται από τη διαφορά μεταξύ Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος και δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης.

Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν είναι το ποσό της ακαθάριστης αξίας όλων των παραγωγικών τομέων της οικονομίας συν τους τυχόν τόκους και χωρίς οποιεσδήποτε επιδοτήσεις στην αξία των προϊόντων. Υπολογίζεται χωρίς να αφαιρούνται υποτιμήσεις προϊόντων ή απώλειες φυσικών πόρων.

Το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν (μέθοδος Ατλας) είναι το εθνικό προϊόν που διαιρείται δια του πληθυσμού με την μέθοδο Ατλας της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Χρήση ενέργειας για εμπορικούς λόγους αναφέρεται στην ενέργεια που χρησιμοποιείται στην βιομηχανική παραγωγή καθώς και τα καύσιμα που χρησιμοποιούνται στις συγκοινωνίες.

2. Η υφιστάμενη κατάσταση του περιβάλλοντος στη αφρικανική ήπειρο

2.1 Δάση

Οι βοσκότοποι, οι υδροβιότοποι και τα δάση παρέχουν τους απαραίτητους πόρους σε δισεκατομμύρια φτωχούς στις αγροτικές περιοχές – ξυλεία, καύσιμα, ίνες, φάρμακα και τροφή. Τα δάση και οι υδάτινοι χώροι επίσης αποτρέπουν τις πλημμύρες απορροφώντας την βροχή και γεμίζοντας τους αποταμιευτήρες νερού. Οι πλημμύρες που προκαλούνται από την αποψίλωση των δασών καταστρέφουν εγκαταστάσεις και φυτείες και μολύνουν τις δεξαμενές νερού. Η δημιουργία αλάτων που προκαλείται από την αποψίλωση εμποδίζει την ροή νερού στα φράγματα και τις δεξαμενές και πολλές φορές τα αχρηστεύει πριν καν προλάβουν να αποδώσουν τα οφέλη για τα οποία έγιναν και είχαν σκοπό την ανακούφιση της φτώχειας.

Ο μέσος ρυθμός αποψίλωσης των δασών για τις χώρες της υποσαχάριας Αφρικής ήταν το 2000 0,8% της συνολικής έκτασης τους. Το μέγεθος αυτό είναι το μεγαλύτερο παγκόσμια. Ενδεικτικά, οι ευρασιατικές χώρες είχαν συνολικά αύξηση

της επιφάνειας των δασών, ενώ στις υπόλοιπες χώρες όπου υπήρχε μείωση αυτή ήταν περίπου οκτώ φορές μικρότερη (0,1%).

2.2 Βιόσφαιρα

Το φυσικό περιβάλλον της υποσαχάριας Αφρικής χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη ποικιλότητα, σε είδη χλωρίδας και πανίδας, τύπους οικοτόπων, οικοσυστήματα και τοπία. Η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος έχει ως σημαντικότερη παράμετρο την προσήκουσα διαχείριση μεγάλου αριθμού περιοχών στις οποίες βρίσκονται προστατευόμενα, κινδυνεύοντα, απειλούμενα, σπάνια, ενδημικά είδη χλωρίδας και πανίδας και σημαντικός αριθμός τύπων οικοσυστημάτων.

Από το σύνολο των εδαφών προστατεύεται ένα μικρό μόνο μέρος. Πρόκειται για χερσαίες (με στοιχεία υγροτοπικά ή μη), παράκτιες και θαλάσσιες περιοχές, που καλύπτουν ποσοστό 6,2% της χερσαίας της έκτασης.

Η σημασία του τομέα αυτού βασίζεται στον πλούτο του φυσικού περιβάλλοντος και στην τεράστια έκταση που καταλαμβάνει καθώς και στο ότι οι εν λόγω περιοχές μπορούν με την κατάλληλη διαχείριση να έχουν, σημαντική συνεισφορά στην οικονομική ανάπτυξη ανάπτυξη της ηπείρου.

Στις χώρες της υποσαχάριας Αφρικής οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν το 6,2% της συνολικής τους έκτασης. Ως τέτοιες περιοχές θεωρούνται εκτάσεις 1000 τουλάχιστον εκταρίων που αποτελούν εθνικά πάρκα, δρυμούς, ή τόπους διαβίωσης άγριων ζώων. Το ποσοστό αυτό ως μέγεθος είναι κοντά στα μεγέθη των υπόλοιπων περιοχών του πλανήτη, συγκεκριμένα υπολείπεται ελάχιστα του παγκόσμιου ποσοστού (6,6%).

έχει υπολογισθεί ότι η μόλυνση της ατμόσφαιρας ευθύνεται για 200.000 έως 570.000 θανάτους , ποσοστό 0.4-1.1. των ετησίων θανάτων. Το ίδιο επικίνδυνος με τον ατμοσφαιρικό είναι και ο αέρας μέσα στα σπίτια , κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες όπου εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται παραδοσιακά καύσιμα για θέρμανση και μαγείρεμα. Τέλος, σε παγκόσμια κλίμακα, εκφράζονται φόβοι για το φαινόμενο θερμοκηπίου που απειλεί να διαταράξει την κλιματολογική ισορροπία .

3.5 Υδάτινη ρύπανση

Οι υδάτινοι πόροι εμφανίζουν σημαντικότερες διαταραχές σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα υδατικά αποθέματα μειώνονται, τα επιφανειακά και υπόγεια νερά εξαντλούνται και η ποιότητά τους υποβαθμίζεται λόγω ρύπανσης. Υπεύθυνες θεωρούνται οι ανθρωπογενείς δραστηριότητες, κυρίως βιομηχανικές, αγροτικές και αστικές. Σαν μια ακόμα βασική αιτία θεωρείται η μέχρι σήμερα κρατούσα νοοτροπία διαχείρισης, που μεταφράζεται σε εκμετάλλευση των υδατικών πόρων ως την «τελευταία ρανίδα». Αυτή η νοοτροπία όμως αναθεωρείται και στη διαχείριση των υδατικών πόρων προσδίδεται ιδιαίτερη περιβαλλοντική και οικολογική διάσταση. Η βιώσιμη διαχείριση του νερού αποτελεί μια παγκόσμια πρόκληση. Αυτό αποκτά μεγαλύτερη σημασία στην Αφρική, όπου το πλούσιο οικολογικό απόθεμα, καταμεμημένο σε σπάνιους βιότοπους σε λίμνες, στα δέλτα των ποταμών και την παράκτια ζώνη, διεκδικεί, για να επιζήσει, την κατάλληλη ποιότητα και ποσότητα νερού.

Το νερό είναι ένας από τους πιο σημαντικούς φυσικούς πόρους και σπανίζει σε πολλές περιοχές του κόσμου. Το 1990, 28 χώρες με πληθυσμό πάνω από 335

¹ Γεωργόπουλος, *Γη ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης*, σελ. 403, Η

εκατομμύρια δοκίμασαν την έλλειψη νερού. Μέχρι το 2025 , αυτός ο αριθμός αναμένεται να αυξηθεί σε περίπου 50 χώρες επηρεάζοντας περίπου 3 δισεκατομμύρια ανθρώπους.

Εκτός από τη έλλειψη νερού, το πρόβλημα πρόσβασης σε καθαρές πηγές νερού είναι επίσης έντονο. Σήμερα , το ένα πέμπτο του πληθυσμού της γής δεν έχει πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό και περίπου το ένα τρίτο στερείται το νερό για την υγιεινή του.

Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας υπολογίζει ότι πάνω από 5 εκατομμύρια άνθρωποι πεθαίνουν κάθε χρόνο στη γη από ασθένειες που προκαλεί το μολυσμένο πόσιμο νερό και η έλλειψη νερού για την υγιεινή. Σε όλες τις χώρες, οι πιο φτωχοί πληθυσμοί είναι τα πιο ευάλωτα θύματα των ασθενειών που προκαλεί το μολυσμένο νερό.

Συναφές πρόβλημα με τα υδάτινα αποθέματα είναι και τα αλιευτικά αποθέματα. Το 1996 η παγκόσμια αλιευτική παραγωγή έφθανε το νέο ρεκόρ των 87.1 εκατομμυρίων τόνων. Τα τελευταία χρόνια όμως ο ρυθμός αυτός έχει μειωθεί και η εκμετάλλευση των αλιευμάτων έχει παραμείνει στα ίδια επίπεδα από τις αρχές της δεκαετίας του 90 παρά τις συνεχείς τεχνολογικές βελτιώσεις. Πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι 44% των αλιευμάτων έχουν εξαντληθεί και θα συνεχίσουν να εξαντλούνται εάν δεν ληφθούν μέτρα.

ρύπανση της ατμόσφαιρας.

Μέρος Γ'

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗ

Το τρίτο μέρος αποτελείται από τρεις ενότητες και εξετάζει τη διαχείριση του περιβάλλοντος παράλληλα με τις επιδράσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει το υφιστάμενο πλαίσιο περιβαλλοντικής πολιτικής, δηλαδή την πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν οι χώρες της υποσαχάριας Αφρικής. Στη δεύτερη ενότητα περιγράφονται οι δυνατότητες άσκησης αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής πολιτικής από αυτές τις χώρες και από διεθνείς οργανισμούς. Συγκεκριμένα εξετάζεται η στρατηγική για την αντιμετώπιση της φτώχειας και οι οικονομικές ευκαιρίες ανάπτυξης. Τέλος, η τρίτη ενότητα αναλύει το ρόλο των διεθνών οργανισμών στο πλαίσιο των συνθηκών της Λομέ και Κοτονού.

1. Υφιστάμενο πλαίσιο περιβαλλοντικής πολιτικής

Η Διαχείριση των Φυσικών Πόρων ασχολείται με την υποστήριξη της χρήσης των κυριότερων φυσικών πόρων όπως το έδαφος, το νερό, ο αέρας, ο ορυκτός πλούτος,

τα δάση, τα ψάρια, και η άγρια χλωρίδα και πανίδα¹. Μαζί όλοι αυτοί οι φυσικοί πόροι παράγουν το οικοσύστημα που υποστηρίζει την ανθρώπινη επιβίωση και ευημερία. Οι φτωχοί συχνά εξαρτώνται αποκλειστικά σχεδόν από τους φυσικούς πόρους και υποφέρουν περισσότερο όταν αυτοί καταστρέφονται. Και είναι γεγονός ότι χωρίς την ανακούφιση της φτώχειας, το περιβάλλον στις αναπτυσσόμενες χώρες θα συνεχίσει να καταστρέφεται και χωρίς καλύτερη διαχείριση των φυσικών πόρων το πρόβλημα της φτώχειας δεν θα πάψει ποτέ να υπάρχει. Τα κυριότερα προβλήματα που ανακύπτουν συνεχώς στη διαχείριση των φυσικών πόρων, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι:

1. Οι ανανεώσιμοι πόροι χρησιμοποιούνται υπερβολικά με κίνδυνο να απειλούνται με καταστροφή, κάτι που θα αποτελέσει σημαντικό πρόβλημα στους φτωχούς οι οποίοι επιβιώνουν κυρίως χάρη σ' αυτούς.
2. Οι μη ανανεώσιμοι πόροι που καταστρέφονται χωρίς να υπάρχουν επαρκή αποθέματά τους με τις αρνητικές τους συνέπειες να πλήττουν κατευθείαν τους φτωχούς.
3. Η ικανότητα «απορρόφησης» του περιβάλλοντος, που υπερφορτώνεται από τη μόλυνση, μειώνεται και στη συνέχεια καταστρέφει την ανθρώπινη υγεία και τη λειτουργία των οικοσυστημάτων. Το τίμημα αυτής της εξέλιξης πληρώνουν συχνά οι λαοί των χωρών της υποσαχάριας Αφρικής.

¹ Bojo Jan, Natural Resources Management.

Παρά το γεγονός ότι η επιδίωξη της ανακούφισης της φτώχειας και η διατήρηση των φυσικών πόρων είναι συνήθως δύο στόχοι που προχωρούν αρμονικά, μερικές φορές χρειάζεται να γίνουν μεγάλες παραχωρήσεις από το στόχο της απόλυτης περιβαλλοντικής προστασίας. Για παράδειγμα, σε μερικές χώρες βραχυπρόθεσμα προγράμματα ανακούφισης της φτώχειας («σκοτώστε άγρια ζώα», «κόψτε τα δάση και καλλιεργήστε καλαμπόκι») είναι σε αντίθεση με τους μακροπρόθεσμους στόχους όπως είναι η διατήρηση των οικοσυστημάτων. Αντίθετα η ανακούφιση της φτώχειας πρέπει να επιδιώκεται αφενός μεν με όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικούς τρόπους αφετέρου δε χωρίς κόστος για το περιβάλλον. Για παράδειγμα η εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου του βυθού των ωκεανών με τη χρήση επικίνδυνων χημικών μπορεί να αυξάνει το εισόδημα κάποιων, η καταστροφή όμως που προκαλεί στο περιβάλλον μπορεί να κοστίζει ακριβά σε άλλους.

Η πλειοψηφία αυτών που υποφέρουν από υψηλά επίπεδα οικιακής ατμοσφαιρικής μόλυνσης, έλλειψης υγιεινής, έλλειψη νερού και ελονοσία ζούν σε αγροτικές περιοχές. Έντούτοις, η ταχεία αστικοποίηση και η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της αστικής φτωχογειτονιάς δημιουργούν διπλό κίνδυνο για τους φτωχούς των αστικών και ημιαστικών περιοχών. Είναι εκτεθειμένοι στους κινδύνους της μεταβατικής περιόδου που διανύουν – ένα μέρος του κινδύνου προέρχεται από την καύση ακάθαρτων υλών για το μαγείρεμα, τα πρωτόγονα σκεύη, το συνωστισμό και την έλλειψη νερού και υγιεινής ενώ από την άλλη είναι εκτεθειμένοι στη μόλυνση που προέρχεται από τις συγκοινωνίες και τις βιομηχανίες. Επιπλέον, η ελονοσία είναι μερικές φορές πρόβλημα και στις αστικές περιοχές. Η αστικοποίηση είναι ένας σημαντικός παράγοντας στην Αφρική, ο οποίος αλλάζει το τοπίο των κινδύνων που προκαλεί στον άνθρωπο το περιβάλλον του και δημιουργεί νέα προβλήματα σε άνευ προηγουμένου επίπεδα.

Μελέτες γύρω από όλα αυτά τα ζητήματα έχουν συχνά κάνει διάφορες προτάσεις γύρω από την αντιμετώπισή τους. Έχει προταθεί για παράδειγμα σε πολλές περιοχές ο αγροτικός πληθυσμός να απασχοληθεί σε αστικές εργασίες. Παροτρύνονται επίσης οι τοπικές κυβερνήσεις καθώς και οι πολιτικές δυνάμεις να χρησιμοποιήσουν τις κοινωνικές ομάδες που ελέγχουν ώστε να θέσουν κίνητρα προστασίας του περιβάλλοντος και ανακούφισης των φτωχών με σειρά μέτρων. Προτείνουν επίσης φορολογικές απαλλαγές και εμπορικές διευκολύνσεις σε όσους προτίθενται να συμβάλλουν στην προσπάθεια και εισηγούνται την θέσπιση κανονισμών διαφάνειας που να διέπουν κάθε είδους περιβαλλοντική παρέμβαση, όπως η διαχείριση του δασικού πλούτου από θεσμούς που θα χαίρουν της απόλυτης εμπιστοσύνης του τοπικού πληθυσμού.

Οι κίνδυνοι που απειλούν την υγεία λόγω της μόλυνσης του περιβάλλοντος μπορεί να προληφθούν ή να περιορισθούν με σειρά οικονομικών δραστηριοτήτων σε διάφορους τομείς, κυρίως εσωτερικής δομής, ενέργειας και γεωργίας. Καλλίτερη εσωτερική δομή και υπηρεσίες ενέργειας στα νοικοκυριά και τις κοινότητες αποτελούν βασικά μέτρα για την αντιμετώπιση των παραδοσιακών περιβαλλοντικών κινδύνων μαζί με την βελτίωση των σπιτιών και τον έλεγχο των μολύνσεων. Η μείωση των σύγχρονων κινδύνων απαιτεί μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος, τα οποία εν συνεχεία προϋποθέτουν επιβολή περιβαλλοντικών προτύπων και ανάπτυξη φιλοσοφίας προσαρμογής στους κανόνες και λήψη αποτελεσματικών πρωτοβουλιών.

Δραστηριότητες σε διάφορους οικονομικούς τομείς που είχαν στόχο την μείωση της ανθρώπινης έκθεσης στους περιβαλλοντικούς κινδύνους δεν είχαν μόνο άμεση και σημαντική επίπτωση στην υγεία αλλά επίσης και στην εξοικονόμηση πόρων. Σύμφωνα με μελέτη της Παγκόσμιας Τράπεζας, τα μέτρα που ελήφθησαν για να μετριασθούν οι παραδοσιακοί κίνδυνοι που προκαλούν στην υγεία η μόλυνση

του περιβάλλοντος (όπως η μόλυνση μέσα στα σπίτια, οι κακές συνθήκες υγιεινής και οι ασθένειες που μεταφέρουν τα έντομα) τείνουν να είναι πιο αποτελεσματικά από τα περισσότερα μέτρα που έχουν ληφθεί για την μείωση της αστικής μόλυνσης του αέρα.

Αυτό το συμπέρασμα, σε συνδυασμό με την σημαντική επίδραση των κινδύνων αυτών στην υγεία των φτωχών, καλεί για μεγαλύτερη προσοχή στους παραδοσιακούς κινδύνους των νοικοκυριών και των κοινοτήτων από την πλευρά των περιβαλλοντολόγων. Και εφόσον παρεμβάσεις σ' αυτόν τον τομέα εμπíμπτον στους χώρους της ενέργειας και της εσωτερικής δομής, είναι απαραίτητη η στενότερη συνεργασία με τους παράγοντες των χώρων αυτών για την επίτευξη καλλίτερων αποτελεσμάτων στον τομέα προστασίας της υγείας από τους κινδύνους μόλυνσης του περιβάλλοντος.

2. Δυνατότητες άσκησης αναπτυξιακής οικονομικής και περιβαλλοντικής πολιτικής

2.1 Η στρατηγική για την αντιμετώπιση της φτώχειας

Η στρατηγική κάθε χώρας για την αντιμετώπιση της φτώχειας¹ θα πρέπει να ξεκινάει από τον προσδιορισμό των ανθρώπων που είναι φτωχοί, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν και τρόπους ή συνδυασμό τρόπων που χρησιμοποιούν για να

¹ Bucknall Julia, Krauss Christ'ane, Pillai Poonam, Poverty and Environment

διατηρηθούν στη ζωή. Σημαντικός παράγων στην μείωση της φτώχειας είναι η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι φτωχοί άνθρωποι αντέχουν και αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες και τους κινδύνους και κατορθώνουν να επιζούν και να γεννούν απογόνους. Η ικανότητα των ανθρώπων να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως η πρόσβαση τους και οι ευκαιρίες τους στους φυσικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς πόρους.

Αυτή η προσέγγιση αποτελεί ένα σημαντικό σημείο εκκίνησης για την ανάπτυξη και την κατανόηση των αιτιών της φτώχειας στις διάφορες διαστάσεις της (βιωσιμότητα, υγεία, εκπαίδευση, βία . Στον τομέα του περιβάλλοντος η προσέγγιση αυτή θα μπορούσε να περιλάβει:

- Κατανόηση του πόσον οι φτωχοί εξαρτώνται από τις φυσικές πηγές για την βιωσιμότητά τους και πως και πόσο αυτές οι φυσικές πηγές εξαντλούνται.
- Εξέταση της στρατηγικής βιωσιμότητας που χρησιμοποιούν οι φτωχοί για να αντιμετωπίσουν τις κρίσεις
- Θεώρηση των θεσμών που διέπουν την διαχείριση των κοινών πόρων τους
- Ανάλυση του πώς η μόλυνση και οι άλλοι περιβαλλοντικοί παράγοντες (μολυσμένο νερό και αέρας, έλλειψη υγιεινής) επηρεάζουν την υγεία των φτωχών
- Εκτίμηση των τρόπων με τους οποίους οι φτωχοί είναι ευάλωτοι σε φυσικές καταστροφές (ξηρασία, πλημμύρες, σεισμούς)

2.2 Οικονομικές Ευκαιρίες και Περιβάλλον¹

Οι φτωχοί λαοί για να επιζήσουν εξαρτώνται από διάφορες δραστηριότητες, γεωργικές και μη όπως η καλλιέργεια της γης, τα μεροκάματα, το πλανόδιο εμπόριο και φτηνές συγκοινωνίες. Σε πολλές χώρες, οι φτωχοί είναι άστεγοι εργάτες ή γεωργοί με ελάχιστο εισόδημα. Στις αστικές περιοχές οι φτωχοί ζουν κυρίως υπηρετώντας τους πλούσιους. Το περιβάλλον επηρεάζει την υγεία και τις οικονομικές ευκαιρίες τόσο στις αγροτικές όσο και στις αστικές περιοχές. Σε πολλές περιοχές, οι περισσότεροι φτωχοί ζουν σε αγροτικές περιοχές και τείνουν να εξαρτώνται άμεσα ή έμμεσα από τα φυσικά συστήματα για να έχουν κάποιο εισόδημα. Οι πολύ φτωχοί είναι συχνά άστεγοι εργάτες που εξαρτώνται από διάφορους φυσικούς πόρους όπως το έδαφος και η αλιεία. Συχνά τρέφονται με ακατέργαστα τρόφιμα και πολλοί χρησιμοποιούν το ξύλο για καύσιμο. Επομένως οι πόροι αυτοί του περιβάλλοντος τους εξασφαλίζουν τα προς το ζην και συμβάλλουν στην επιβίωσή τους.

Οι συσχετισμοί μεταξύ φτώχειας και περιβάλλοντος και μεταξύ φτωχών και φυσικών πόρων είναι περίπλοκοι και έχουν αποτελέσει θέμα πολλών συζητήσεων¹. Οι φτωχοί συχνά γίνονται φτωχότεροι από την έλλειψη των φυσικών πηγών και επομένως αναγκάζονται να υποβαθμίζουν περαιτέρω το περιβάλλον εξαντλώντας τους πόρους του.

Εν τούτοις, η βιβλιογραφία έχει πρόσφατα δείξει ότι αυτοί οι συσχετισμοί είναι ακόμη πιο περίπλοκοι και συχνά διέπονται από πολλούς και διάφορους παράγοντες όπως στρατηγικά μέτρα, τιμές και αγορές, τοπικοί θεσμοί, σχέσεις των φύλων, κατανομή της γης και διαχείρισης των φυσικών πόρων. Επιπλέον οι

¹ Στις οικονομικές ευκαιρίες ελήφθησαν υπόψη οι απόψεις του Charles Pettings για το εμπόριο

συγκεκριμένοι τρόποι με τους οποίους οι φτωχοί εξαρτώνται από τις φυσικές πηγές και επηρεάζονται από τις περιβαλλοντικές αλλαγές δεν είναι παγκόσμια ίδιοι, αλλά διαφέρουν από χώρα σε χώρα και από περιοχή σε περιοχή. Οποιοδήποτε απλό συμπέρασμα γύρω από αυτές τις σχέσεις μπορεί εύκολο να ανατραπεί. Επομένως δεν μπορούμε να θεωρηθεί σωστό ότι οι φτωχοί είναι σε κάθε περίπτωση είτε θύτες είτε θύματα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Σε μερικές περιπτώσεις, η ανακούφιση της φτώχειας έρχεται σε σύγκρουση με την προστασία του περιβάλλοντος και πρέπει να πάρουμε δύσκολες αποφάσεις ανάμεσα στην ανακούφιση της φτώχειας και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα η βιομηχανική ανάπτυξη φέρνει εργασία και δημιουργεί μόλυνση. Η εκμετάλλευση του πετρελαίου απειλεί με μόλυνση το νερό και το έδαφος. Ένα υδροηλεκτρικό έργο μπορεί να φέρει σημαντικά οφέλη σε μια κυβέρνηση, μπορεί όπως να πλημμυρίσει μια δασική έκταση. Φυσικά, μπορούν να σχεδιασθούν ενέργειες που θα περιορίζουν στο ελάχιστο τη βλάβη στο περιβάλλον ακόμα και να αποβούν προς όφελός του. Παρόλα αυτά μερικές φορές οι διαδικασίες της ανάπτυξης βλάπτουν του περιβάλλον, και για αυτόν ακριβώς τον λόγο είναι αναγκαία η παράλληλη λήψη μέτρων προστασίας του.

Το πέρασμα του χρόνου μπορεί επίσης να περιπλέξει την σχέση μεταξύ φτώχειας και περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, η αύξηση του εισοδήματος ενός φτωχού μπορεί να έχει μακροπρόθεσμα θετική ή αρνητική επίδραση στη διαχείριση των φυσικών πηγών. Έτσι κάποιος που ζει κοντά στη θάλασσα και επιβιώνει από τα ψάρια που αλιεύει, εάν κατορθώσει και αυξήσει το εισόδημά του μπορεί να αγοράσει μια βάρκα ή μεγαλύτερα δίχτυα και να αυξήσει προοδευτικά τον αριθμό των ψαριών που αλιεύει. Αυτό για το σύνολο μιας αλιευτικής κοινότητας μπορεί να γίνει σε

¹ Λαμπριανίδης «Στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας» σελ. 269 Διαδικασία

βαθμό ανεξέλεγκτο . Βραχυπρόθεσμα το εισόδημά της κοινότητας θα αυξηθεί, αλλά μακροπρόθεσμα η ενέργειά αυτή μπορεί να βλάψει την ίδια τη κοινότητα καθώς και τις ερχόμενες γενεές αφού θα εξαντλήσει τους φυσικούς πόρους.

Υπάρχει επίσης μεγάλη διαφορά στον τρόπο που αντιμετωπίζεται η συσχέτιση αυτή σε εθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο, σε τοπικό επίπεδο ακόμα και σε επίπεδο αστικών και αγροτικών περιοχών. Περιβαλλοντικά προγράμματα που οδηγούν στην εξασφάλιση νερού και ηλεκτρισμού σε ένα κράτος μπορεί να προκαλέσουν εκτοπισμό και επανεγκατάσταση των κατοίκων σε ένα άλλο , απομακρύνοντας τους από τις παραδοσιακές τους εστίες¹. Επιπλέον, η καταναλωτική μανία των πλουσίων, κυρίως στις εκβιομηχανισμένες χώρες, έχει επίδραση στην ποιότητα του περιβάλλοντος σε κάποιο άλλο μέρος της γης και στην Αφρική συγκεκριμένα. Το πώς οι χώρες κατανοούν αυτές τις αλληλεπιδράσεις, τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα, καθορίζει τον τρόπο που θέτουν τις περιβαλλοντικές τους προτεραιότητες και λαμβάνουν μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος.

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος επιδρά δυσανάλογα στον γυναικείο πληθυσμό των φτωχών λόγω της ιδιαίτερης εξάρτησής τους από τους κοινοτικούς φυσικούς πόρους. Για παράδειγμα , οι γυναίκες είναι εκείνες που κυρίως συλλέγουν τα καύσιμα, την τροφή και το νερό. Σε πολλές χώρες, οι αγρότισσες αναγκάζονται να διανύουν πεζές μεγαλύτερες αποστάσεις και να δαπανούν περισσότερο χρόνο και ενέργεια για να μαζέψουν ξύλα για καύσιμα σαν αποτέλεσμα της αποψίλωσης των δασών. Έτσι μειώνονται ο χρόνος που θα αφιέρωναν σε άλλες δραστηριότητες που θα τους εξασφάλιζαν καλύτερο εισόδημα αν συμμετείχαν στην καλλιέργεια της γης ή άλλες δραστηριότητες.

αστικοποίησης.

¹ Γεωργόπουλος Γη ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης, σελ. 298 Η άνιση κατανομή του νερού στον πλανήτη.

Το μολυσμένο νερό στα ποτάμια και τα κανάλια είναι ένα από τα κύρια μέσα εξάπλωσης ασθενειών¹. Οι φτωχές αγρότισσες είναι περισσότερο εκτεθειμένες από τους άνδρες σε ασθένειες που μεταδίδονται από το νερό λόγω της φύσης των οικιακών και αγροτικών ενασχολήσεών τους, όπως η μεταφορά του νερού, η φροντίδα των ζώων και το πλύσιμο των ρούχων στα κοντινά ρυάκια. Οι γυναίκες και τα παιδιά περνούν περισσότερο χρόνο μαγειρεύοντας μέσα στο σπίτι και είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στην μόλυνση του αέρα μέσα στα σπίτια τους.

Πολλά μπορούν να λεχθούν όσον αφορά τον συσχετισμό φύλου και περιβάλλοντος, σημασία έχει όμως να δοθεί έμφαση στις σχέσεις των δύο φύλων σαν δυναμική κοινή παρουσία εντός της πολιτικής οικονομίας αλλαγής των στρατηγικών διαχείρισης των φυσικών πόρων. Αυτό περιλαμβάνει την εξέταση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών πλαισίων μέσα στα οποία εφαρμόζονται αυτές οι στρατηγικές διαχείρισης των φυσικών πόρων. Ο καταμερισμός εργασίας με βάση το φύλο, η επίδραση των σχέσεων των δύο φύλων στις αποφάσεις του νοικοκυριού, η διαφοροποίηση της πρόσβασης των γυναικών στους φυσικούς πόρους κ.ο.κ.

Το μεγαλύτερο ποσοστό φτωχών ζει σε αγροτικές περιοχές και κατά συνέπεια το θέμα της φτώχειας έχει μελετηθεί περισσότερο στις περιοχές αυτές. Όμως και στις αστικές περιοχές ο συσχετισμός μεταξύ περιβάλλοντος και φτώχειας είναι σημαντικός. Για παράδειγμα, πολλές χαμηλού εισοδήματος κοινότητες εξαρτώνται από την ξυλεία για καύσιμο και μερικές φορές για εισόδημα. Μελέτες έχουν δείξει ότι μια αύξηση στην φτώχεια των αστικών περιοχών συχνά αυξάνει την ζήτηση για χαμηλού κόστους ξυλεία. Σύμφωνα με υπολογισμούς, σχεδόν 600 εκατομμύρια άνθρωποι σε αστικές περιοχές ζουν σε συνθήκες που απειλούν τη ζωή τους. Ενώ η φτώχεια στις αγροτικές περιοχές συχνά συνδέεται με την ιδιοκτησία γης -αν και αυτό

¹ Αναλυτικές περιγραφές υπάρχουν στο άρθρο της Lvovsky Kseniya

μειώνεται τελευταία –στις αστικές περιοχές η φτώχεια συνδέεται με την έλλειψη στέγης, την γκετοποίηση, τις ανεπαρκείς συνθήκες υγιεινής και νερού, την βία, την ανεργία, τις υψηλές τιμές και την μετανάστευση. Πολλοί ερευνητές ζητούν από τους φτωχούς να ορίσουν τι σημαίνει να είσαι φτωχός. Επίσης τους ζητούν να τους ~~απαριθμήσουν τα προβλήματά τους με σειρά προτεραιότητας ή τις αιτίες της~~ φτώχειας τους με σειρά σημασίας για αυτούς. Θέματα σχετικά με το περιβάλλον αναφέρονται, σπάνια όμως είναι στην κορυφή των προτεραιοτήτων.

Η σύγκριση των αποτελεσμάτων των ερευνητών σε 217 έρευνες σε 20 χώρες και σε 5 περιοχές αποκαλύπτει πολλές ομοιότητες. Το εισόδημα ήταν πάντα πρώτο πρόβλημα, το νερό δεύτερο, σε υψηλότερη θέση από το φαγητό και την υγεία. Σε 40% των μελετών πρώτη θέση είχαν τα προβλήματα σχετικά με τις φυσικές πηγές, όπως η ξηρασία, οι πλημμύρες, τα δάση, η μόλυνση και η διάβρωση της γης. Στο ένα τρίτο των μελετών η υγιεινή και το νερό είχαν προτεραιότητα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες είναι κυρίως υπεύθυνοι για τις ασθένειες στις υπό ανάπτυξη χώρες. Μέχρι τώρα έχει διαπιστωθεί ότι η κυριότερη αιτία ασθενειών είναι η έλλειψη πρόσβασης σε αρκετό νερό και υγιεινή. Επιπλέον, ασθένειες που έχουν σχέση με το περιβάλλον προσβάλλουν τους φτωχούς δυσανάλογα. Μολύνσεις του αναπνευστικού και γαστρεντερίτιδες αποτελούν τις δυο κυριότερες αιτίες θανάτου μεταξύ του φτωχότερου 20% πληθυσμού του κόσμου. Οι ασθένειες αυτές θεωρούνται υπεύθυνες για το 13% και το 11% των θανάτων των φτωχών αντίστοιχα. Η ελονοσία είναι ο δέκατος χειρότερος φονιάς των φτωχών του κόσμου, υπεύθυνη για το 4% των θανάτων. Αντίθετα, οι μολύνσεις του αναπνευστικού είναι υπεύθυνες για το 5% μόνον των θανάτων του πλουσιότερου 20% πληθυσμού του κόσμου, ενώ τα ποσοστά των θανάτων από γαστρεντερίτιδες και ελονοσία μάλλον αμελητέα.

Είναι συνεπώς λογικό να καταλήξει κανείς ότι συγκεκριμένα περιβαλλοντικά προβλήματα προκαλούν μεγάλο αριθμό ασθενειών στις φτωχές χώρες και ότι οι συνέπειές τους επηρεάζουν δυσανάλογα τους φτωχούς. Αυτό αφορά κυρίως ασθένειες μεταδιδόμενες από το νερό και παράσιτα που βρίσκονται στα λιμνάζοντα νερά και σε μολύνσεις του αναπνευστικού από την μόλυνση της ατμόσφαιρας στις αστικές περιοχές. Άλλα περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως αυτά που σχετίζονται με τοξικές ύλες (εντομοκτόνα, βιομηχανική μόλυνση) τείνουν να προκαλούν ασθένειες όπως ο καρκίνος, που όμως δεν είναι οι κύριοι παράγοντες πρόκλησης ασθενειών μεταξύ των φτωχών, εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις.

Οι φτωχοί τείνουν να είναι περισσότεροι ευάλωτοι σε αιφνιδιασμούς όλων των ειδών, κυρίως αιφνιδιασμούς που προκαλεί το φυσικό περιβάλλον. Στοιχεία του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού δείχνουν ότι 45 χιλιάδες άνθρωποι κάτοικοι υπό ανάπτυξη χωρών, έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας καταστροφών που προκάλεσαν τα καιρικά φαινόμενα το 1998 και στους πρώτους 8 μήνες του 1999. Οι φτωχοί τείνουν να ζουν σε περιβαλλοντικά ευάλωτες περιοχές. Στις αγροτικές περιοχές η γη τους είναι ευάλωτη στη ξηρασία ή στις πλημμύρες. Στις αστικές περιοχές οι φτωχοί μπορεί να ζουν σε πρόχειρα καταλύματα ή σε λασπώδεις περιοχές, κάτι που βάζει τη ζωή τους και τις περιουσίες τους σε αυξημένο κίνδυνο λόγω των πλημμυρών, των θυελλών και άλλων παρόμοιων καιρικών φαινομένων.

Το σημαντικότερο είναι ότι οι φτωχοί έχουν μικρότερες δυνατότητες να αντιμετωπίσουν τις θεομηνίες όταν συμβούν. Παίρνουν πιο δύσκολα δάνεια και έχουν λίγα υπάρχοντα για να πουλήσουν ή αποθέματα να καταναλώσουν σε τέτοιες δύσκολες καταστάσεις.

Στην αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών οι φτωχοί βρίσκουν περίπλοκους και εξαιρετικά έξυπνους τρόπους που συχνά έχουν σχέση με τους

φυσικούς πόρους. Πολλές μελέτες έχουν δείξει όταν οι φτωχοί τρέφονται με καρπούς θάμνων και άγριων δένδρων σε περιόδους ξηρασίας. Πολλές φορές καλλιεργούν δένδρα, τους καρπούς των οποίων χρησιμοποιούν μόνο σε ώρα ανάγκης. Τα μέλη των οικογενειών μπορεί να μεταναστεύσουν εξ αιτίας των καιρικών φαινομένων. Η χορήγηση μικρο-δανείων μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των καταστροφών, παρ'όλα αυτά όμως σε πολλές περιπτώσεις οι θεομηνίες έχουν καταστροφικά αποτελέσματα στους οικονομικούς πόρους τους. Σε άλλες περιπτώσεις, πολλοί γεωργοί καταφεύγουν στην αποθήκευση διαφόρων προϊόντων, τα οποία χρησιμοποιούν μόνο όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα. Μια άλλη στρατηγική που ακολουθούν σε πολλές περιοχές είναι η από κοινού εκτροφή ζώων. Η ιχθυοκαλλιέργεια σε συνθήκες μερικής υγρασίας επιτρέπει στους κατοίκους να δημιουργούν μια αποτελεσματική διατροφική αλυσίδα. Τα ψάρια για παράδειγμα τρέφονται με φύλλα και υπόλοιπα σπαρτών ενώ λιπάσματα από τα ψάρια συμβάλλουν με τη σειρά τους στην γονιμότητα της γης.

Συμπερασματικά επιβάλλεται να ακολουθήσουν τρεις διαφορετικές στρατηγικές προκειμένου να επιβιώσουν—αγροτική εντατικοποίηση, εναλλακτικές λύσεις διατροφής και μετανάστευση¹.

Θα πρέπει επίσης οι φτωχοί λαοί να εκπαιδεύονται πάνω στα θέματα του περιβάλλοντος και των φυσικών φαινομένων που επηρεάζουν την ζωή τους. Για παράδειγμα, οι κάτοικοι των αστικών περιοχών που χρησιμοποιούν τα ξύλα ως καύσιμα σπάνια γνωρίζουν τις καταστροφικές συνέπειες της αυξημένης κοπής δένδρων στις αγροτικές περιοχές. Σε τέτοιες περιπτώσεις η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στην διαχείριση των φυσικών πόρων, κυρίως σε περιοχές που απειλούνται από καταστροφές.

Ένας κύριος στόχος των περιβαλλοντικών προγραμμάτων είναι η δημιουργία θεσμών που θα εστιάζουν κυρίως το ενδιαφέρον τους στην εκπαίδευση προσωπικού στις αρμόδιες υπηρεσίες και προγράμματα. Θα πρέπει επίσης να δίδεται έμφαση στην ενημέρωση γύρω από τα θέματα του περιβάλλοντος από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, αγροτικούς συνεταιρισμούς, σχολεία και τοπικά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Για παράδειγμα, παρά την απουσία συμμετοχής των πολιτικών κομμάτων σε πολλές χώρες, πολλές περιβαλλοντικές διαμάχες έχουν γίνει γνωστές παγκόσμια χάρη στη δουλειά των μέσων μαζικής ενημέρωσης, διάφορων επαγγελματικών ομάδων και μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Πολλά αναπτυξιακά προγράμματα προσπαθούν να προκαλέσουν την συμμετοχή τοπικών κοινοτήτων στα διάφορα στάδια προγραμματισμού προκειμένου να κάνουν τα προγράμματα αυτά πιο αποτελεσματικά. Και αυτό βέβαια υπονοεί ότι η περιβαλλοντική επιμόρφωση είναι μια δυναμική αμφίδρομη διαδικασία που μπορεί να δώσει την δυνατότητα στις τοπικές κοινότητες και στα ινστιτούτα ανάπτυξης να εργασθούν πιο υπεύθυνα και εποικοδομητικά.

3. Ο ρόλος των διεθνών οργανισμών στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης²

3.1 Οι συμβάσεις της ΛΟΜΕ

Η σύμβαση της ΛΟΜΕ αποτελεί μία εκτενή συμφωνία συνεργασίας η οποία έχει συναφθεί μεταξύ της της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της ομάδας των

¹ Γεωργόπουλος, *Γη ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης*, σελ. 352 Το εναλλακτικό γεωργικό μοντέλο: Οι βιολογικές καλλιέργειες.

² Η ενότητα βασίστηκε κυρίως στα πρακτικά της ημερίδας και στο ενημερωτικό υλικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

χωρών της Αφρικής της Καραϊβικής και του Ειρηνικού (ΑΚΕ). Υπογράφηκε για πρώτη φορά το 1975 και έκτοτε ανανεώθηκε κατόπιν νέων διαπραγματεύσεων το 1979, το 1984 και το 1989. Αυτή η σύμβαση αποτελεί μία πρακτική εφαρμογή του διαλόγου μεταξύ των χωρών του βορά και του νότου. Ταυτόχρονα είναι ενδεικτική της προσπάθειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ισχυροποιήσει τη διεθνή της παρουσία.

Η συμφωνία προέβλεπε μία σειρά παραμέτρων οι οποίες θα διασφάλιζαν τόσο την οικονομική ανάπτυξη των χωρών της ΑΚΕ, όσο και τις διεθνείς οικονομικές βλέψεις των αναπτυσσόμενων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹.

Κεντρικά σημεία της ΛΟΜΕ αποτελούν οι εξής παράμετροι:

- Η σύμβαση αυτή είναι εταιρική και στο πλαίσιο της γίνονται σεβαστές οι πολιτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές επιλογές του κάθε εταίρου¹.
- Σύναψη μακροχρόνιων και ασφαλών συνεργασιών οι οποίες θα βασίζονται σε δεσμευτικές συμβάσεις οι οποίες θα συνάπτονται κατόπιν ελευθέρων διαπραγματεύσεων.
- Υπάρχει μόνιμη βάση για τον απαιτούμενο διάλογο μεταξύ των εταίρων η οποία περιλαμβάνει τρία μέρη:
 1. Το συμβούλιο των υπουργών των εταίρων.
 2. Την επιτροπή πρέσβων των συμβαλλόμενων χωρών.
 3. Το σύνολο των νομίμων φορέων των εταίρων.

Η σύμβαση είναι ελαστική και περιλαμβάνει τη χρήση όλων των διαθέσιμων μέτρων παροχής ενίσχυσης και ανάπτυξης του εμπορίου.

Τη χρονική περίοδο 1990-2000 έλαβε χώρα η τέταρτη ΛΟΜΕ, κάθε μία από τις συμβάσεις αυτής της μορφής αποτελούσε μία ένδειξη τόσο του κλίματος μεταξύ

¹ Giplin Robert, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, σελ.297 Οι πολυεθνικές και οι φιλοξενούσες χώρες.

των εταίρων, όσο και των αναγκών των χωρών ΑΚΕ. Κατά τα έτη 1983-1984 έγιναν οι διαπραγματεύσεις για την σύμβαση που θα ίσχυε τη δεκαετία 1990-2000. Κατά την περίοδο των διαπραγματεύσεων για τις περισσότερες χώρες της ΑΚΕ το κυρίαρχο πρόβλημα ήταν αυτό των ελλείψεων στον τομέα της διατροφής. Αυτό το γεγονός σε συνδιασμό με τις γενικότερες κλιματολογικές συνθήκες της περιόδου (παρατεταμένη ξηρασία, πολύ χαμηλό ποσοστό βροχοπτώσεων) . Με δεδομένα αυτά τα προβλήματα ήταν απολύτως λογικό η προσπάθεια στηριξης των χωρών ΑΚΕ να εστιαστεί στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος, στην αγροτική ανάπτυξη και σε εφαρμογές μεθόδων για την αντιμετώπιση των εδαφικών διαβρώσεων και της επέκτασης της ερήμου.

Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 το κυρίαρχο πρόβλημα παρέμεινε το επισιτιστικό ενώ είχε αναδειχθεί και το σημαντικό ζήτημα της έλλειψης ταμειακών διαθεσίμων. Το πρόβλημα αυτό ενισχύθηκε από την μείωση της τιμής των αγροτικών προϊόντων που έλαβε χώρα την περίοδο 1986-1988. Συνεπώς οι διαπραγματεύσεις εστιάστηκαν τόσο στην αντιμετώπιση των άμεσων οικονομικών προβλημάτων όσο και στη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τα πρακτικά των διαπραγματεύσεων, οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποδέχτηκαν ότι κατά την περίοδο 1980-1990, οι οικονομικοί δείκτες των χωρών ΑΚΕ όχι μόνο δε βελτιώθηκαν, αντιθέτως επιδεινώθηκαν παρά το γεγονός ότι υπήρξε οικονομική υποστήριξη από την ΕΕ.

¹ Τσάλτας Γρ. « Αναπτυξιακό φαινόμενο και τρίτος κόσμος» σελ. 192 Οι αρχές του διεθνούς δικαίου της ανάπτυξης.

3.2 Η νέα συνθήκη της ΛΟΜΕ

Η τέταρτη συνθήκη της ΛΟΜΕ ήρθε σαν αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων που έγιναν με βάση τις διαπιστώσεις για τις οικονομικές δυσκολίες των χωρών ΑΚΕ. Μία ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος ήταν και αυτή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης η οποία είχε δρομολογηθεί για την ίδια χρονική περίοδο. Συνεπώς η παρεχόμενη στήριξη προς τις χώρες ΑΚΕ θα έπρεπε να λάβει υπόψη της τις δεσμεύσεις οι οποίες ισχύουν μέσα στους κόλπους της.

Το νέο πλαίσιο προέβλεπε την άρση των περιορισμών της διακίνησης των προϊόντων των χωρών ΑΚΕ, γεγονός το οποίο λειτούργησε θετικά αφού είχαν διατυπωθεί φόβοι για εφαρμογή πολιτικών οικονομικού προστατευτισμού από πλευράς των χωρών της ΕΕ.

Συγκεκριμένα όχι μόνο δεν υπήρξαν περιορισμοί στις εξαγωγές προϊόντων των χωρών ΑΚΕ προς τις χώρες της ΕΕ, αντίθετα υιοθετήθηκε ευνοϊκή πολιτική για μία σημαντική κατηγορία γεωργικών προϊόντων των χωρών ΑΚΕ. Ιδιαίτερη πολιτική στήριξης υιοθετήθηκε για τις μπανάνες των χωρών ΑΚΕ (1992), ενώ υπήρξε απελευθέρωση αγοράς για το ρούμι το οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό οινοπνευματώδες ποτό των χωρών της Καραϊβικής.

Σε επίπεδο οικονομικών παροχών η τέταρτη ΛΟΜΕ ενισχύθηκε χρονικά και εκπονήθηκε πρόγραμμα οικονομικής υποστήριξης δεκαετούς χρονικού ορίζοντα, δηλαδή διπλασιάστηκε η χρονική διάρκεια των οικονομικών παροχών.

Το επίπεδο της οικονομικής υποστήριξης ανήλθε στα 12.000 εκατ. ECU. Επρόκειτο για μία αύξηση της τάξης του 40% σε ονομαστικές τιμές. Γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό εάν ληφθεί υπόψη ότι συνέπεσε χρονικά με την έναρξη των οικονομικών παροχών προς τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και τη Σοβιετική

Ένωση. Οι παροχές προς τις χώρες ΑΚΕ είχαν ένα νέο στοιχείο αυτό του χρονικού ορίζοντα εφαρμογής τους, που σε συνδιασμό με τον οικονομικό σχεδιασμό των παροχών θα παρείχαν μία ώθηση οικονομικής ανάπτυξης προς τις χώρες ΑΚΕ. Οι οικονομικές παροχές θα είχαν βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο χαρακτήρα έτσι ώστε να είναι εφικτή τόσο η οριοθέτηση των στόχων και των προτεραιοτήτων όσο και ο έλεγχος επίτευξης των αναμενομένων αποτελεσμάτων.

Μία νέα ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος ήταν αυτή της υιοθέτησης των κριτηρίων βάσει των οποίων θα αποφασίζονταν οι ακολουθούμενες οικονομικές πολιτικές.

Έτσι την κύρια ευθύνη τόσο για την ανάλυση των προβλημάτων όσο και για την εξιδείκευση των μεταρρυθμίσεων θα έφεραν τα κρατη ΑΚΕ. Με αυτό τον τρόπο θα υπήρχε μεγαλύτερη συμμετοχή των άμεσα ενδιαφερομένων στη χάραξη των οικονομικών πολιτικών τους, που αφορούν τις παροχές από την ΕΕ. Επιπλέον θα υπήρχε αρτιότερο πρόγραμμα οικονομικών παροχών καθώς και ορθότερο χρονοδιάγραμμα εφαρμογής τους.

Ένα ζήτημα μείζονος σημασίας στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων ΕΕ-χωρών ΑΚΕ θα ήταν ο ρόλος του *ιδιωτικού τομέα* στην οικονομική δραστηριότητα των χωρών ΑΚΕ. Σε αυτό το θέμα ακολουθήθηκε η πολιτική που είχε υιοθετηθεί από την ΕΕ για τα κράτη μέλη της. Δηλαδή η ανάδειξη του ιδιωτικού τομέα θα ήταν πρωτεύουσας σημασίας τόσο σε επίπεδο εγχώριας παραγωγικής δραστηριότητας, όσο και σε επίπεδο οικονομικής διάρθρωσης.

Κεντρικό σημείο αυτής της προσέγγισης υπήρξε ο ρόλος της μικρομεσαίας επιχείρησης ως βασικού άξονα των οικονομικών δραστηριοτήτων στις χώρες ΑΚΕ. Η επιλογή αυτή, έγινε με κριτήριο την καταλληλότητα της μικρομεσαίας επιχείρησης

ως της πλέον ενδεδειγμένης λύσης για τις συγκεκριμένου τύπου οικονομίες των χωρών ΑΚΕ.

Σε επίπεδο μέτρων τα οποία υιοθετήθηκαν, αυτά ομαδοποιούνται σε δύο βασικές κατηγορίες:

1. Μέτρα διαρθρωτικών μεταβολών.

2. Μέτρα ενίσχυσης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Αναλυτικότερα, προκειμένου να ενισχυθεί ο ιδιωτικός τομέας εφαρμόστηκε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο δραστηριοτήτων το οποίο θα είχε ως βασικό άξονα τις προαναφερθείσες δύο ομάδες. Συγκεκριμένα ο ιδιωτικός τομέας ενισχύθηκε στα εξής πεδία:

- Παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε επίπεδο νομικών και δημοσιονομικών κανονισμών που διέπουν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.
- Παροχή τεχνικής ενίσχυσης όπου αυτή κρίνεται απαραίτητη.
- Ενίσχυση της χρήσης κεφαλαίων για τη διαρθρωτική προσαρμογή όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο.
- Ενίσχυση των κεφαλαίων υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου, ως το σημαντικότερο χρηματοδοτικό μέσο.
- Ενεργοποίηση του θεσμού των επαγγελματικών επιμελητηρίων με στόχο την παροχή επαγγελματικής και τεχνικής κατάρτισης σε επιμέρους τομείς της παραγωγικής δραστηριότητας.
- Ενέργειες για την προστασία και την προώθηση των επενδύσεων .

Μία ιδιαίτερα σημαντική ενέργεια είναι η απόκτηση ενός τμήματος των μετοχικών κεφαλαίων ορισμένων τραπεζικών ιδρυμάτων χωρών ΑΚΕ. Αυτή η ενέργεια έχει διττό ρόλο, αφενός να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη των επενδυτών προς τα τραπεζικά ιδρύματα των συγκεκριμένων χωρών και αφετέρου να ενεργοποιήσει το

κοινό αίσθημα σε διαδικασίες όπως η αποταμίευση σε χώρες οι οποίες παραδοσιακά δεν χαρακτηρίζονται για την αποταμιευτική τάση των πολιτών τους. Επιπλέον ένα βήμα προς τη βελτίωση του επενδυτικού κλίματος έγινε μέσω της υιοθέτησης νομικών εγγυήσεων και άρση των διακρίσεων εις βάρος των ξένων κεφαλαίων. Αξίζει να σημειωθεί, ότι υπάρχει ακόμα η ανάγκη για την εκπόνηση ενός σχεδίου δράσης κοινής αποδοχής με το συγκεκριμένο αντικείμενο, δεδομένου ότι μέχρι και σήμερα επικρατεί η λογική των διμερών συμφωνιών.

Στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την παροχή οικονομικής υποστήριξης από την ΕΕ προς τις χώρες ΑΚΕ στην τρίτη και τέταρτη σύμβαση ΛΟΜΕ εντάχθηκε και η βιομηχανική συνεργασία μεταξύ των δύο ενώσεων κρατών. Παράλληλα με την στήριξη του ιδιωτικού τομέα και της προσέλκυσης των επενδύσεων συμφωνήθηκε η εφαρμογή ενός πακέτου μέτρων με αντικείμενο την υποστήριξη της βιομηχανίας των κρατών ΑΚΕ. Τα μέτρα ήταν κυρίως θεσμικού χαρακτήρα (πέραν της χρηματικής υποστήριξης) και αφορούσαν την αποκέντρωση του βιομηχανικού σχεδιασμού και την αρτιότερη μελέτη των επιχειρηματικών δυνατοτήτων των περιοχών με στόχο την ορθολογικότερη διαχείριση των συγκεκριμένων κονδυλίων.

Ανάπτυξη του εμπορίου και των υπηρεσιών.

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων της τέταρτης ΛΟΜΕ, ήταν αυτό του εμπορίου και των υπηρεσιών που παρείχαν οι χώρες ΑΚΕ. Με δεδομένη την πολύ μικρή συμμετοχή των χωρών αυτών στο παγκόσμιο εμπόριο, έπρεπε να αναβαθμιστεί αυτός ο τομέας, καθώς επίσης και ο τομέας των υπηρεσιών .

Έτσι δημιουργήθηκε η ανάγκη για την χάραξη μίας στρατηγικής η οποία θα αποσκοπούσε στις απαραίτητες δομικές μεταβολές σε αυτούς τους δύο τομείς. Τα μέτρα που ελήφθησαν αφορούσαν τα εξής πεδία:

- Στήριξη των ερευνών αγοράς για τον αρτιότερο προσδιορισμό παραμέτρων όπως το είδος του προϊόντος, η δυνητική ζήτηση
- Κατάρτιση του προσωπικού σε θέματα εμπορίας και διακίνησης προϊόντων.
- Βελτίωση των συνθηκών εμπορίας σε επίπεδο επικοινωνιακής πολιτικής . Αυτή η παράμετρος αποκτά μεγάλη σπουδαιότητα ιδιαίτερα σήμερα, όπου γίνεται παγκόσμιο θέμα η αδυναμία των φτωχών χωρών να συμμετέχουν στη διεθνή επικοινωνιακή πολιτική (διαδίκτυο, ηλεκτρονικό εμπόριο).

Έμφαση δόθηκε στην ανάπτυξη των χωρών ΑΚΕ στον τομέα του τουρισμού αφού είναι ένας τομέας ο οποίος μπορεί να αναπτυχθεί σχετικά ευκολότερα από άλλους (βιομηχανία) και να αποδώσει οικονομικά οφέλη σε σύντομο χρονικό διάστημα. Έτσι προωθήθηκε η αντίληψη της ανάπτυξης του τομέα αυτού ο οποίος σε συνδιασμό με την βελτίωση του τομέα των υπηρεσιών μπορούν να αποτελέσουν την αιχμή του δόρατος για την οικονομική ανάπτυξη αυτών των χωρών σε πρώτο στάδιο.

Στο πλαίσιο ανάπτυξης του τριτογενούς τομέα παραγωγής υιοθετήθηκε η πολιτική ανάπτυξης του τομέα των ασφαλιστικών και πιστωτικών υπηρεσιών ενώ ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο ζήτημα διεύρυνσης των συναλλαγών μεταξύ βορρά και νότου στους προαναφερθέντες τομείς.

Επιπλέον στη συμφωνία της τέταρτης ΛΟΜΕ αποφασίστηκε η παροχή εμπορικών διευκολύνσεων από τις χώρες της ΕΕ προς τις χώρες ΑΚΕ. Αναλυτικότερα, διατηρήθηκε το πλαίσιο των, άνευ δασμών και ποσοστώσεων, εξαγωγών προϊόντων χωρών ΑΚΕ προς ΕΕ. Ενώ τροποποιήθηκαν οι κανονισμοί εισαγωγής ειδών διατροφής προς την ΕΕ. Επιπλέον μειώθηκαν οι δασμοί σε προϊόντα

που χρησιμοποιούνται ως πρώτες ύλες για ζωοτροφές (κεχρί, μελάσσα). Ενώ υπήρξε δέσμευση από μέρους της ΕΕ για την προετασία των παραδοσιακών προμηθευτών μπανάνας.

Το ζήτημα της πληθυσμιακής διάρθρωσης.

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα των χωρών ΑΚΕ και ιδιαίτερα των χωρών της αφρικανικής ηπείρου είναι αυτό της πληθυσμιακής διάρθρωσης. Αυτό το ζήτημα έχει επιπτώσεις τόσο σε επίπεδο οργάνωσης της οικονομίας όσο και σε επίπεδο περιβάλλοντος. Με δεδομένους τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης του πληθυσμού και τις προβληματικές συνθήκες υγειονομικής περίθαλψης, το θέμα αποκτά διαστάσεις επικίνδυνες για τις χώρες αυτές.

Με στατιστικούς υπολογισμούς βρέθηκε ότι με αυτούς τους ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης, σε 30 έτη η αφρικανική ήπειρος θα έχει πληθυσμό άνω του ενός δισεκατομμυρίου ανθρώπων. Με δεδομένες τις εσωτερικές μεταναστεύσεις προς τα αστικά κέντρα των χωρών αυτών θα διαμορφωθεί ένα πλέγμα αστικών κέντρων το οποίο θα «φιλοξενεί» περίπου 780 εκατομμύρια ανθρώπους.

Καθίσταται σαφές το μέγεθος του προβλήματος που θα δημιουργηθεί, ιδιαίτερα δε όταν οι απαραίτητες υποδομές των αστικών κέντρων των χωρών αυτών είναι ανύπαρκτες ακόμα και για τα σημερινά πληθυσμιακά μεγέθη. Σε αυτό το πλαίσιο τέθηκε επί τάπητος το ζήτημα του προαιρετικού οικογενειακού προγραμματισμού μία έννοια που πριν μερικά χρόνια θα ήταν αδύνατο ακόμα και να συζητηθεί. Ενώ αποφασίστηκε η ενίσχυση των στατιστικών υπηρεσιών και των προγραμμάτων πληροφόρησης και κατάρτισης πάνω σε συναφή ζητήματα.

3.3 Η σύμβαση της ΚΟΤΟΝΟΥ.

Η σύμβαση της ΚΟΤΟΝΟΥ έρχεται ως η φυσική συνέχεια των συμβάσεων ΛΟΜΕ, ουσιαστικά πρόκειται για την πέμπτη σύμβαση μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των χωρών Αφρικής – Καραϊβικής – Ειρηνικού. Οι στόχοι της νέας σύμβασης δε διαφοροποιούνται από τους προηγούμενους αφού τα προβλήματα παραμένουν άλυτα ενώ γίνεται συνεχώς πιο επιτακτική η επίλυση τους.

Έτσι η νέα σύμβαση έρχεται να λειτουργήσει επικουρικά στο υπάρχον πλαίσιο συνεργασίας και να το διαφοροποιήσει σε ορισμένα λεπτά ζητήματα, όπως οι χρηματοδοτήσεις και η διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων. Τα κεντρικά ζητήματα της νέας σύμβασης ήταν τα εξής:

- Η οικονομική ανάπτυξη των χωρών ΑΚΕ.
- Ο εκδημοκρατισμός και η πολιτική σταθερότητα των χωρών ΑΚΕ.
- Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης τόσο μεταξύ των χωρών ΑΚΕ όσο και μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν στη σύμβαση αυτή .
- Η αντιμετώπιση του διαρκώς οξυνόμενου περιβαλλοντικού προβλήματος των χωρών ΑΚΕ.
- Η ανάδειξη και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών ΑΚΕ ως αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής τους ταυτότητας.
- Η προσαρμογή των χωρών ΑΚΕ στο κλίμα της διεθνούς οικονομίας και της λειτουργίας της «παγκοσμιοποίησης».

Η σύμβαση της ΚΟΤΟΝΟΥ επέφερε μία σημαντική μεταβολή στο πλαίσιο των οικονομικών παροχών από πλευράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τις χώρες

Αφρικής Καραϊβικής και Ειρηνικού. Για πρώτη φορά οι χώρες ΑΚΕ απέκτησαν τη δυνατότητα να διαχειριστούν οι ίδιες τα κονδύλια που προορίζονταν για αυτές. Συγκεκριμένα, συμφωνήθηκε να υπάρχει η δυνατότητα ανακατανομής των οικονομικών πόρων σύμφωνα με την κρίση της κάθε χώρας. Οι πόροι δεν δεσμεύονται πλέον για συγκεκριμένους σκοπούς αλλά παρέχεται η δυνατότητα για εσωτερική ανακατανομή των πόρων σύμφωνα με τον οικονομικό προγραμματισμό έκαστης χώρας. Αυτή η νέα εξέλιξη έδωσε τη δυνατότητα στις χώρες ΑΚΕ να καθορίσουν οι ίδιες τις περιφέρειες που έκριναν ότι πρέπει να υποστηριχθούν οικονομικά. Επίσης, συμφωνήθηκε οι παροχές προς κάθε χώρα να έχουν δύο σκέλη ένα τακτικό και ένα έκτακτο. Το πρώτο σκέλος θα καλύπτει τις τρέχουσες ανάγκες των χωρών και θα λειτουργεί βάσει των συμφωνηθέντων, ενώ το δεύτερο σκέλος θα ενεργοποιείται σε ιδιαίζουσες περιπτώσεις για την εξομάλυνση προβλημάτων τα οποία θα προέκυπταν από απρόβλεπτες αιτίες.

3.4 Συμπέρασμα

Το περιβάλλον στην Αφρική έχει αρχίσει να δέχεται τις επιπτώσεις από την οικονομική ανάπτυξη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση από τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας της (συμπεριλαμβανομένων και των προγενέστερων μορφών της) επεδίωξε την ισχυροποίηση της διεθνούς θέσης της, όπως όφειλε να πράξει ως ένας από τους μεγαλύτερους διεθνείς οργανισμούς. Το αποικιοκρατικό παρελθόν πολλών από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέδειξε ως πεδίο δράσης τον ευρύτερο χώρο της Αφρικανικής ηπείρου. Αυτή η διαδικασία έπρεπε να λάβει χώρα στο πιο πρόσφορο έδαφος δεδομένων των επιρροών που ασκούν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Ασίας.

Μία σημαντική παράμετρος για την επιλογή των συγκεκριμένων περιοχών ήταν αυτή της δημιουργίας νέων αγορών για τα βιομηχανικά προϊόντα των ΗΠΑ και των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης εξ ορισμού είναι συνυφασμένη με την προώθηση και ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα παραγωγής και ιδιαίτερα της βαριάς βιομηχανίας. Συνεπώς ένα σύνολο υποανάπτυκτων και αναπτυσσόμενων χωρών, αποτελεί τον ιδεώδη πελάτη για τον τεχνολογικό εξοπλισμό που απαιτείται για τέτοιου είδους παραγωγικές διαδικασίες.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, οι χώρες ΑΚΕ αποτελούν μία σημαντική πηγή πρώτων υλών για την βιομηχανία. Στο πλαίσιο της διεθνούς συγκυρίας ήταν επιβεβλημένη η «απόκτηση» ενός πεδίου επιρροής για την ΕΕ. Από την άλλη πλευρά, πολλές από τις χώρες ΑΚΕ υπήρξαν στο παρελθόν αποικίες ευρωπαϊκών χωρών, με ότι συνεπάγεται αυτό το γεγονός για τις σημερινές τους σχέσεις.

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης (στο βαθμό που έχει επιτευχθεί), αποτελεί οδηγό για την οργάνωση διαδικασιών ένωσης κρατών. Αυτή η γνώση χρησιμοποιήθηκε για την επίτευξη των στόχων που ετέθησαν για τις οικονομίες των χωρών ΑΚΕ. Η εξελικτική πορεία των συμβάσεων, δείχνει την επιθυμία των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συμβάλλουν στην δημιουργία ενός κλίματος περαιτέρω συνεργασίας μεταξύ αυτών και των χωρών ΑΚΕ.

Εάν ληφθεί υπόψη το χρονικό διάστημα και οι προσαρμογές που χρειάστηκαν για την εξέλιξη της ίδιας της ΕΕ καθίσταται σαφές ότι μία αντίστοιχη προσπάθεια για τις χώρες ΑΚΕ θα απαιτήσει πολλαπλάσιο χρονικό διάστημα. Μέσα στη λογική των αναπτυγμένων χωρών, είναι η δημιουργία ενός είδους ένωσης για τις χώρες ΑΚΕ, αν όχι για όλες τουλάχιστον για τις περισσότερο προσαρμοστικές στις διεθνείς εξελίξεις. Το κατά πόσο είναι εφικτή η επίτευξη ενός τέτοιου στόχου δεν γνωρίζει κανείς με τα σημερινά οικονομικά δεδομένα. Οι αναπτυγμένες χώρες έχουν την δυνατότητα και

επιθυμούν να ενισχύσουν την τάση σε αυτή την κατηγορία χωρών, ιδιαίτερα δε στις χώρες της Αφρικανικής ηπείρου αφού τίθεται θέμα άμεσης γειννίαςσης. Το ερώτημα είναι το κατά πόσο οι χώρες ΑΚΕ διαθέτουν την απαραίτητη υποδομή για να ακολουθήσουν τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις και να προσαρμοστούν στα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης.

Βιβλιογραφία

- Bojo Jan, *Natural Resources Management*, World Bank, 2000.
- Bucknall Julia, Krauss Christiane, Pillai Poonam, *Poverty and Environment*, World Bank, 2000.
- Dornbusch Rudiger, Fischer Stanley, *Μακροοικονομική*, 5^η Έκδοση, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1993.
- Giplin, Robert, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα.
- Lvovsky Kseniya, *Health and Environment*, World Bank, 2000.
- Perrings Charles, Trade, the harmonization of environmental policy and the subsidiarity principle, Άρθρο που παρουσιάστηκε στη διημερίδα, *Trade and the environment in the prospect of the European Union enlargement*, 17-18 Μαΐου 2001, Μιλάνο, Ιταλία.
- Segnestam Lisa, Environmental Performance Indicators, *Environmental Economics Series*, The World Bank Environment Department, 1999.
- The Little Green Data Book, International Bank for Reconstruction and Development, 2000.
- Walker David, Chapman Keith *Η χωροθέτηση της βιομηχανίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1992
- Γεωργόπουλος Αλέξανδρος, *Γη ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2000.
- Δ' Σύμβαση ΛΟΜΕ, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Ευρώπη Πληροφόρηση, Ανάπτυξη*, Μάρτιος 1990.

Καρφάκης Κ., *Διεθνείς Νομισματικές Σχέσεις*, Αθήνα.

Κώττης Γεώργιος, *Μικροοικονομική ανάλυση του τόπου εγκαταστάσεως*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Λαμπριανίδης Λότης, *Στοιχεία Οικονομικής Γεωγραφίας*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992.

Ρέππας Παναγιώτης, *Διαστάσεις της Οικονομικής ανάπτυξης, Επιστημονική Επετηρίδα Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Αθήνα 1992.

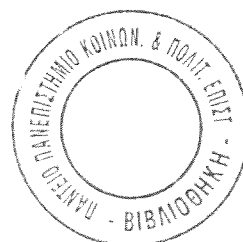
Ρέππας Παναγιώτης, *Οικονομική ανάπτυξη θεωρίες και στρατηγικές*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1991.

Σαμιώτης Γιώργος, Τσάλτας Γρηγόρης *Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990

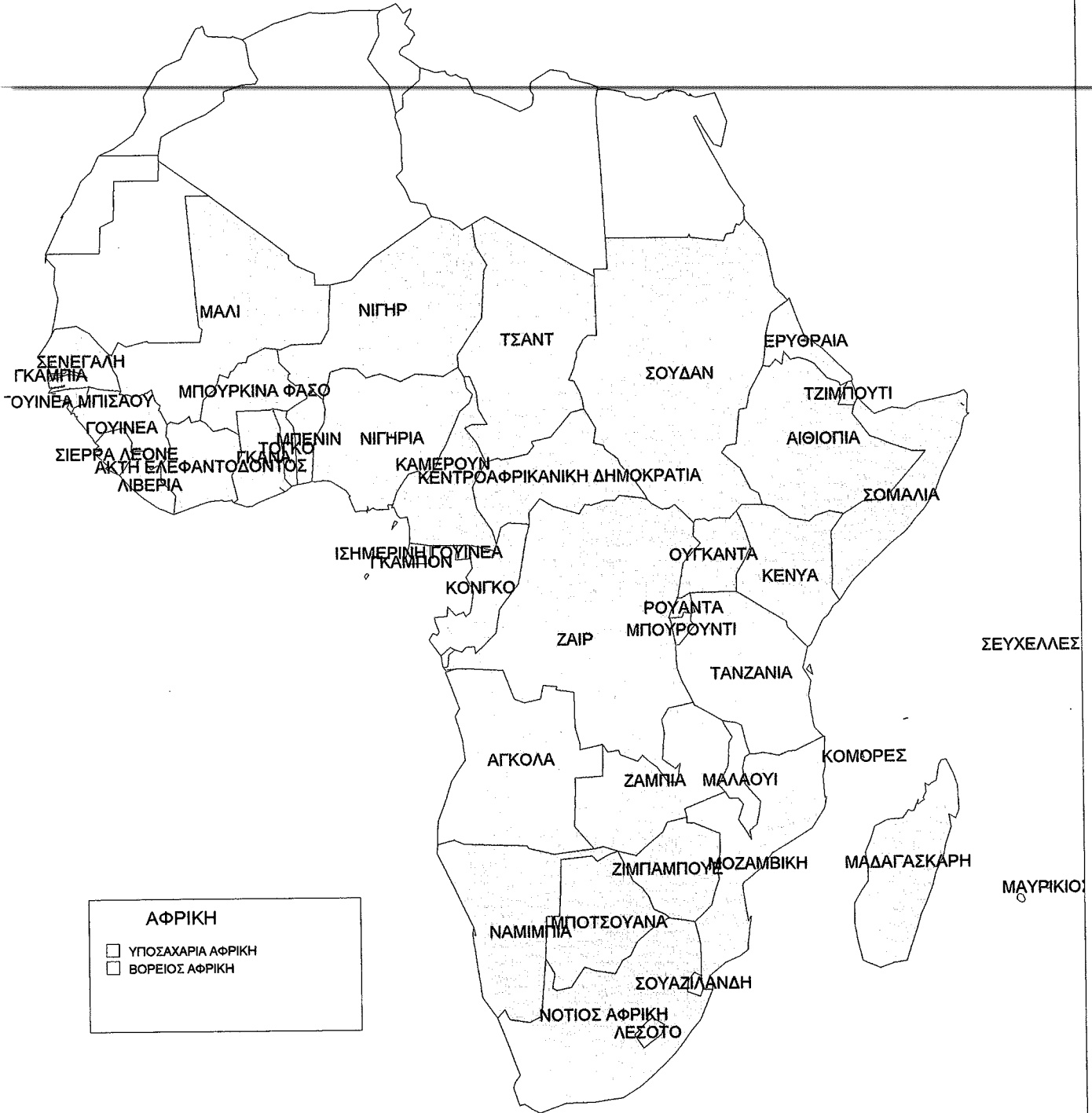
Τα αναπτυξιακά προβλήματα των χωρών Α.Κ.Ε., ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελληνικής Νεολαίας, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Μάρτιος 1998.

Τσάλτας Γρηγόρης *Αναπτυξιακό φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1991.

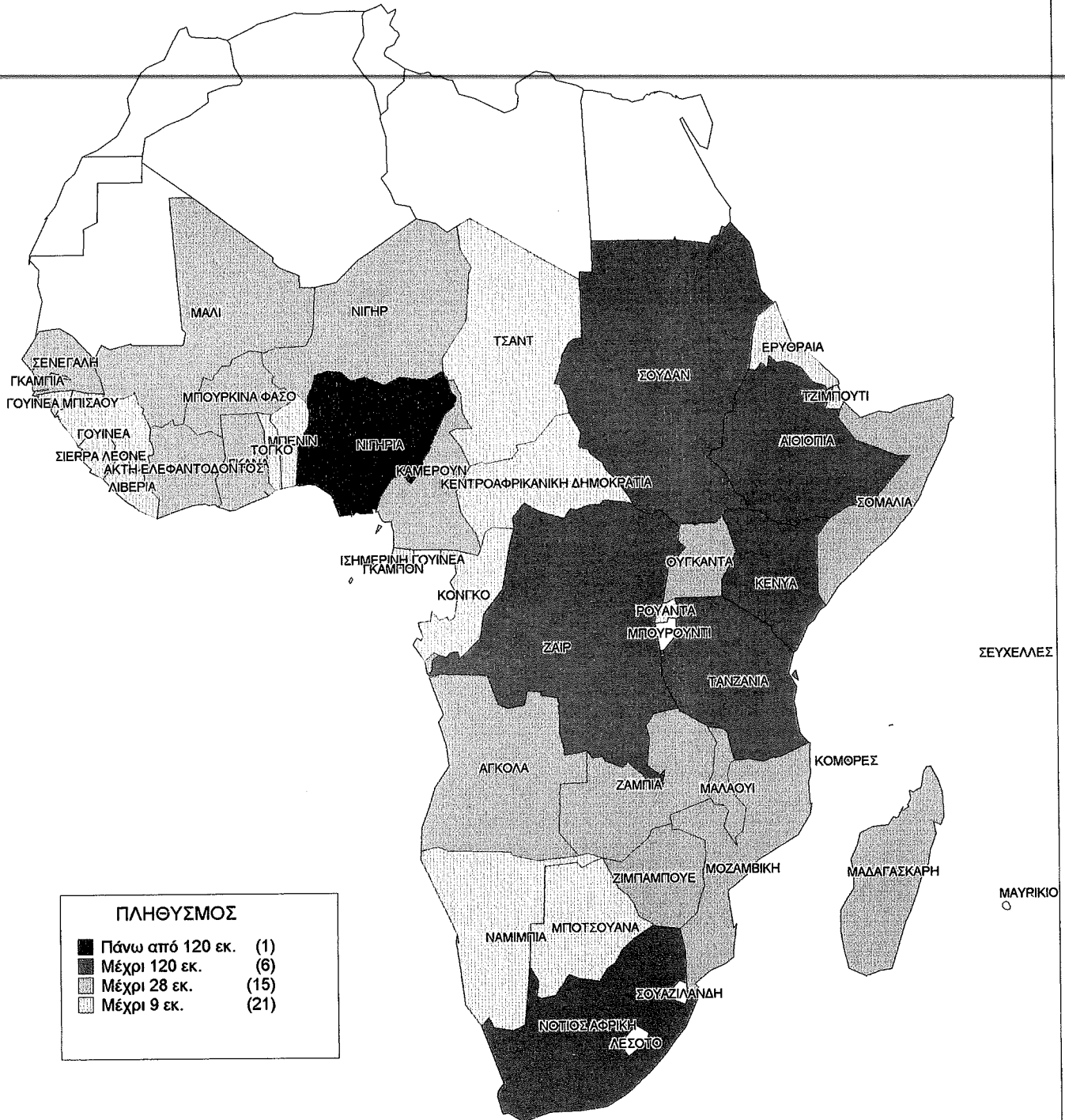
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

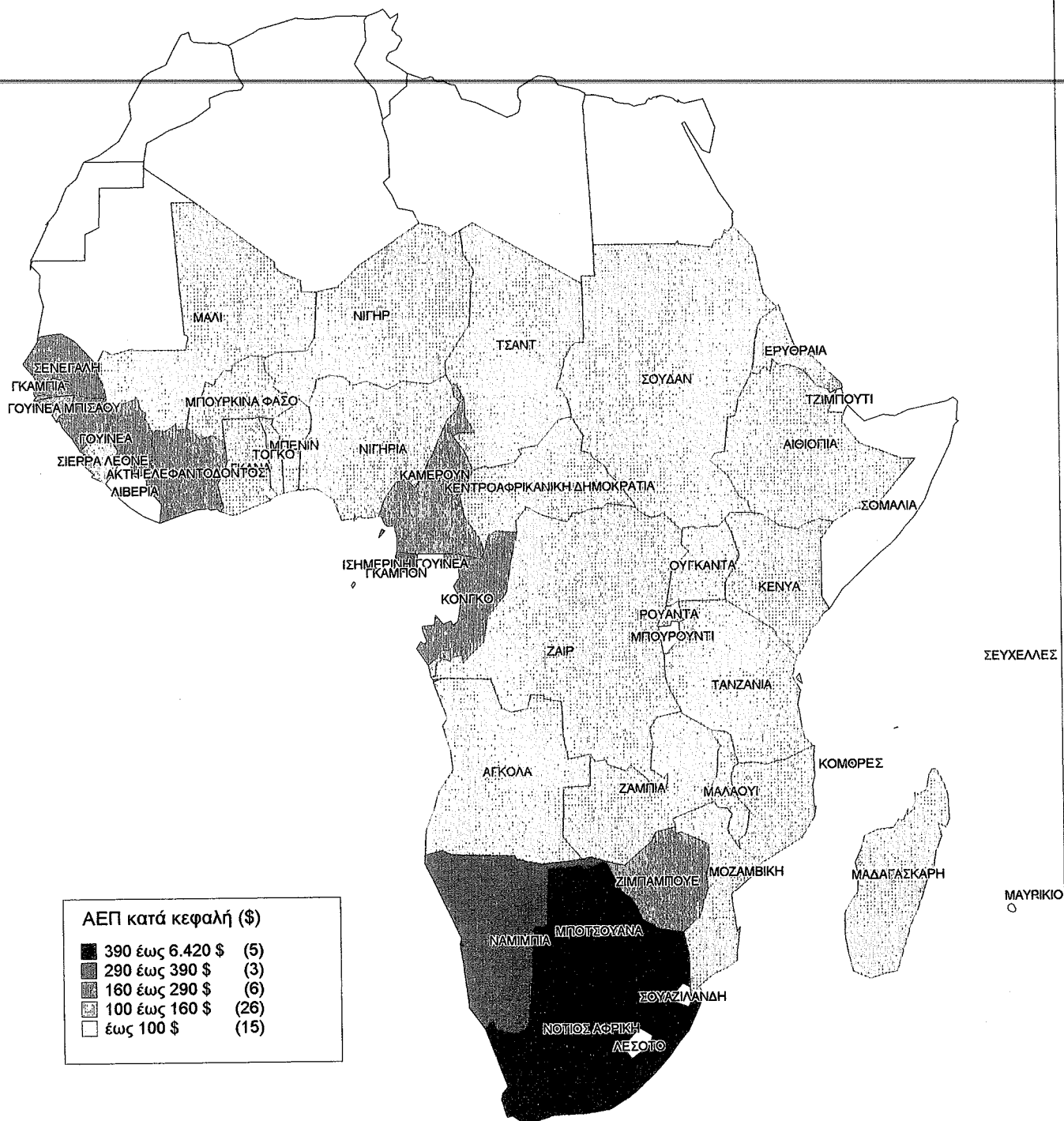
ΧΑΡΤΗΣ 1

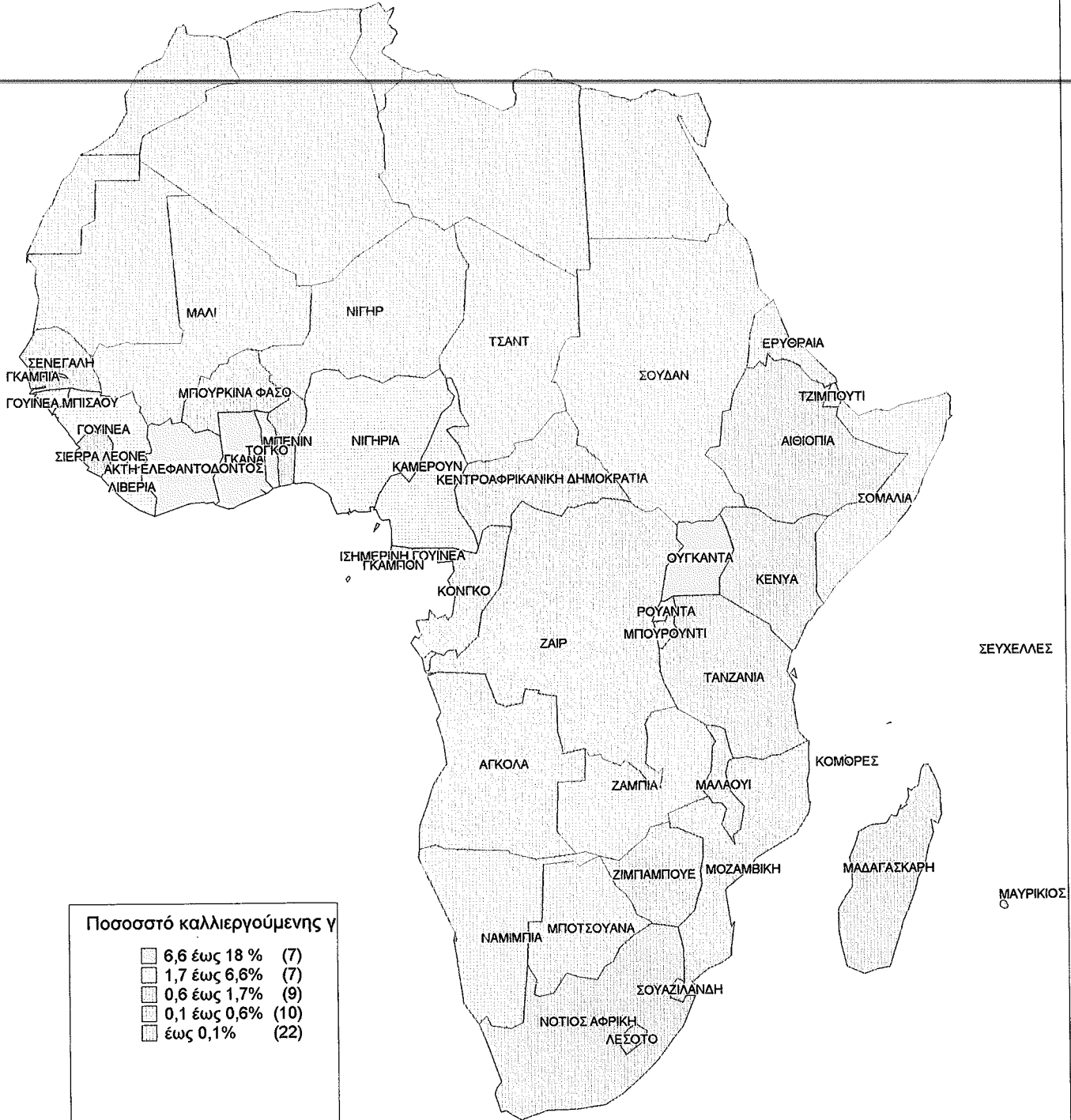
ΧΑΡΤΗΣ 2

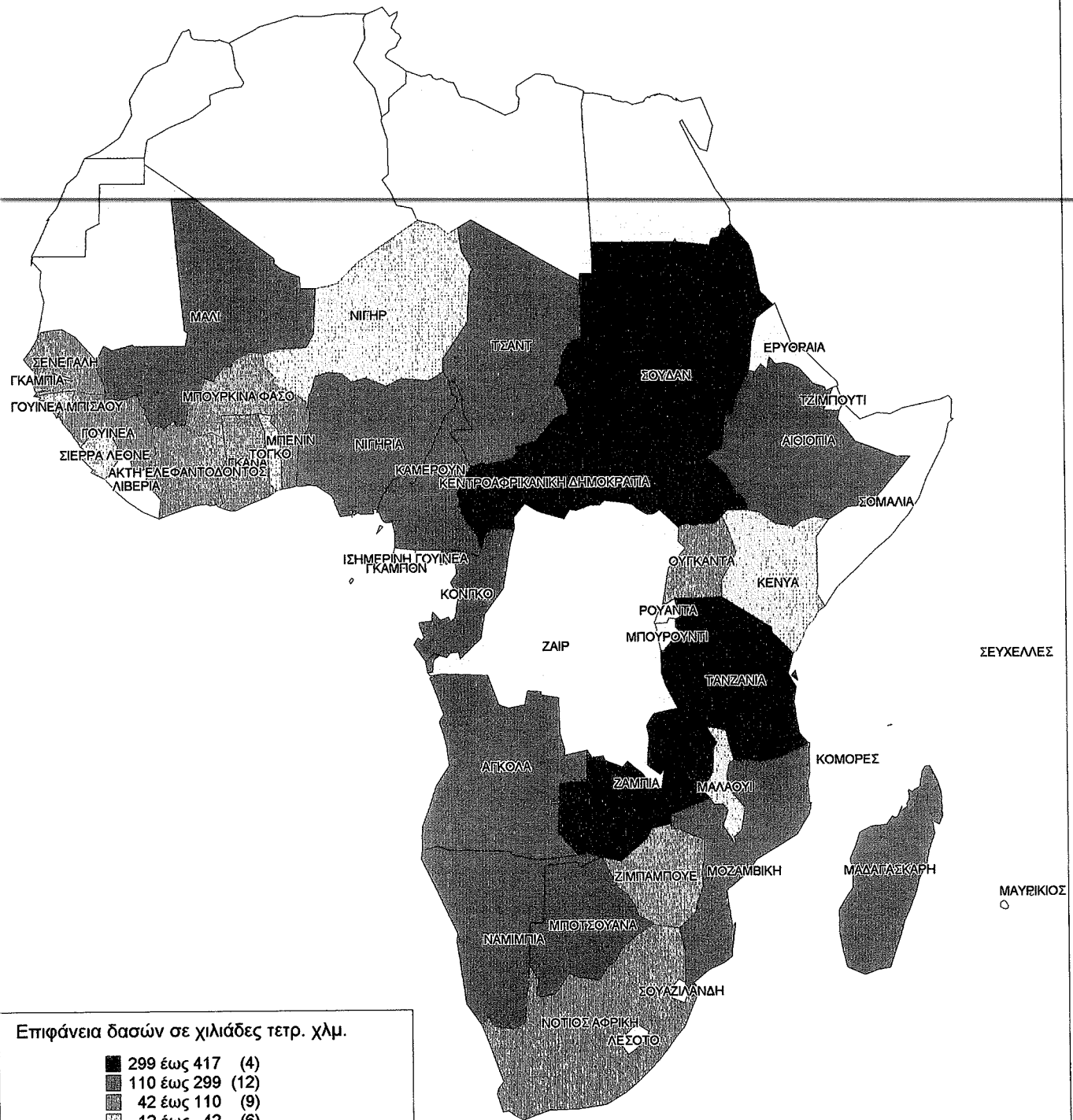
ΧΑΡΤΗΣ 3

ΧΑΡΤΗΣ 4

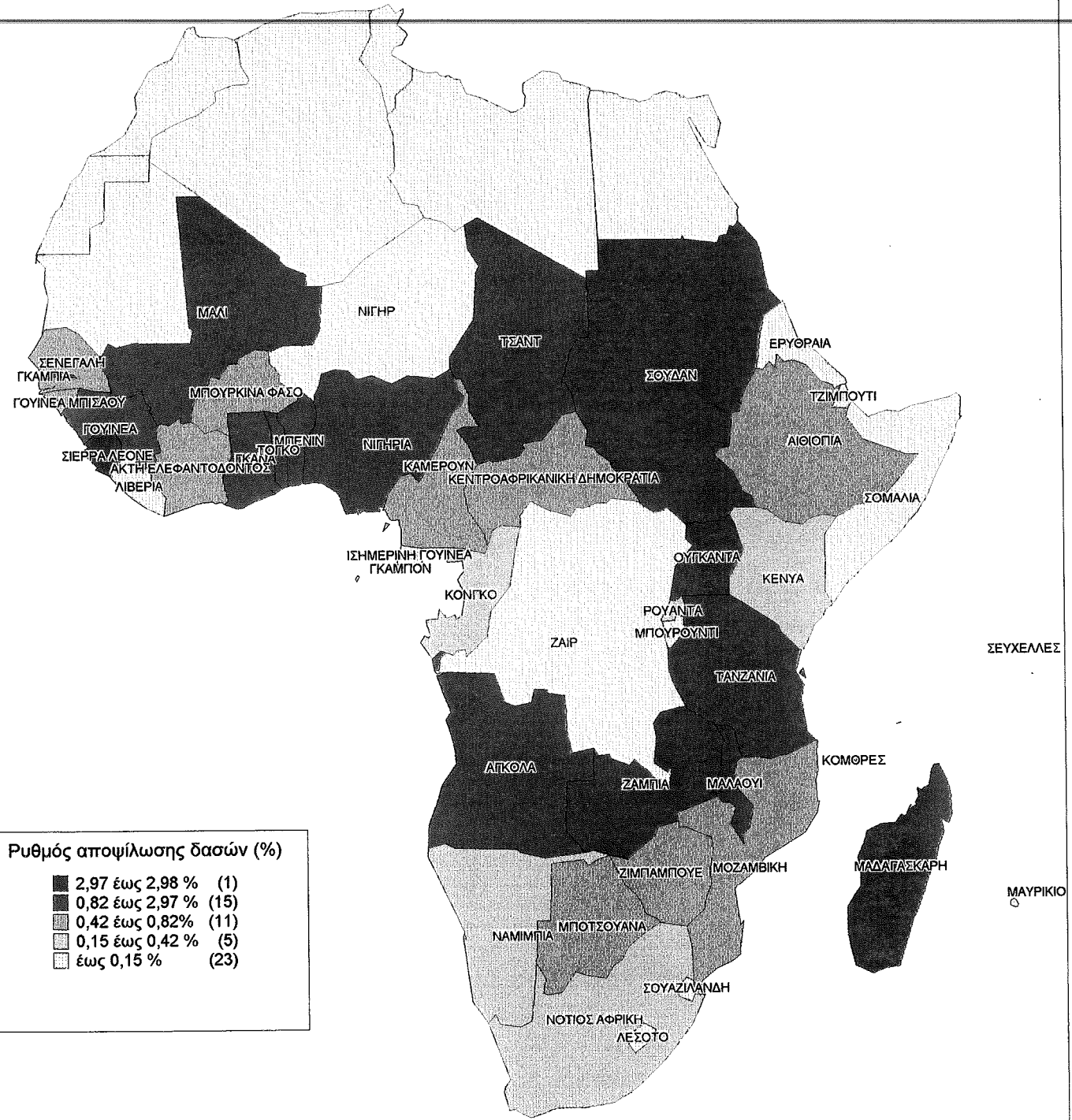
ΧΑΡΤΗΣ 5

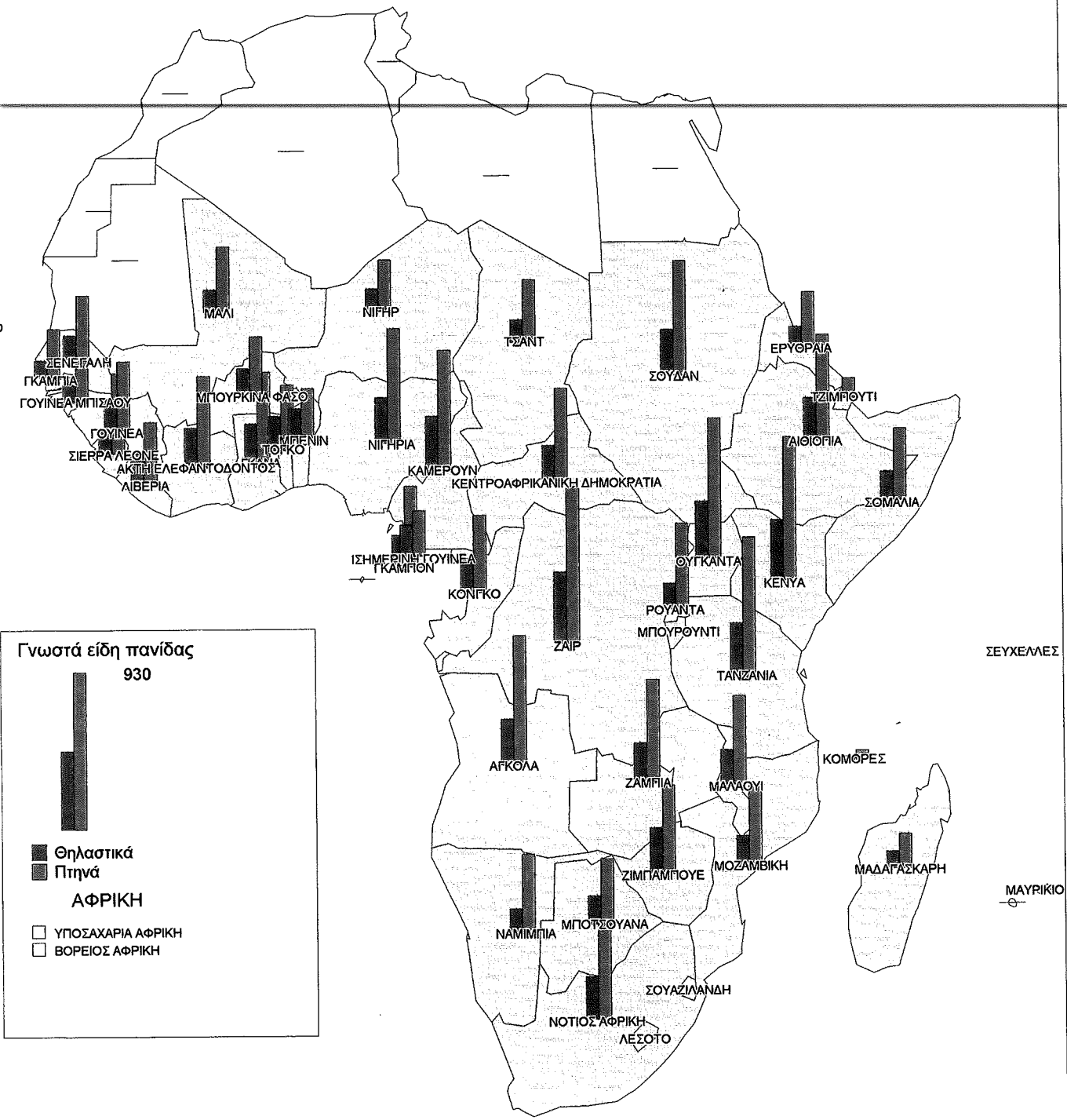
Επιφάνεια δασών σε χιλιάδες τετρ. χλμ.

■	299 έως 417	(4)
■	110 έως 299	(12)
■	42 έως 110	(9)
■	12 έως 42	(6)
□	έως 12	(24)

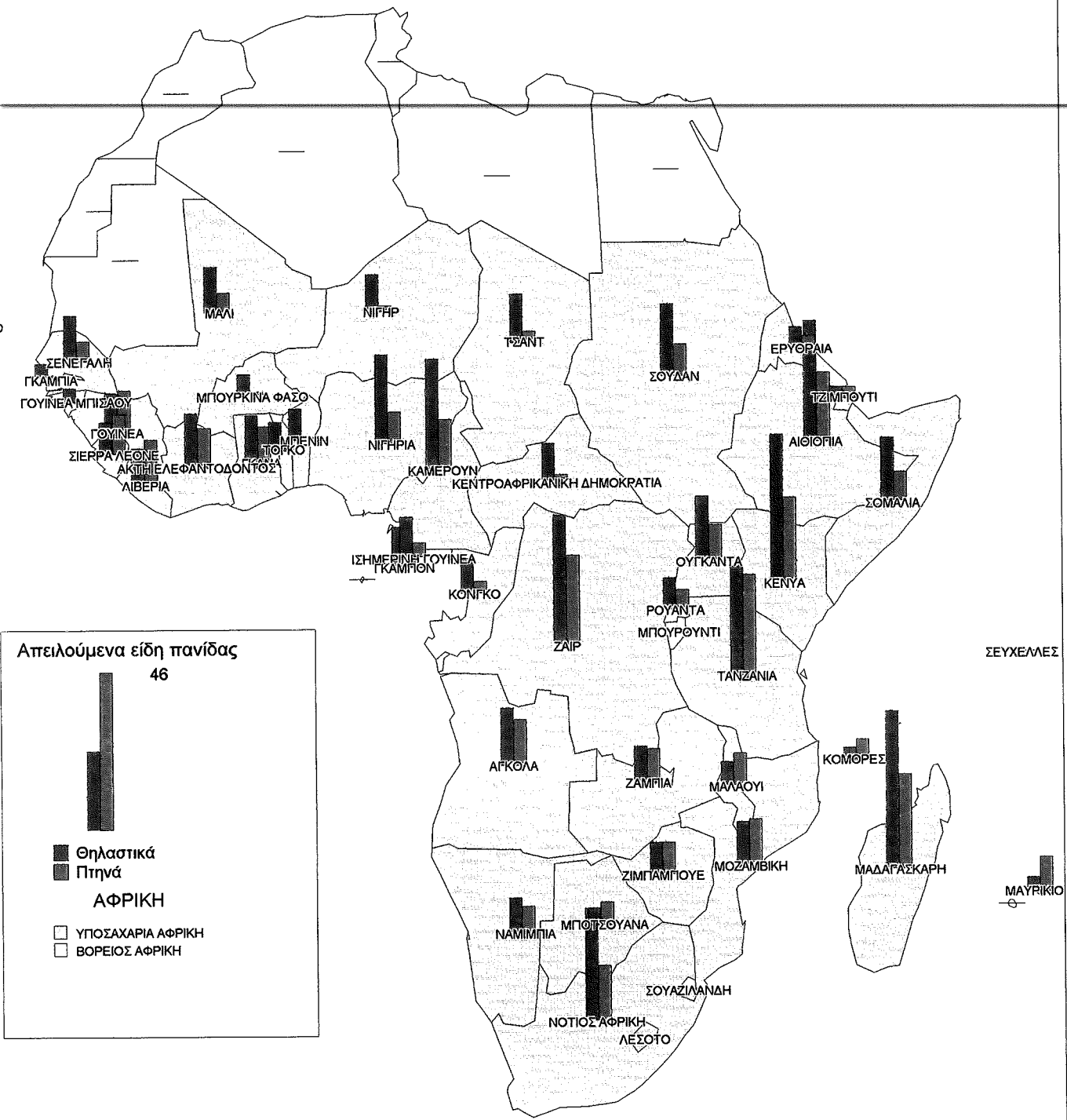
ΧΑΡΤΗΣ 6

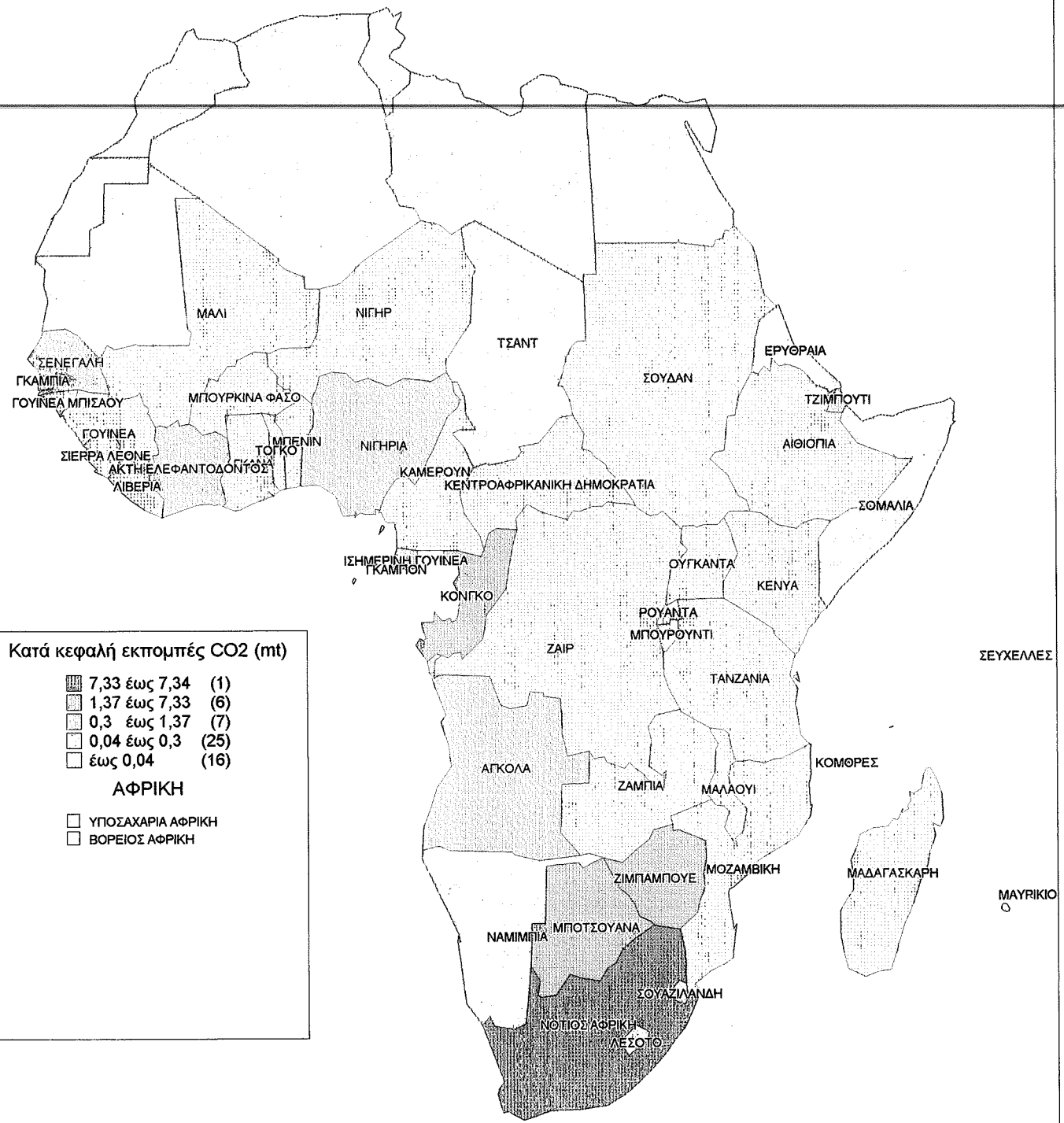
ΧΑΡΤΗΣ 7

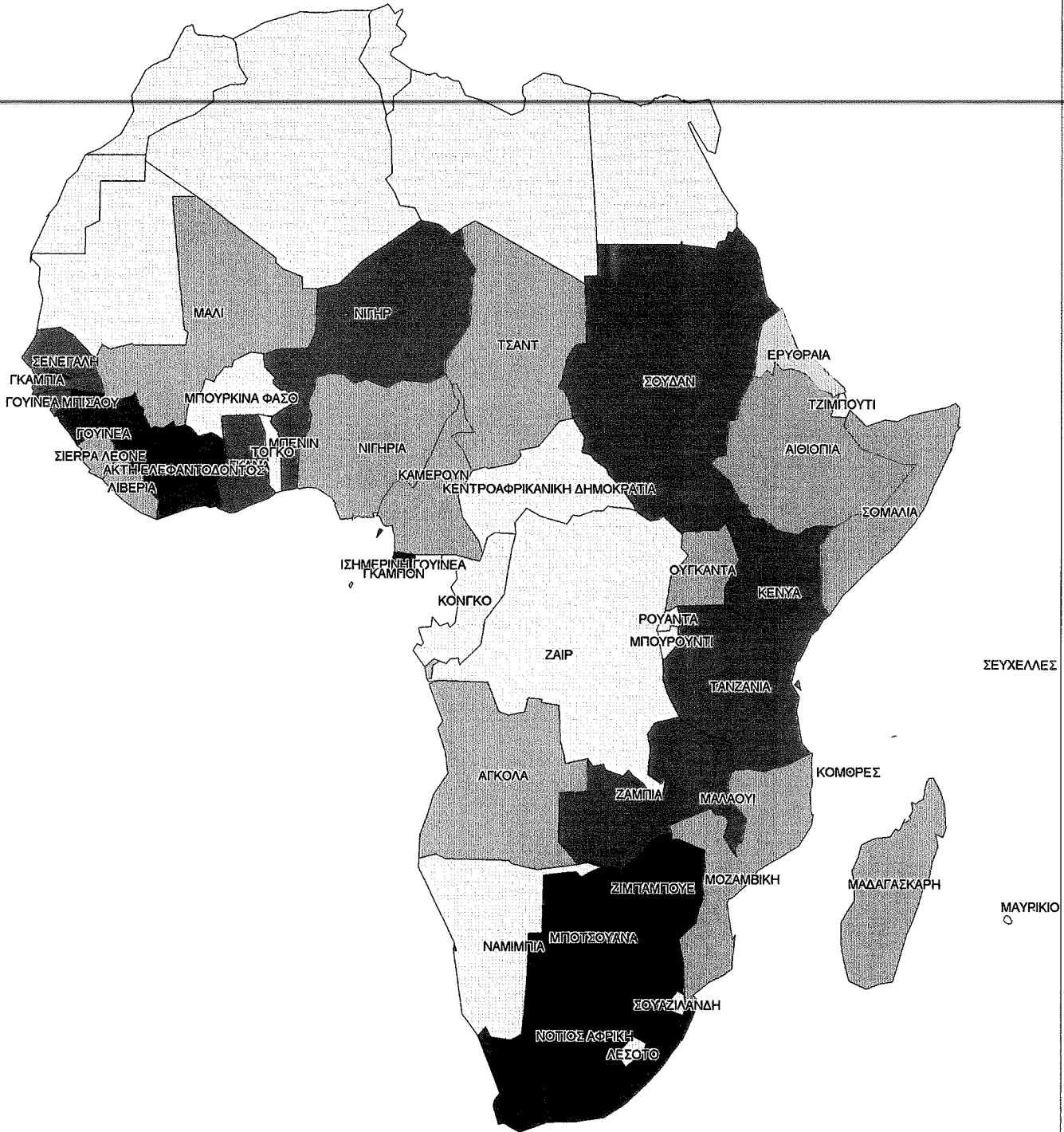
ΧΑΡΤΗΣ 8

ΧΑΡΤΗΣ 9

ΧΑΡΤΗΣ 10

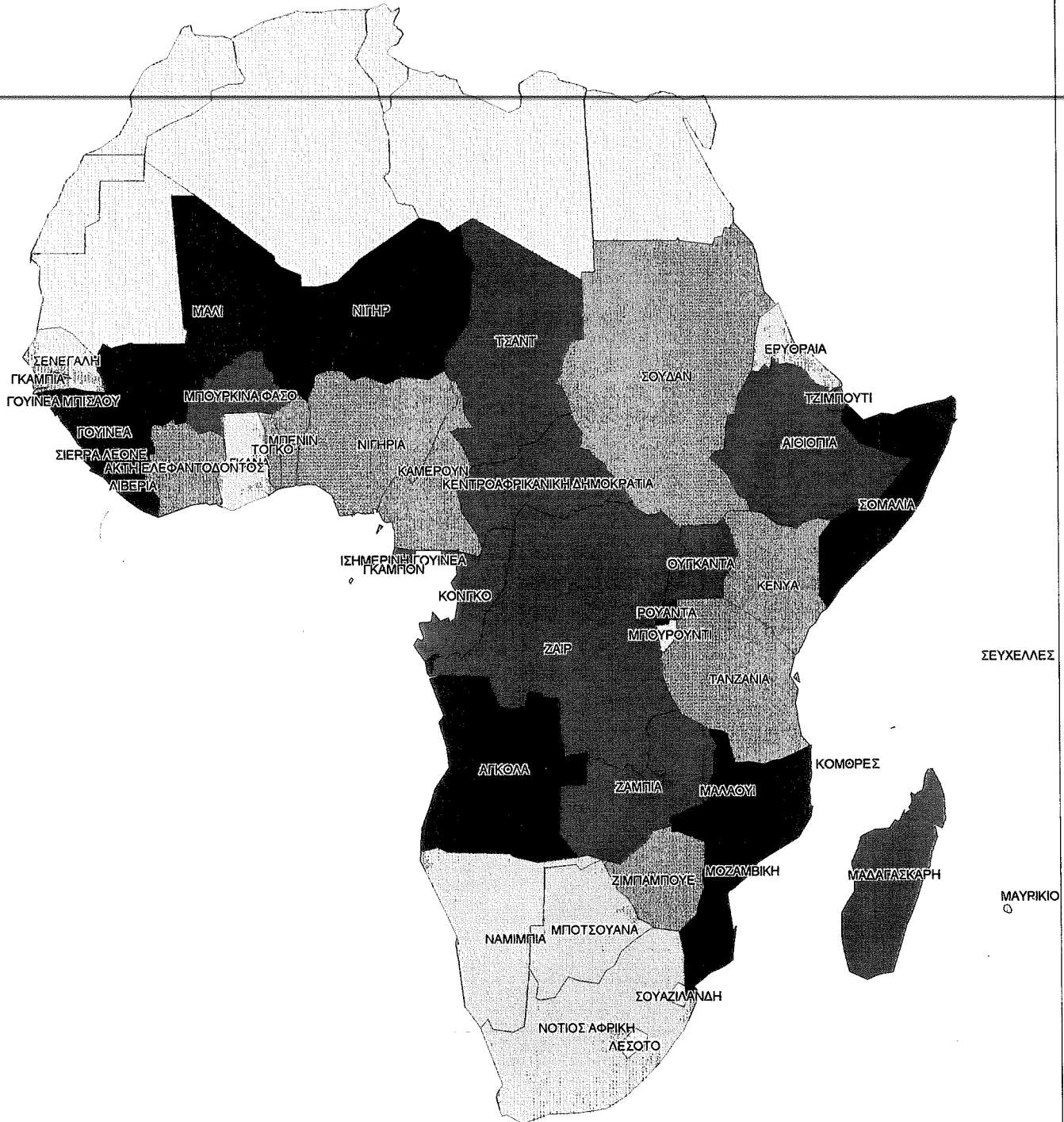

Ποσοστό πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε πόσιμο νερό

- 62 έως 97 % (9)
- 43 έως 62 % (11)
- 24 έως 43 % (12)
- 7 έως 24 % (1)
- 0 έως 7 % (22)

ΑΦΡΙΚΗ

ΧΑΡΤΗΣ 11

Βρεφική θνησιμότητα ανά 1000 γεννήσεις

- 114 έως 169 (11)
- 88 έως 114 (11)
- 69 έως 88 (11)
- 15 έως 69 (9)
- έως 15 (13)

ΑΦΡΙΚΗ

